પ્રસ્તાવના

દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ

શ્રીમન્ મહોપાધ્યાય શ્રી **યશોવિજયજીગણિવિરચિત શ્રી દ્રવ્યગુણ પર્યાયના રાસનુ** આ સંશોધન અમોએ હસ્તલિખિત ચાર પ્રતો ઉપરથી નીચે પ્રમાણે કરેલુ છે.

૧. કે જે પણ એક શુદ્ધપ્રાયઃ અને સારી પ્રતિ ઉપરથી પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી **પુણ્યવિજયજી** મહારાજશ્રીએ પ્રેસ કોપી તૈયાર કરેલી હતી, તેને મુખ્ય રાખીને સંશોધન કરવામા આવેલુ છે.

૨. બીજી પ્રતિ પૂજ્ય મુનિ મહારાજ **શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી** મહારાજશ્રીએ મોકલેલી હતી, જેમા ૬૦ પાના છે. અને તે લગભગ શુદ્ધ જેવી છે. જેની સંજ્ઞા અમોએ **ભા૦** રાખેલી છે. તેનું કારણ એ કે તે પ્રતિ પ્રાયઃ પાટણ ભાભાના પાડાના ભંડારની છે. એમ સમજીને એ સંજ્ઞા રાખેલી છે. જેના ઉપર લખેલુ છે કે-શા **અંબાલાલ ચુનિલાલના** જ્ઞાનભંડારની પ્રત છે.

૩. ત્રીજી પ્રત પાલીતાણાના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીના ભંડારની છે. જે લગભગ શુદ્ધાશુદ્ધ જેવી ગણાય. તેના પાના ૧૯ છે. જેની સંજ્ઞા અમોએ **પાલિ૦** રાખેલ છે. તેના ઉપર પણ એવાજ અક્ષરોથી **શા. અંબાલાલ ચુનિલાલના જ્ઞાનભંડારનું** નામ છે.

૪. ચોથી, [illegible] એક પ્રત પણ પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી [illegible] તરફથી અમને મોકલવામા આવી હતી. તેના પાના ૧૮ છે. અને [illegible] શુદ્ધ [illegible] છે. તેની સંજ્ઞા અમોએ [illegible]

આ સંશોધનમાં પ્રેસકોપીને મુખ્ય રાખીને બાકીની પ્રતિઓના પાઠાન્તરો તે તે સંજ્ઞા આપીને નીચે ટીપ્પણમાં આપવામાં આવેલા છે.

અમોએ ગ્રંથકારની ભાષા જેવી ને તેવી સાંગોપાંગ કાયમ રાખી છે. તે વખતની ગુજરાતી ભાષામાં જે શબ્દો જેમ લખાય છે તેમજ છપાવ્યા છે. તો પણ તેમાં ક્યાંક ક્યાંક અનુસ્વાર: હ્રસ્વ. દીર્ઘ: એ ના અઇ વિગેરેમાં કેટલેક અંશે એક સરખુ ધોરણ પ્રતિઓમાં જ સચવાએલુ ન હોવાથી અમે પણ ક્યાંક ક્યાંક સાચવી શક્યા નથી. વિશેષમાં–આવા દુરધિગમ્ય ગ્રન્થને સમજવો ઘણો જ કઠીન છે, એટલે અભ્યાસીઓને એ મુશ્કેલી ઓછી નડે, માટે ગ્રંથને સમજીને ઠેકઠેકાણે ચિન્હોનો ઉમેરો અમોએ કર્યો છે. ન્યાય અને તર્કથી ભરેલો ગ્રંથ: ટુંકા ટુંકા વાક્યો થોડામાં ઘણું કહેવાનુ: આ સ્થિતિમાં જો રીતસર ચિન્હો મકવામાં ન આવે, તો વાચકોને ભારે ગુંચવણ પડે, એમ અમને જણાયુ હતુ. કયા વાક્યનો સબંધ ક્યાં લેવો? તે ગુંચવણ ઠામ ઠામ ઉભી થાય તેમ છે. એટલે ચિન્હોની સગવડ વિના ગ્રંથ સમજવો બહુ જ કઠીન હોવાથી વાચકોની સગળતા ખાતર ચિન્હોનો ઉમેરો કરવો પડ્યો છે. ચિન્હોનુ જો કે એક સરખું ધોરણ રાખવા કાળજી રાખી છે, છતા ક્યાંક ક્યાંક સ્ખલના થઈ નહીં હોય, એમ તો કહી શકાય જ નહીં. ગ્રંથ સમજવામા પણ ક્યાંક ભૂલ થવાથી યથાયોગ્ય ચિન્હ મૂકવાને બદલે અન્યથા પણ મૂકાઇ ગયેલ હોવાનો સંભવ છે. પરંતુ એવી ક્વચિત્ થયેલી સ્ખલનાઓ સજ્જનો સુધારીને વાચશે, તથા અમને સૂચવશે તો આગળ ઉપર તે સ્ખલનો નીકળી જઇને ગ્રંથ ઉત્તરોત્તર વધારે વ્યવસ્થિત થશે.

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીએ જે જે ગ્રંથોના અવતરણો આપેલા છે, તેના સ્થળો બની શકે તેટલા અમોએ ટાંકેલા છે, પરંતુ બીજા કામોની ભીડ અને ગ્રંથ જલ્દી વાચકોના હાથમા સમર્પવાની ઉતાવળને અંગે ગ્રંથો કઢાવી તથા બહારથી મંગાવી કેટલાક કેટલાક અવતરણોના સ્થળો ટાંકવાનું બનેલ નથી. તે ત્રુટી અભ્યાસીઓ પૂર્ણ કરી લેશે. એવી આશા રાખીએ છીએ. કેમકે-ઘણા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે.

ગ્રંથો–ગ્રંથકારો તથા મતોની સૂચિ પાછળ આપેલ છે તે સિવાય વાદ સ્થળોની સૂચિ વિસ્તાર ભયથી આપવામા આવેલ નથી

જો કે વિષય ગાંભીર્ય અને પ્રાચીન સમયની ભાષાને લીધે આ ગ્રંથને રીતસર સમજવા માટે આધારરૂપે એક વિસ્તૃત ટીપ્પણ લખવાની અમારી ઇચ્છા હતી. પરંતુ વખતને અભાવે હાલમાં તે મુલતવી રાખવામા આવેલ

છે અવકાશે એ સારાંશ. વિવેચનાત્મક ટીપ્પણ તથા બાકીના પરિશિષ્ટોઃ તેમા આપી જેમ બને તેમ ગ્રંથને વિશેષ વિશદ કરી આપવાની ભાવના છે.

તો પણ પ્રાથમિક પ્રવેશક અભ્યાસી માટે ગ્રંથના વિષયોનો છુટા બોલ રૂપે સંક્ષિપ્ત સંગ્રહ તો પાછળ આપવામા આવેલ છેજ. તે પ્રથમ મુખપાઠે કરીને જો ગ્રંથમા પ્રવેશ કરવામા આવશે, તો પણ અભ્યાસીને ઘણી સરળતા થશે ગ્રંથના વિષયોની અનુક્રમણિકા પણ વિગતવાર આપવામા આવી છે

આ ગ્રંથની સાથે જૈનધર્મના તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર વિશેષ દૃઢતા થવા માટે આધુનિક દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ ઉપર જૈન દૃષ્ટિથી પ્રકાશ પાડનારા ત્રણ નિબંધો આપવામા આવેલા છે. જેથી વાચકોની બુદ્ધિને અને વિચારણા શક્તિને એક જાતનો વેગ અવશ્ય મળશેજ.

ગ્રંથનુ છાપ કામ જેમ બને તેમ વાચનારને અનુકૂળ પડે, તેવી રીતે મોટા ટાઇપોમા, પૅરીગ્રાફો તથા બીજી વ્યવસ્થા છાપકામ અને સંશોધનમા જેમ બને તેમ સુંદર તત્ત્વો દાખલ કરીને છપાવવામા આવેલ છે. અમારી ઇચ્છા આ ગ્રંથને છાપકામ અને સંશોધનનો નમુનો ઉત્પન્ન કરવાની હતી પરંતુ વખતને અભાવે તેમા કેટલીક ખામીઓ રહેવા પામી છે છતા પણ બનતી કોશીશે ખૂબ વ્યવસ્થા આણવા પ્રયત્નો કર્યા છે, તેમ વાચક મહાશયો સ્પષ્ટ જોઇ શકશે.

[illegible] રીતે [illegible] કેટલુંક લંબાણ કરવાની જે કે હાલની પદ્ધતિ છે, [illegible] નામ છે, એવી અમારી માન્યતા નથી તે તદ્દન [illegible] છે પરંતુ એવી રીતે ગ્રંથ લંબાણ કરવાથી ગ્રંથો છપાવવા [illegible] છે, અને તે પછી પડતર પડ્યા રહે છે, ત્યારે [illegible] છપાવીને મોટા ખર્ચે તૈયાર કરેલાની કિંમત [illegible] અને પાછળથી નજીવી કિંમતે [illegible] એક તો આપણી પાસે પૈસાની સગવડ [illegible] "જૈનસમાજને સસ્તામા મૂળ ગ્રંથ [illegible] તેમ [illegible], તેમા કેટલું નકામુ [illegible], એ કેટલાક વિદ્વાનોની બીજી [illegible] આપીને પોતાના મોટા [illegible] ન કરી શકાય?

યુરોપ વિગેરે દેશની સ્થિતિ જુદી છે. આપણા દેશની સ્થિતિ જુદી છે. ખરા અભ્યાસી તો ગ્રંથમાથી અભ્યાસ મારફત બધી વસ્તુ મેળવી શકશે અને જેઓ અભ્યાસીઓ નથી તેની આગળ માત્ર પંડિતાઇનો ડોળ બનાવવા માટે કેટલીક લાંબી લાંબી સૂચિઓ ધરવામા આવતી હોય, એમ અમને તો ભાસ થાય છે. "કેટલા ગ્રંથો ઉપરથી અમોએ સંશોધન કર્યું છે ?" તેની લાંબી લાંબી સૂચિ આપવામા આવે છે. શું એ દંભ નથી ? પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેવા મહાન્ ગ્રંથકારે આ ગ્રંથ બનાવવામા કેટલા ગ્રંથો ઉપર નજર નાખી હશે ? તેની આપણને કલ્પના આવવીજ મુશ્કેલ છે અને જો તેનું લિસ્ટ કરવામા આવે તો કેવડું મોટુ થાય ? પણ એવો ડોળ બતાવવાની એ મહાત્માઓના દિલમાં સ્વપ્ને પણ ભાવના નહોતી, અને નજ હોય. પરંતુ આજકાલના ફુટકીયા મોતી વધારે ચમકવાનો ડોળ કરે છે, પરંતુ મર્મજ્ઞ માણસો તેની પાછળના ક્ષુદ્ર હેતુઓ સમજી લીધા વિના રહેતા નથી ભોળા અને ભદ્રિક પરિણામી લોકો ઘણી વખત જો કે એવી રીતે છેતરાય છે. પરંતુ એ તો દુનિયાનો એવો કેટલોક ક્રમ પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવે છે, જેને માટે વિચાર કરવો નકામો છે.

શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ માટે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વિરચિત ગુર્જર સાહિત્ય સંગ્રહના પ્રથમ ભાગમાં કંઇક સવિસતર લખવામા આવેલ છે, તેમાથી જીજ્ઞાસુઓને જોઈ લેવા ભલામણ છે.

અહીં તો એટલુ જ કહેવાનુ છે કે-તેમનો જૈન દર્શન જૈન તત્ત્વજ્ઞાન જૈન આચાર્યો જૈન આગમો તીર્થંકર પરમાત્માઓ ઉપર અનન્ય રાગ છે, અનન્ય ભક્તિભાવ છે. તે અંધ શ્રદ્ધારૂપે નહીં, પરંતુ અત્યન્ત વિચારપૂર્વક છે. તેઓ લખે છે કે–

"સમ્યગ્દર્શનની જે સ્વરૂચિ, તદ્રૂપ જે સુરભિતા–સુગંધ, જાસ સેવાપણું, તેણે, મુઝમતિ-મારી જે મતિ, શુભ ગુણે કરીને વાસી–આસ્તિક્ય ગુણે કરી અંગો અંગ પ્રણમી તેહની સ્વેચ્છા રૂચિ રૂપેઇ છઇ" ઢાળ ૧૭ ગા. ૯

જૈન દર્શનમા દીક્ષિત થયા માટેજ તેને વળગી રહ્યા અને જેમ તેમ કરીને તેનુ મંડન કરવુ પડયુ છે, એમ નથી. તે કાળના સમગ્ર દર્શનો અને વિચાર શ્રેણીઓમા યથેચ્છ વિચરવા છતા તે સર્વથી પર એવી જૈન વાણીમા વિશેષ રંગાતા ગયા છે, અને એ રંગને પરિણામે ઉચ્છંગી ઉત્કંઠાને નેમટે અનેક ગ્રંથ રત્નોના ઢગેઢગ પણ ખડા કરી દીધા છે. કાશીમાં અભ્યાસ કર્યા પછી

ન્યાયના એવા ગ્રંથો બનાવી બતાવ્યા કે જેથી ત્યાંના **ભટ્ટાચાર્યને** ખુશ થઇને **ન્યાયવિશારદનું** બિરૂદ આપવું પડેલ છે એટલે આવા પુરુષને કુપમંડુક કહી શકાયજ નહી તેમના ગ્રંથોની દલિલો ઘણીજ વ્યાપક હોય છે, દાર્શનિકોના ખંડન મંડન તો પ્રાસંગિક હોય છે, પરંતુ સર્વકાળે જૈનવાણીની ભવ્યતા, સુંદરતા, વિચારશીલતા, ગહનતા, કાયમ દરેક જમાનામાં જણાયા કરે, તેવી છાપ ઉત્પન્ન કરવાનું ખાસ મુખ્ય હોય છે. આજના યુગમાં પણ જો તેઓશ્રી હોત તો હાલના વૈજ્ઞાનિકોની પણ જે ખબર લેત તે જોવા જેવી હોત પ્રત્યક્ષ પ્રયોગોથી સાબિતીઓની હાલના વૈજ્ઞાનિકોની ગેરમાન્યતાની ધુળ સારી રીતે ઉડાડી હોત જગતની અંદર ઘણા તત્ત્વો એવા છે, કે જે કોઇપણ રીતે પ્રયોગ ગમ્ય થઇ શકે તેમ હોતાજ નથી. દાખલા તરીકે સ્વાભાવિક સ્વસ્થ માણસનું હાર્ટ (હૃદય) કેમ ચાલે છે? તેના લોહીની ગતિ કેવી હોય છે? તે બરાબર જોઇ શકાયજ નહી. મરેલાનું હૃદય પ્રત્યક્ષ જોવાય છે, પણ તે, તે વખતે તો સ્વસ્થ નથી. કદાચ એકસરે વિગેરે જેવા સાધનોથી કઇક ખ્યાલ આવે, પણ સંપૂર્ણ ખ્યાલ ન આવે. દરેકે દરેક મનુષ્યોમાં ફેરફાર હોય છે. દરેક મનુષ્ય અને દરેક પ્રાણીમાં જે થોડો ઘણો ફરક હોય છે કે તેની નોંધ કયાં? એવાતો અનેક પદાર્થો છે કે જે પ્રયોગમાં કરી શકાય તેમ છેજ નહીં. મોટો ભાગ અનુમાન ઉપરજ અવલંબવો પડે છે. ત્યારે પોતાના અનુમાનો ખરા, અને બીજાના અનુમાન [illegible] આનો એક સ્વાર્થી માણસનુંજ વલણ ગણાય.

[illegible] મનુષ્યમાં વારસાથી કેટલા તત્ત્વ ઉતરી આવેલા છે? તેનું [illegible] મુશ્કેલ છે

[illegible] એવી વ્યક્તિ આપણા શાસનમાં નથી એટલે આપણે [illegible] જેમ તેમના કાળની સર્વ વિચારશ્રેણીઓને સામે [illegible] તત્ત્વજ્ઞાનની સર્વોપરિતાની વિચારણા કરવામાં આવી છે, તેજ [illegible] વસ્તુસ્થિતિ સ્થિર કરવાની ખાસ જરૂર છે.

[illegible] નથી, તેની શોધ કરી શકતું નથી અને [illegible] કરે છે, તેમાં નવીનતા શી? તેનો અર્થ એટલો [illegible] તેને આપણી જાણવામાં લાવે છે, [illegible]

[illegible] ભાગ ભિન્નભિન્ન વર્ણવી છે, [illegible] સિદ્ધ જ્ઞાની હોય, [illegible] વિજ્ઞાનની તુલના વિષે

પણ આપણને બરાબર જાણ થયા વિના રહે નહીં. તથાપ્રકારના રહસ્યજ્ઞ પુરુષોને અભાવે આપણે જૈન શાસનમાંથી ઘણું ન જાણી શકીએ, પરંતુ એટલાથી તેની ત્રુટિ સાબિત થઇ શકતી નથી.

સારાંશ કે-પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેવા મહાન્ પ્રતિપાદક પુરુષોની યુગેયુગે જૈન શાસનને જરૂર છેઃ જેથી કરીને જૈન શાસનની સર્વાતિશાયી ખરી ખુબી યુગે યુગે જીજ્ઞાસુઓ સમજતા રહે, તેવા પુરુષો પાકતા રહે, એવી આશા સાથે વિરમીએ છીએ.

તા. ૧૫-૩-૩૮
મહેસાણા

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ

ત્રીજી ઢાળ

અભેદ પક્ષ:

[૧. એકાંતે ભેદ માનવામાં દોષો. ૧ ગુણગુણિ ભાવનો લોપ અનવસ્થા દોષ: વ્યવહાર લોપ· ભારનો અધિકતા દોષ અનેક દ્રવ્યોના એક પર્યાયમાં એકતા: દ્રવ્યની નિત્યતા· કાર્યોત્પત્તિનો અપ્રસંગ:]

ઢાળ ૪ થી

ભેદાભેદના પરસ્પર વિરોધનું તાત્ત્વિક સમાધાનઃ

[૧ ભેદાભેદના વિરોધનો પરિહાર;
૨ તેથી ઉત્પન્ન થતો નયવાદ અને સપ્તભંગી
૩ તથા સપ્તભંગીનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ]

ઢાળ ૫ મી

નયઃ પ્રમાણઃ વિચાર અને દ્રવ્યાર્થિક નયના દિગમ્બર-પ્રક્રિયાથી ૧૦ પ્રકાર

[પ્રમાણ વાકય અને નય વાકયનો વિવેકઃ દિગંબર પ્રક્રિયાએ નયના ભેદો નવ નયોઃ ત્રણ ઉપનય· અધ્યાત્મ શૈલિના બેજ નયો· વિગેરે તેમાંથી નવ નયોમાંના પ્રથમ દ્રવ્યાર્થિક નયના દશ ભેદો આ ઢાળમા સમજાવ્યા છે.]

ઢાળ ૬ ઠ્ઠી

બાકીના ૮ નયો

[પર્યાયાર્થિક નયના ૬ ભેદો. તથા બીજા ૭ નયોના પેટા ભેદો સાથે નવેય નયોનું પુરૂં વર્ણન આ ઢાળમા કરવામાં આવેલ છે.]

૯૯

ઢાળ ૭ મી
ઉપનયના ભેદો.

સદ્‌ભૂત વ્યવહારના બે ભેદ: અસદ્‌ભૂત વ્યવહારના ૯ ભેદ: ઉપચરિત અસદ્‌ભૂતવ્યવહારના ૩ ભેદ. ઉપચરિતોપચરિત વ્યવહારના ત્રણ ભેદ]

આઠમી ઢાળ

આધ્યાત્મિકનયો અને નયભેદમાં મતાંતરની ચર્ચાઃ

[૧ અધ્યાત્મ નયના નિશ્ચયઃ અને વ્યવહાર. એ ભેદોનુ પેટા ભેદો અને દૃષ્ટાંતો સહિત વર્ણન.

૨ દિગંબર પ્રક્રિયાએ નયના જે ભેદો પાડવામા આવેલા છે, તે માત્ર શિખાઉ વિદ્યાર્થીની બુદ્ધિ ખીલવવા માટેના છે. વાસ્તવિક રીતે એ ભેદો જરૂરના નથી. શ્વેતામ્બર પ્રક્રિયાએ સાત નયો કહેલા છે, તેજ વ્યવસ્થા બરાબર છે. અને તેમા દરેક પ્રકારનો સમાવેશ થઈ શકે છે. એ આ ઢાળમા રીતસરની યુક્તિ પૂર્વક સાબિત કરવામા આવેલું છે]

૧૩૩

ઢાળ ૯ મી

ઉત્પાદ: વ્યય: અને ધ્રૌવ્ય: નું સુંદર સ્વરૂપ:

[૧ ઉત્પાદ: વ્યય: ધ્રૌવ્ય: ની સાબિતી
૨ દૃષ્ટાન્તો
૩ બૌદ્ધ તથા નૈયાયિકની એકાન્ત અનિત્યતા: તથા સર્વ શૂન્યવાદ: કોઇક નિત્ય જ પદાર્થ: કોઇક અનિત્ય જ પદાર્થ: વિગેરે માન્યતાઓનું ખંડન
૪ એક કાળે એકજ પદાર્થમા ત્રણેયની સિદ્ધિ
૫ એક કાળે ત્રણેય કાળના વ્યવહારની સિદ્ધિ
૬ દ્રવ્યો ઉપર સ્વ અને પર પર્યાયથી ત્ર–લક્ષણ્યની ઘટના
૭ ઉત્પાદના ભેદો
૮ નાશના ભેદો
૯ ધ્રૌવ્યના ભેદો અને
૧૦ ઉપસંહાર]

ઢાળ ૧૦ મી.

૭ દ્રવ્યોઃ તેની સિદ્ધિઃ અને ભેદોઃ

[૧ પાછળ વર્ણવેલા વિષયોનો સબંધ.
૨ ૭ દ્રવ્યોના લક્ષણોઃ તથા ભેદો
૩ કાળ દ્રવ્ય વિષે મત-મતાન્તરોનુ સમાધાન]

ઢાળ ૧૩ મી.

૨૧ સ્વભાવો ઉપર નયોની ઘટના:

[૧ સ્વભાવો ઉપર નયોની ઘટના.
૨ પુદ્ગલ દ્રવ્યમા અમૂર્તતા સ્વભાવના ઉપચાર વિષે વિશેષ ચર્ચા.
૩ દિગમ્બર મત સાથે શ્વેતામ્બર મતની તુલના.]

ઢાળ ૧૪ મી

પર્યાયોના ભેદો : લક્ષણો : દૃષ્ટાંતો: અને નયાવતાર:

દુહા

ઢાળ ૧૫ મી

ઢાળ ૧૬ મી

ઢાળ૧૭મી

કળશ

ત્રણ નિબંધો

ऍ

श्री मन्महोपाध्याय-न्यायविशारद-न्यायाचार्य-
श्रीमद् यशोविजयजी उपाध्याय विरचित-

स्वोपज्ञ-सस्तबक-

द्रव्य-गुण-
पर्यायनो रास.

संशोधक :
श्री जैन श्रेयस्कर मंडळ-म्हेसाणा.

ऐन्द्र-श्रेणिनतं नत्वा जिनं तत्त्वार्थ-देशिनम्।
प्रवक्ष्ये लोकवार्त्ताऽत्र लेशार्थः कश्चिदुच्यते ॥१॥

ઢાલ ૧ લી.

રાગ. દેશાખ: ચોપાઇ.

તિહાં પ્રથમ ગુરુનઈ નમસ્કાર કરીનઈ *પ્રયોજન-સહિત અભિધેય દેખાડઇ છઈ.—

૧.

શ્રી ગુરુ જીતવિજય મનિ ધરી,
શ્રીનયવિજય સુગુરુ આદરી,
આતમ-અરથીનઈ ઉપકાર,
કરું દ્રવ્ય-અનુયોગ-વિચાર. ૧

શ્રી જીતવિજય પંડિત, અનઇ શ્રીનયવિજય પંડિત એ બેહુ ગુરુનઇ ચિત્તમાંહિ સંભારીનઈ, આતમાર્થી-જ્ઞાનરુચિ જીવના ઉપકારનઈ હેતઇ. દ્રવ્યાનુયોગ વિચાર કરું છું. અનુયોગ કહિઇ-સૂત્રાર્થ વ્યાખ્યાન તેહના ૪ ભેદ શાસ્ત્રઈ કહિયા-ચરણ-કરણાનુયોગ-આચાર વચન. आचाराङ्ग પ્રમુખ ૧, ગણિતાનુયોગ-સંખ્યાશાસ્ત્ર, चन्द्रप्रज्ञप्ति પ્રમુખ ૨. ધર્મકથાનુયોગ-આખ્યાયિકાવચન. ज्ञाता પ્રમુખ ૩. દ્રવ્યાનુયોગ-ષટ્દ્રવ્યવિચાર, સૂત્રમધ્યે-सूत्रकृताङ्ग. પ્રકરણમધ્યે सम्मति. तत्त्वार्थ પ્રમુખ મહાશાસ્ત્ર ૪. તેમાટિં-એ પ્રબંધ ત્રીજઇ છઈ. તિહાંર પણ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય-વિચાર છઈ. તેણઈ એ દ્રવ્યાનુયોગ જાણવો. ૧.

એહનો મહિમા કહઈ છઈ—

---

*ગ્રંથના [illegible] મંગલાચરણ દેખાડ્યું— [illegible] અધિકારી [illegible] પ્રયોજન [illegible] અભિધેય [illegible]

[illegible]

૨

"વિના દ્રવ્ય-અનુયોગ-વિચાર,
ચરણ-કરણનો નહીં કો સાર."
સમ્મતિ ગ્રંથે ભાષિઉં ઇસ્યૂં,
તે તો બુધ-જન-મનમાં વસ્યૂં. ૨

"દ્રવ્ય-અનુયોગવિચાર વિના કેવલ ચરણસિત્તરી-કરણસિત્તરીનો સાર કોઇ નહીં." એહવું-સમ્મતિ ગ્રંથનઇં વિષઇં કહિઉં, તે તો બુધજનના મનમાંહિં વસિઉં, પણિ બાહ્યદૃષ્ટિના ચિત્તમાં ન વસઇં. યથાઃ—

चरण-करण-प्पहाणा, स-समय-पर-समय-मुक्क-वावारा ।
चरण-करणस्स सारं, णिच्छय-सुद्धं न जाणंति ॥ ३. काण्डे ६७ ॥
गाथा सम्मतौ. २.

એ કહિઉં, તેહજ દૃઢ કરઇ —

૩

શુદ્ધાહારાદિક તનુ યોગ,
મોટો કહિઓ દ્રવ્ય-અનુયોગ,
એ ઉપદેશપદાદિક ગ્રંથિ,
સાખિ લહી ચાલો શુભ પંથિ. ૩

શુદ્ધાહાર-૪૨ દોષરહિત આહાર, ઇત્યાદિક યોગ છઇ, તે, તનુ કહેતાં-અલ્પ કહિઉં. દ્રવ્ય-અનુયોગ-જે સ્વસમય-પરસમય પરિજ્ઞાન, તે, મોટો યોગ કહિઓ. જે માટઇં-શુદ્ધાહારાદિક સાધન

સ્વાધ્યાયનું જ છઈ. એ સાખિ ઉપદેશપદાદિક ગ્રંથઇ લહીનઇં શુભપંથિ-ઉત્તમ માર્ગિ ચાલો. બાહ્યવ્યવહાર પ્રધાન કરીનઇં, જ્ઞાનની ગૌણતા કરવી, તે અશુભમાર્ગ; જ્ઞાનપ્રધાનતા રાખવી, તે ઉત્તમ માર્ગ. अत एव–જ્ઞાનાદિક ગુણ હેતુ–ગુરુકુલવાસ છાંડી શુદ્ધાહારાદિ-યતનાવંતનઇં મહાદોષઇં ચારિત્રહાનિ કહી છઇ.

गुरुदोषारम्भितया लव्धकरणयत्नतो निपुणधीभिः ।
सन्निन्दादेश्च तथा ज्ञायत एतन्नियोगेन ॥ १. ९. ॥ षोडशके–३.

૪

"એ યોગિં જો લાગઇ રંગ,
આધાકર્માદિક નહીં ભંગ,"
पञ्चकल्पभाष्यइं ઇમ ભણિઉં,
સદગુરુપાસ ઇસ્યું મેં સુણિઉં. ૪

એ યોગિં–દ્રવ્યાનુયોગવિચારરૂપ જ્ઞાનયોગઇં, જો રંગ–ચોસંગ-સેવારૂપ લાગઇ–સમુદાયમધ્યે જ્ઞાનાભ્યાસ કરતાં કદાચિત્ આધા-કર્માદિ દોષ લાગઇ. તોહિ ચારિત્રભંગ ન હોઇ, ભાવશુદ્ધિ બલવંત છઇ. તેણઇ. ઇમ પઞ્ચકલ્પભાષ્યઇં ભણિઉં. તથા સદગુરુપાસઇ સાંભલિઉં. अत एव–કલ્પાકલ્પનો અનેકાંત શાસ્ત્રઇં કહિઓ છઇ–

आहागडाइं भुंजंति अण्णमण्णे सकम्मुणा ।
उवलित्ते वियाणिज्जा अणुवलित्ते त्ति वा पुणो ॥ २. ५. ८.
एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जइ ।
एएहिं दोहिं ठाणेहिं अणायारं तु जाणए ॥ २. ९. ५ अङ्ग २ १
अध्ययने ॥

किञ्चिच्छुद्धं कल्प्यमकल्प्यं स्यात् स्यादकल्प्यमपि कल्प्यम् ।
पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेपजाद्यं वा ॥ १४५
देशं कालं पुरुषमवस्थामुपयोगशुद्धिपरिणामान् ।
प्रसमीक्ष्य भवति कल्प्यं नैकान्तात् कल्प्यते कल्प्यम् ॥ १४६

प्रशमरतौ ॥ ४.

५

બાહ્યક્રિયા છઇ બાહિર યોગ,
અંતરક્રિયા દ્રવ્ય-અનુયોગ.
બાહ્ય હીન પણિ જ્ઞાન-વિશાલ,
ભલો કહિઓ મુનિ ઉપદેશમાલ. ૫

બાહ્યયોગ-આવશ્યકાદિરૂપ બાહ્યયોગ છઇ. દ્રવ્ય-અનુયોગ-સ્વસમયપરિજ્ઞાન, તે અંતરગ-ક્રિયા છઇ બાહ્યક્રિયાઇં-હીન, પણિ-જે જ્ઞાનવિશાલ-મુનીશ્વર, તે ઉપદેશમાલા-મધ્યે ભલો કહિઓ છઇ. યતઃ—

नाणाहिओ वरतरं हीणो वि हु पवयण पभावंतो ।
न य दुक्करं करंतो सुट्ठु वि अप्पागमो पुरिसो ॥ ४२३ ॥
तथा—
हीणस्स वि सुद्धपरूवगस्स नाणाहियस्स कायव्वं ।

ઉપકાર ન હોઇ." તે શંકા ટાલવાનઇં "દ્રવ્યાદિ જ્ઞાન જ શુક્લધ્યાન દ્વારઇં મોક્ષ કારણ, માટિ ઉપાદેય છઇ,"—ઇમ કહઇ છઇ—

૬

દ્રવ્યાદિકચિંતાઇં સાર,

શુક્લધ્યાન પણિ લહિઇં પાર.

તેમાટિં એહજ આદરો—

સદ્ગુરુ વિણ મત ભૂલા ફરો. ૬

દ્રવ્યાદિકની ચિંતાઇં શુક્લધ્યાનનો પણિ પાર પામિઇં, જેમાટિં—આત્મદ્રવ્ય—ગુણ—પર્યાયભેદ ચિંતાઇં શુક્લધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ હોઇ, અનઇં—તેહુની અભેદચિંતાઇં દ્વિતીય પાદ હોઇ. તથા શુદ્ધ દ્રવ્ય—ગુણ—પર્યાયની ભાવનાઇં 'સિદ્ધસમાપત્તિ' હોઇ, તે તો શુક્લ-ધ્યાનનું ફલ છઇ.

प्रवचनसारेऽप्युक्तम्—

जो जाणदि अरिहंतं दव्वत्तगुणत्तपज्जयत्तेहिं ।

सो जाणदि अप्पाणं मोहो खलु जादि तस्स लयं ॥ १. ८०. ॥

તેમાટિં—એહ જ દ્રવ્યાનુયોગ આદરો. પણિ—સદ્ગુરુ વિના સ્વમતિકલ્પનાઇં ભૂલા મ ફિરસ્યો. ૬

જ્ઞાન વિના ચારિત્રમાત્રિં જે સંતુષ્ટ થાય છઇ, તેહુનઇં શિક્ષા કહઇ છઇ—

૭

" એહનો જેણઇં પામિઓ તાગ.

ઓઘઇં એહનો જેહનઇં રાગઃ

એ બે વિન ત્રીજો નહીં સાધ."
ભાષિઓ સમ્મતિ અરથ અગાધ. ૭

"એહનો-દ્રવ્યાનુયોગનો, જેણઇ તાગ પામિઓ-સમ્મતિ પ્રમુખ તર્કશાસ્ત્ર ભણીનઇં જ ગીતાર્થ થયો, તેહ. તથા-ઓઘઈ-સામાન્યપ્રકારઇં, એહનો-દ્રવ્યાનુયોગનો, જેહનેઈ રાગ છઇ, તે ગીતાર્થનિશ્રિત. એ બે વિના ત્રીજો સાધુ નહીં." એહવો અગાધ અર્થ સમ્મતિમધ્યે ભાષિઓ છઈ. તે માટઈ-જ્ઞાન-વિના ચારિત્ર જ ન હોઇ.

उक्तं च—

गीयत्थो य विहारो बीओ गीयत्थ-निस्सिओ भणिओ।
इत्तो तइयविहारो नाणुण्णाओ जिणवरेहिं [व्यवहारे २-३०]

એટલો વિશેષ: જે-ચરણકરણાનુયોગદૃષ્ટિં-નિશીથ-કલ્પ-વ્યવહાર-દૃષ્ટિવાદાધ્યયનઇં જઘન્યમધ્યમોત્કૃષ્ટ ગીતાર્થ જાણવા. દ્રવ્યાનુયોગદૃષ્ટિં, તે-સમ્મત્યાદિ તર્કશાસ્ત્રપારગામી જ ગીતાર્થ જાણવો. તેહની નિશ્રાઇં જ અગીતાર્થનઇં ચારિત્ર કહિઉં. ૭

એ દ્રવ્યાનુયોગની લેશથી પ્રાપ્તિં પોતાના આત્માનઈં કૃતકૃત્યતા કરઈ છઈ—

૮

તે કારણિં ગુરુચરણ-અધીન,
સમય સમય ઇણિ યોગઇ લીન,
સાધું જે ક્રિયા વ્યવહાર,
તેહ જ અમ્હ મોટો આધાર. ૮

તે કારણિં-દ્રવ્યાનુયોગની બલવત્તાનઇં હેતઈં, ગુરુચરણનઈં અધીન થકા,-એણઈં કરી મતિકલ્પના પરિહરી,-સમય સમય ઇણિ યોગઈં-દ્રવ્યાનુયોગઇં, લીન-આસક્ત થકા, જે ક્રિયાવ્યવહાર સાધું છું, તેહિજ અમ્હનઈં મોટો આધાર છઇ, જે માટિં-ઇમ ઇચ્છાયોગ સંપજઇં. तल्लक्षणम्—

कर्त्तुमिच्छोः श्रुतार्थस्य ज्ञानिनोऽपि प्रमादिनः ।
विकलो धर्मयोगो यः इच्छायोग उदाहृतः ॥ ७ ॥

ललितविस्तरादौ [योगदृष्टि०] ८.

ઇમ-ઇચ્છાયોગઈં રહી અમ્હે પરઉપકારનઈં અર્થિં દ્રવ્યાનુયોગવિચાર કહું છું, પણિં-એતલઇ જ સંતુષ્ટિ ન કરવી, "વિશેષાર્થીઇં ગુરુસેવા ન મૂકવી"-ઇમ હિતશિક્ષા કહઇ છઈ—

સમ્મતિ-તત્ત્વારથમુખ ગ્રંથ,
મોટા જે પ્રવચન નિર્ગ્રંથ.
તેહનો લેશમાત્ર એ લહો,
પરમારથ ગુરુવયણે રહો. ૯

સમ્મતિ-તત્ત્વાર્થ પ્રમુખ જે મોટા નિર્ગ્રંથ-પ્રવચનરૂપ છઇં, તેહનો લવલેશમાત્ર એ લહ્યો; જે-એ પ્રબંધમાંહિં બાંધ્યો છઈ, પણિ-પરમારથઇં ગુરુવચનઈં રહ્યો. થોડું જાણીનઇં ગર્વ મ કરસ્યો, अधनेन धनं प्राप्तं• तृणवन् मन्यते जगत् । એ દૃષ્ટાન્તઇં. અત એવ-રૂપ-દિલ્યા ચ્યાર નય અતિગંભીર, ઘણાનઈં ન પરિણમઈ, ઇમ-જાણીનઈં-સિદ્ધાંતઇં પહિલાં દેખાડિયા નથી. અનઇં-ગંભીર-ગુરુઅધીનતાઇંજ દેવા કહિયા છઇં. ૯

ઢાલ–૨ જી.

[ધન ધન સંપ્રતિ સાચો રાજા–એ દેશી.]

૧

ગુણ–પર્યાયતણૂં જે ભાજન,
એકરૂપ ત્રિહું કાલિં રે.
તેહ દ્રવ્ય નિજ જાતિં કહિઈં,
જસ નહી ભેદ વિચાલઈં રે. ૧૦.
જિનવાણી રંગઈં મનિ ધરિઈં [આંકણી.]

ગુણ, નઈં પર્યાયનું–ભાજન કહતાં–સ્થાનક, જે ત્રિહું કાલિં–અતીત–અનાગત–વર્તમાનકાલિં એકસ્વરૂપ હોઈ, પણિં–પર્યાયની પરિં ફિરઈં નહીં, તેહ દ્રવ્ય કહિઇ. નિજ જાતિં કહતાં–પોતાની જાતિ, જિમ–જ્ઞાનાદિક ગુણ-પર્યાયનુ ભાજન જીવદ્રવ્ય, રૂપાદિક ગુણ-પર્યાયનુ ભાજન પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય, રક્તત્વાદિ ઘટાદિ–ગુણ-પર્યાયનું ભાજન મૃદ્‌દ્રવ્ય. તંતુ, પટની અપેક્ષાઈં દ્રવ્ય, તંતુ, અવયવની અપે[illegible] પર્યાયઃ જે માટઈં–પટનઈં વિચાલઈં–પટાવસ્થામધ્યઈં તંતુનો ભેદ નથી [illegible] તંતુઅવયવઅવસ્થામધ્યઈં અન્યત્વરૂપ ભેદ છઈ. તે [illegible]–[illegible] દ્રવ્ય-પર્યાયપણું અપેક્ષાઈં જાણવું. આત્મ[illegible] [illegible]–[illegible] આદિ–દ્રવ્ય. સંસારિદ્રવ્યની અપેક્ષાઈં [illegible]

[illegible] સ્વાભાવિક ન થયું, આપે[illegible] [illegible] અપેક્ષાઈં જ વ્યવહાર [illegible] પ્રમુખ દ્રવ્યવ્યવહાર માનઈં

છઇ, તેહનઇં પણિં—અપેક્ષા અવશ્ય અનુસરવી. "કુણનું સમવાયિ-કારણ? " ઈમ—આકાંક્ષા હોઈ, તો "કુણનું દ્રવ્ય?" એ આકાંક્ષા કિમ ન હોઇ?"

"गुण-पर्यायवद्द्रव्यम्" तत्त्वार्थे । [अ० ५ सू० ३७.] એ જિનવાણી રંગઇં—વિશ્વાસઇં મનમાંહિં ધરિઇ. ૧૦.

૨

ધરમ કહીજઇ ગુણ સહભાવી,
ક્રમભાવી પર્યાયો રે.
ભિન્ન-અભિન્ન, ત્રિવિધ, તિય લક્ષણ,
એક પદારથ પાયો રે. ૧૧. જિન૦.

સહભાવી કહતાં—યાવદ્દ્રવ્યભાવી જે ધર્મ, તે ગુણ કહિઇં. જિમ—જીવનો ઉપયોગ ગુણ, પુદ્ગલનો ગ્રહણ ગુણ, ધર્માસ્તિકાયનો ગતિહેતુત્વ, અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિતિહેતુત્વ, આકાશનો અવગાહના હેતુત્વ, કાલનો વર્ત્તનાહેતુત્વ. ક્રમભાવી કહતાં—(અ?) યાવદ્દ્રવ્ય-ભાવી, તે પર્યાય કહિઇ. જિમ—જીવનઇં નર-નારકાદિક, પુદ્ગલનઇં રૂપ-રસાદિકપરાવૃત્તિ ઈમ—દ્રવ્યાદિક ૩. ભિન્ન છઇં—લક્ષણથી. અભિન્ન છઈ—પ્રદેશના અવિભાગથી. ત્રિવિધ છઇ. નવવિ(?). ઉપચારઇં. એક એકમાં ૩ ભેદ આવઇ, તેહથી. તથા ત્રિલક્ષણ—ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્ય સ્વરૂપ છઈ. એહવો એક પદાર્થ જૈન પ્રમાણઇં પામ્યો. એક પ્રકાર રૂપ ૫. જાણવાં. ૧૧

તિહાં પ્રથમ એક કાલનાંહિ દ્રવ્ય—ગુણ—પર્યાયનો ભેદ [illegible] દેખાડઈ છઈ—

[illegible]
[illegible]

૩

જિમ-મોતી ઉજ્વલતાદિકથી,
મોતીમાલા અલગી રે.
ગુણ-પર્યાયવ્યક્તિથી જાણો,
દ્રવ્યશકતિ તિમ વલગીરે. ૧૨. જિન૦.

જિમ-મોતીની માલા, મોતી-થકી તથા મોતીના ઉજ્જવલતાદિક ધર્મથી અળગી છઈ; તિમ-દ્રવ્યશકિત ગુણ-પર્યાયવ્યક્તિથી અલગી છઇ, તથા એકપ્રદેશસંબંધઇં વલગી છઈ, ઈમ-જાણો. મોતી પર્યાયનઇં ઠામિ, ઉજ્જવલતાદિક ગુણનઈં ઠામિ, માલા દ્રવ્યનઈં ઠામિ, ઈમ-દૃષ્ટાંત જોડવો. ઘટાદિ દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષપ્રમાણઈં સામાન્ય-વિશેષરૂપ અનુભવિંઈ છઈ, તે સામાન્ય ઉપયોગઇં-મૃત્તિકાદિ સામાન્ય જ ભાસઇ છઈં, વિશેષઉપયોગઇં-ઘટાદિવિશેષ જ ભાસઇ છઇં. તિહાં-સામાન્ય, તે દ્રવ્યરૂપ જાણવુ, વિશેષ, તે ગુણ-પર્યયરૂપ જાણવાં. ૧૨

સામાન્ય-તે દ્રવ્ય કહિઉ, તે સામાન્ય ૨ પ્રકારઇં છઇ, તે દેખાડઇ છઈ—

૪

ઊર્ધ્વતાસામાન્ય શક્તિ તે,
પૂરવ-અપર ગુણ કરતી રે.
પિંડ-કુસૂલાદિક આકારિં,
જિમ માટી આગુક્રિરતીરે. ૧૩. જિન૦.

ઊર્ધ્વતાસામાન્યરૂપ દ્રવ્ય શક્તિ તે કહીઇ, જે-પૂર્વ કહિઇ-પહિલા, અપર ક૦ આગિલા, ગુણ ક૦ વિશેષ, તેહનઇં-કરતી-તે સર્વમાંહિ એકરૂપ રહઇ. જિમ-પિંડ ક૦ માટીનો પિંડો. કુસૂલ ક૦ કોઠી. તે પ્રમુખ અનેક મૃત્તિકાના આકાર ફિરઇ છઇ. પણિ-તેહમાંહિ માટી ફિરતી નથી; તે પિંડ-કુસૂલાદિક આકારનું ઊર્ધ્વતાસામાન્ય કહિઈ. જો પિંડ-કુસૂલાદિ પર્યાયમાંહિં અનુગત એક મૃદ્દ્રવ્ય ન કહિઇ, તો ઘટાદિપર્યાયમાંહિ અનુગત ઘટાદિ દ્રવ્ય પણિ ન કહવાઈ. તિવારઈ-સર્વ વિશેષરૂપ થાતાં ક્ષણિકવાદી બૌદ્ધનું મત આવઈ. અથવા-સર્વદ્રવ્યમાંહિ એક જ દ્રવ્ય આવઇં. તે માટિં-ઘટાદિદ્રવ્ય, અનઇં-તેહનાં સામાન્ય મૃદાદિ દ્રવ્ય, અનુભવનઇં અનુસારઇ પરાપર ઊર્ધ્વતાસામાન્ય અવશ્ય માનવાં. ઘટાદિ દ્રવ્ય થોડા પર્યાયનઈં વ્યાપઇ છઇ, અનઇ-મૃદાદિ દ્રવ્ય ઘણા પર્યાયનઈ: ઇમ-નર-નારકાદિકદ્રવ્ય જીવદ્રવ્યનો પણિ વિશેષ જાણવો એ સર્વ નૈગમનયનું મત. શુદ્ધસંગ્રહનયનઇ મતઇં તો સદદ્વૈત વાદઈં એક જ દ્રવ્ય આવઈ, તે જાણવું. ૧૩

૫

ભિન્ન વિગતિમાં રૂપ એક જે,
　　દ્રવ્યશક્તિ જગિ દાખઇ રે.
તે તિર્યક્‌સામાન્ય કહીજઇં.
　　જિમ ઘટ ઘટપણુ રાખઇં રે. ૧૪. જિન૦.

ભિન્ન વિગતિમાં—ભિન્નપ્રકારી વિશેષમાં, તે દ્રવ્યની શક્તિ એકરૂપ—[illegible] દેખાડ[illegible], તેહનઇં—તિર્યક્‌સામાન્ય કહિઈ. જિમ—ઘટ. ઘટપણુ—[illegible] રાખઇ [illegible].

હિવઇ–કોઈ ઈમ કહસ્યઇ જે–" ઘટાદિકભિન્ન વ્યક્તિમાં જિમ ઘટત્વાદિક એક સામાન્ય છઇ, તિમ–પિંડ–કુસૂલાદિક ભિન્ન વ્યક્તિમાં મૃદાદિક એક સામાન્ય છઇ. તો તિર્યક્સામાન્ય ઊર્ધ્વતા સામાન્યનો સ્યો વિશેષ ?" તેહનઇં કહિઈ જે–"દેશભેદઇં–જિહાં એકાકાર પ્રતીતિ ઊપજઈ, તિહાં તિર્યક્સામાન્ય કહિઈ; જિહાં કાલભેદઇં અનુગતાકાર પ્રતીતિ ઊપજઈ, તિહાં ઊર્ધ્વતાસામાન્ય કહિઇં."

કોઈક દિગંબરાનુસારી ઇમ કહઇ છઈ, જે–"ષટ્ દ્રવ્યનઇં કાલપર્યાયરૂપ ઊર્ધ્વતાસામાન્યપ્રચય છઈ. કાલ વિના પાંચ દ્રવ્યનઇં અવયવસંઘાતરૂપ તિર્યક્પ્રચય છઈ." તેહનઇં મતઇં–"તિર્યક્પ્રચયનો આધાર ઘટાદિક તિર્યક્સામાન્ય થાઇ, તથા–પરમાણુરૂપ અપ્રચયપર્યાયનું આધાર ભિન્ન દ્રવ્ય જોઈઈ." તે માટિં–૫ દ્રવ્યનઇં–ખંધ–દેશ–પ્રદેશભાવઇં એકાનેક વ્યવહાર ઉપપાદવો, પણિ–તિર્યક્પ્રચય નામાંતર ન કહવું. ૧૪

હિવઇ–ઊર્ધ્વતાસામાન્યશક્તિના ૨ ભેદ દેષાડઇ છઇ—

૬

શક્તિમાત્ર તે દ્રવ્ય સર્વની,
ગુણ–પર્યાયની લીજઈ રે.
કારયરૂપ નિકટ દેખીનઇં,
સમુચિત શક્તિ કહીજઈ રે. ૧૫. જિન૦.

દ્રવ્ય સર્વની–આપ આપણા ગુણ–પર્યાયની શક્તિમાત્ર લીજઇ. તે ઓઘશક્તિ કહિઇ. અનઇં–જે કાર્યનું રૂપ નિકટ [illegible], તે કાર્યની અપેક્ષાઇં–તેહની સમુચિત [illegible]. સમુચિત [illegible] ૧૫

[illegible]

૭

ઘૃતની શકતિ યથા તૃણભાવઇં
જાણી પિણ ન કહાઇ રે.
દુગધાદિક ભાવઇં તે જનનઇં
ભાપી ચિત્ત સુહાઇ રે. ૧૬. જિન૦.

જિમ—ઘૃતની શક્તિ તૃણભાવઇં—પુદ્ગલમાહિ છઇં નહી તો—તૃણઆહારથી ધેનુ દૂધ દિઇ છઇં, તે દૂધમાંહિં ઘૃતશક્તિ કિહાંથી આવી ? ઇમ—અનુમાન પ્રમાણઇં—તૃણમાંહિ જાણી, પિણ ઘૃતશક્તિ કહવાઇં નહી, તે માટિં—તે ઓઘશક્તિ કહિઇં. અનઇ—તૃણનઇં દુગ્ધાદિક ભાવઇં—દુગ્ધ—દધિ પ્રમુખ પરિણામઇં ઘૃતશક્તિ કહીઇં, તે ભાપીથકી જનનઇં—લોકનઇં, ચિત્તિ સુહાઇં. તે માટિં—તે સમુચિતશક્તિ કહિઇં અનંતર કારણમાંહિં સમુચિત શક્તિ પરંપર કારણમાંહિ ઓઘશક્તિ એ વિવેક. એહ ૨. તુંજ—અન્યકારણેના ૧. પ્રયોજકતા ૨. એ બિ બીજાં નામ 'કાર્ય' [illegible]', તે જાણવું. ૧૬

આત્મદ્રવ્યમાંહિ એ ૨ શક્તિ દેખાવઇ છઇં—

૮

ધરમશકતિ પ્રાણીનઇં પૂરવ
પુદગલનઇ આવર્તઇં રે.
ઓઘઇં સમુચિત જિમ વલી કહિંઇ
છેહલિં તે આવર્તઇં રે. ૧૭. જિન૦.

જિમ-પ્રાણીનઇં-ભવ્ય જીવનઇં, પૂર્વ કહતાં-પહિલા પુદ્ગલપરાવર્ત અનંત વીતા, તેહમાં, પણિં-ઓઘઇં-સામાન્યઇં, નહી તો-છેહલઇં પુદ્ગલપરાવર્તઇં તે શક્તિ ન આવઇ. “ नासतो विद्यते भावः ” [गीता अ. २. १६.] इत्यादिवचनात्.

અનઇં-છેહલઇં પુદ્ગલપરાવર્તઇં ધર્મની સમુચિત શક્તિ કહિઇં. अत एव-અચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત ભવ-બાલ્યકાલ કહિઓ છઇં, અનઇં-છેહલો પુદ્ગલપરાવર્ત ધર્મયૌવનકાલ કહિઓ છઇં.

अचरमपरिअट्टेसुं कालो भवबालकालमो भणिओ ।
चरमो उ धम्मजुव्वणकालो तहचित्तभेओत्ति ॥ १९ ॥
४ वीसीमध्ये ॥ १७

૯

“ કારયભેદઇં શકતિભેદ ” ઇમ
વ્યવહારિં વ્યવહરિઇં રે.
નિશ્ચય-“ નાના-કારય કારણ-
એકરૂપ ” તે ધરિઇં રે. ૧૮ જિન૦.

ઇમ-એકેક કાર્યની ઓઘ-સમુચિતરૂપ અનેક શક્તિ એક દ્રવ્યની પામિઇં, તે-વ્યવહારનયઇં કરીનઇં વ્યવહારિઇં. તે નય-કાર્યભેદઇં શક્તિભેદ માનઇ છઇં. નિશ્ચય નયથી-દ્રવ્ય નાનાકાર્ય-કારણએક [illegible] હૃદયમાંહિ ધરિઇં. નહીંતો-સ્વભાવભેદઇં દ્રવ્યભેદ [illegible]. તે તે દેશ-કાલાદિકની અપેક્ષાઇં-એકનઇં અનેકકાર્ય કારણ- [illegible] નથી. કારણાંતરની અપેક્ષા પણિ સ્વભા- [illegible] તેહનું પણિ વિકલપણું ન હોઇ. [illegible] ‘મત’-કાર્ય મિથ્ય છઇ. “ आदावन्ते च

यन्नास्ति, वर्त्तमानेऽपि तत्तथा।" इति वचनात् कार्य. કારણકલ્પના-રહિત-શુદ્ધ-અવિચલિતરૂપ દ્રવ્ય જ છઇ, તે જાણવું. ૧૮

ઈમ-શક્તિરૂપઇં દ્રવ્ય વખાણિઉં, હવઇ-વ્યક્તિરૂપ ગુણઃપર્યાયઃ વખાણઇ છઇ—

ગુણઃ પર્યાયઃ વિગતિ બહુ ભેદઇં,
નિજ નિજ જાતિં વરતઇ રે.
શક્તિરૂપ ગુણ કોઇક ભાષઈ,
તે નહી મારગિ નિરતઇં રે. ૧૯. જિન૦.

ગુણઃ પર્યાયઃ વ્યક્તિ બહુ ભેદઇં—અનેક પ્રકારિં. નિજ નિજ જાતિં—સહભાવિ-ક્રમભાવિઃ કલ્પનાકૃત આપ આપણઇં સ્વભાવઇં. વર્ત્તઇ છઇં.

કોઇક—દિગંબરાનુસારી—શક્તિરૂપ ગુણ ભાષઇ છઈ, જે માટઈ—તે ઇમ કહઈ છઇ જે—" જિમ—દ્રવ્ય-પર્યાયનું કારણ દ્રવ્ય. તિમ—ગુણ-પર્યાયનું કારણ ગુણ. દ્રવ્ય-પર્યાય=દ્રવ્યનો અન્યથા ભાવ. જિમ-નર-નારકાદિક અથવા-દ્વયણુક-ત્ર્યણુકાદિક. ગુણપર્યાય=ગુણનો અન્યથાભાવ. જિમ—મતિ-શ્રુતાદિ વિશેષ. અથવા—સિદ્ધાદિકેવલજ્ઞાન વિશેષ. ઇમ—દ્રવ્ય ૧: ગુણ ૨ એ જાતિં સાક્ષાત્. અનંત—પર્યાયની [illegible]. ઇમ આણ્યે."

એહવું કહઇ છઇ. તે નિરતઇં—રૂડઇ માર્ગિં નહી. જે માટિ—એ કલ્પના શાસ્ત્રિં તથા યુક્તિ ન મિલઇ. ૧૯

૧૧

પર્યાયથી ગુણ ભિન્ન ન ભાષિઓ.
સમ્મતિગ્રંથિં વિગતિં રે.

---

૧ પાઠાં૦ [illegible]
૨

जह दससु दसगुणम्मि य, एगम्मि दसत्तणं समं चेव ।
अहियम्मि वि गुणसद्दे, तहेव एयं पि दट्ठव्वं" ॥ ३. १५.

ઇમ--ગુણ, પર્યાયથી પરમાર્થદૃષ્ટિં ભિન્ન નથી, તો તે દ્રવ્યની પરિં શક્તિરૂપ કિમ કહિઈં ? ૨૧

"પર્યાયદલ માટિં" ગુણનઇં શક્તિરૂપ કહઇ છઇ, તેહનઈં દૂષણ દિઈં છઇ—

૧૩

જો ગુણ, દલ પર્યવનું હોવઇં,
તો દ્રવ્યઇં સ્યૂં કીજઈ ? રે.
ગુણ-પરિણામપટંતર કેવલ,
ગુણ-પર્યાય કહીજઈ રે. ૨૨. જિન૦.

જો-ગુણ, પર્યાયનું દલ કહિતાં-ઉપાદાન-કારણ હોઇ, તો-દ્રવ્યઈં સ્યૂં કીજઈ ? દ્રવ્યનુ કામ ગુણઇં જ કીધઉ. તિ વારઈં-ગુણ ૧: પર્યાય ૨: જ પદાર્થ કહો, પણિ-ત્રીજો ન હોઇ.

કોઈ કહઇસ્યઇ : "દ્રવ્યપર્યાય ગુણપર્યાયઃ રૂપ કારય ભિન્ન છઈ, તે માટિ-દ્રવ્ય ૧: ગુણ ૨: રૂપ કારણ ભિન્ન કલ્પિઈ." "તે જૂઠું, જે માટિ-કાર્યમાટિં કારણશબ્દનો પ્રવેશ છઇ, તેણઇં-કારણભેદઇં કાર્યભેદ સિદ્ધ થાઈ, અનઈં-કાર્યભેદ સિદ્ધ થયો હોઈ, તો-કારણ-ભેદ સિદ્ધ થઈ, એ અન્યોઽન્યાશ્રય નામઇં દૂષણ ઊપજઇ, તે માટઈં-ગુણપર્યાય જે કહિઇ તે-ગુણપરિણામનો જે પટંતર-ભેદ કલ્પનારૂપ, તેહનઈં જ કેવલ મતલબઈ, પરિણામમાર્થઇં નથી અનઈં-એ ૩ નામ કહ્યાં છઈ તે પણિ-ભેદોપચારઇં જ, ઇમ જાણવું." ૨૨

[illegible] છઇ, દ્રવ્યને કહીને [illegible]

૧૪

એક-અનેકરૂપથી ઈણ પરિ,

ભેદ પરસ્પર ભાવો રે.

આધારાધેયાદિકભાવિં,

ઈમ જ ભેદ મનિ લ્યાવો રે. ૨૩. જિન૦.

એણિં પરિ દ્રવ્ય એક: ગુણ-પર્યાય અનેક એ રૂપઇં પરસ્પર ક૦-માંહોમાંહિં ભેદ. ભાવો-વિચારો. ઈમ જ-આધાર આધેય પ્રમુખ ભાવ ક૦-સ્વભાવ, તેણઇં કરી મનમાંહિ લ્યાવો, જે માટિ-પરસ્પરઅવૃત્તિધર્મ પરસ્પરમાંહિ ભેદ જણાવઇં. ૨૩

તેહિ જ વિવરી દેખાડઇ છઇં—

૧૫

દ્રવ્ય આધાર ઘટાદિક દીસઇ,

ગુણ: પર્યાય: આધેયો રે.

રૂપાદિક એકેંદ્રિયગોચર,

દોઇં ઘટાદિક વેઓ રે. ૨૪. જિન૦.

દ્રવ્ય: ઘટાદિક આધાર દીસઇ છઇ, તે માટઇ [illegible] રૂપાદિક [illegible] ગુણ:પર્યાય: રૂપ-રસાદિક, નીલ-પીતાદિક આધેય-દ્રવ્ય [illegible] [illegible] દ્રવ્યથી [illegible] ભેદ [illegible] રૂપાદિક ગુણ [illegible] એકેંદ્રિયગોચર [illegible] [illegible] [illegible]

એ નઇયાયિકમત અનુસરીનઇં કહિઉ. સ્વમતઇં—ગંધાદિકપર્યાય દ્વારઇં ઘ્રાણેંદ્રિયાદિકઇં પણિ દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષ છઇ, નહીં તો—'કુસુમ ગંધું છું' ઈત્યાદિ જ્ઞાનનઇં ભ્રાંતપણું થાઇ, તે જાણવું.

ઈમ—એક-અનેક ઇંદ્રિય ગ્રાહ્યપણઇં દ્રવ્યથી ગુણઃ પર્યાયનો ભેદ જાણવો. ગુણઃ પર્યાયનઇં માંહોમાંહિં ભેદ, તે સહભાવી. ક્રમભાવી એ કલ્પનાથી જે. ૨૪

૧૬.

સંજ્ઞા-સંખ્યા લક્ષણથી પણિ,
ભેદ એહોનો જાણી રે.
સુ-જસ-કારિણી શુભ મતિ ધારો,
દુરમતિવેલીકૃપાણી રે. ૨૫. જિન૦.

તથા—સંજ્ઞા ક૦—નામઃ તેહથી ભેદ,—"દ્રવ્ય"નામ ૧. "ગુણ"નામ ૨. "પર્યાય"નામ ૩. સંખ્યા—ગણનાઃ તેહથી ભેદ,—દ્રવ્ય ૬ ગુણ અનેકઃ પર્યાય અનેક. લક્ષણથી ભેદ—દ્રવન=અનેકપર્યાયગમન દ્રવ્યલક્ષણ. ગુણન=એકથી અન્યનઇં ભિન્નકરણ તે ગુણ લક્ષણ, પરિગમન=સર્વનો વ્યાપ્તિ તે પર્યાયલક્ષણ. ઈમ—એહોનો-દ્રવ્ય ગુણઃ પર્યાયનો, માંહોમાંહિં ભેદ જાણીનઇં, ઉત્તમ યશની કરણહાર ભલી મતિ ધરો. કેહવી છઇ ? જે—દુરમતિ કહિઇ—જે દ્રવ્યાદ્વૈતપક્ષની મતિ તે રૂપિણી જે વેલી, તેહનઇં વિષઇં કૃપાણી—કુહાડી.૨૫

એ ઢાલઇં—દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયનો ભેદ દેખાડ્યો. હિવઇં—ત્રીજઇં ઢાલઇં—એકાંતિ જે ભેદ માંનઇં છઇં, તેહનઇં અભેદપક્ષ અનુસરીનઇં દૂષણ દિઇં છઇં—

ઢાલ—૩ જી.

(પ્રથમ ગોવાલણ તણઇં જી એ દેશી રાગ—જયતસિરી)

૧

એકાંતિં જો ભાષિઇ જી,
દ્રવ્યાદિકનો રે ભેદ.
તો પરદ્રવ્યપરિં હુઇ જી,
ગુણ-ગુણિભાવ ઉચ્છેદ રે. ૨૬.
ભવિકા ધારો ગુરુઉપદેશ,

દ્રવ્યાદિકનો—દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયનો જો એકાંતઇં ભેદ ભાષિઇં, તો પરદ્રવ્યનઇં પરિં સ્વદ્રવ્યનઇં વિષે પણિ ગુણ-ગુણિભાવનો ઉચ્છેદ થઇ જાઇ. જીવદ્રવ્યના ગુણ જ્ઞાનાદિક, તેહનો ગુણી જીવ દ્રવ્ય. પુદ્ગલ દ્રવ્યના ગુણ રૂપાદિક, ગુણી પુદ્ગલ દ્રવ્ય, એ વ્યવસ્થા સર્વ-શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ. ભેદ માંનતાં તે લોપાઇં. જીવદ્રવ્યનઇં પુદ્ગલગુણસ્યું જિમ ભેદ છઇં. તિમ—નિજ ગુણસ્યું પણિ ભેદ છઇં, તો "એહના એહ ગુણી, એહના એહ ગુણ," એ વ્યવસ્થાનો વિલોપ થઇં જાઇં; તે માટઇં—દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનો અભેદ જ સંભવઇં. ભેદનય—અભેદનયનો મુખ્ય [illegible]—ભાવ [illegible] ૨૬

વલી અભેદ દેખાડિ [illegible] —

૨

દ્રવ્યઇં ગુણઃ પર્યાયનો જી.
છઇં અભેદ સંબંધ.

ભિન્ન તેહ જો કલ્પિઈં જી,

તો અનવસ્થાબંધ રે. ભવિકા૦. ૨૭

દ્રવ્યઇ ક૦-દ્રવ્યનઈં વિષઈ, ગુણઃ પર્યાયનો અભેદ સંબંધ છઇ. જો દ્રવ્યનઈં વિષઈં ગુણઃ પર્યાયનો સમવાય નામઇં ૧ભિન્ન સંબંધ કલ્પિઇ, તો અનવથાદોષનું બંધન થાઇં. જે માટઇ-ગુણ-ગુણીથી અલગો સમવાય સંબંધ કહિઇં, તો તે સમવાયનઈં પણિ અનેરો સંબંધ જોઈઈ, તેહનઇં પણિ અનેરો. ઈમ કરતાં-કિહાંઇં ઠહરાવ ન થાઈ. અનઇં જો-સમવાયનો સ્વરૂપસંબંધ જ અભિન્ન માનો, તો ગુણ-ગુણીનઇં સ્વરૂપસંબંધ માનતાં સ્યૂં વિઘટઈ છઇ? જે 'કોક નવો સંબંધ માનો છો. ૨૭

વલી-અભેદ ન માનઈ, તેહનઇં-બાધક કહઈ છઈ—

૩

"સ્વર્ણ કુંડલાદિક હુઉં જી,"

"ઘટ રક્તાદિક ભાવ."

એ વ્યવહાર ન સંભવઈ જી,

જો ન અભેદસ્વભાવ રે. ૨૮. ભવિકા૦.

"સોનું તેહ જ કુંડલ થયું, ઘડો પહિલાં શ્યામ હુતો, તેહ જ [illegible] થયો" એહવો સર્વલોકાનુભવસિદ્ધ વ્યવહાર ન [illegible]. જો અભેદસ્વભાવ દ્રવ્યાદિક ૩ નઇં ન હુઈ તો. ૨૮

વલી-[illegible] બાધક કહઈ છઇ—

૪

ખંધઃ દેશઃ ભેદઈં હુઇ જી,

ભિમાગી ગુરુતા રે ખંધિ.

૧ [illegible] ભિન્ન [illegible]. ભા૦ ૭ [illegible] પા૦ ।

પ્રદેશ-ગુરુતા પરિણમઈં જી,
ખંધ અભેદહ બંધ રે. ૨૯. ભવિકા૦.

ખંધ કહિઈ—અવયવી, દેશ કહિઈ—અવયવ; એહોનઇં જો ભેદ માનિઇં, તો ત્રિમણો ભાર ખંધમાંહિ થયો જોઈઇં. જે માટિ—શતતંતુના પટમાંહિ—શતતંતુનો જેટલો ભાર. તેટલો પટમાંહિં પણિ જોઈઈ.

અનઇ—જે કોઈ નવા નૈયાયિક ઇમ કહઈ છઈ જે—"અવયવના ભારથી અવયવીનો ભાર અત્યંત હીન છઈ," તે માટઇં—તેહનઇં મતઈં—"દ્વિપ્રદેશાદિક ખંધમાંહિં કિહાંઇં ઉત્કૃષ્ટ ગુરુતા ન થઈ જોઈઈ. જે માટઇં—દ્વિપ્રદેશાદિક ખંધ એકપ્રદેશાદિકની અપેક્ષાઇં અવયવી છઈ. અનઈં—પરમાણુમાંહિં જ ઉત્કૃષ્ટ ગુરુત્વ માનિંઇં, તો-રૂપાદિક વિશેષ પણિ પરમાણુમાંહિ માન્યાં જોઈઇં. દ્વિપ્રદેશાદિક-માંહિ ન માન્યાં જોઈઇં."

અભેદનયનો બંધ માનઇ—તો પ્રદેશનો ભાર તેહ જ ખંધ-ભારપણઇં પરિણમઈ. જિમ—તંતુરૂપ પટરૂપપણઈ. નિવારઈ-ગુરુતા વૃદ્ધિનો દોષ કહિઓ. તે ન લાગઈ. ૨૯

દ્રવ્યાદિકનઈં અભેદ ન માંનઈ છઈ, તેહનઈં ઉપાલંભ દિઇ છઈ—

૫

ભિન્ન દ્રવ્ય-પર્યાનઇં જી.
ભવનાદિકનઇં રે એક
ભાષઈ. કિમ દાખઈ નહી જી
એક દ્રવ્યમાં વિવેક રે ? ૩૦ ભવિકા૦.

[illegible]

ભિન્ન દ્રવ્ય-જે-પાષાણ: કાષ્ઠ: પૃથિવી: જલાદિક: તેહનો પર્યાય-જે ભવનાદિક, ઘરપ્રમુખ, તેહનઈં-તૂં "એક" કહઈ છઈ-"એક ઘર એ" ઈત્યાદિક લોકવ્યવહાર માટઈ ? તો એક દ્રવ્યમાં દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાનઇં અભેદ હોઈ, એહવો વિવેક કાં નથી કહિતો ? જે માટઇ-આત્મદ્રવ્ય, તેહ જ આત્મગુણ: તેહ જ આત્મ પર્યાય: એહવો વ્યવહાર અનાદિસિદ્ધ છઈ. ૩૦

૬

ગુણ: પર્યાય: અભેદથી જી,
દ્રવ્ય નિયત વ્યવહાર.
પરિણતિ જે છઇ એકતા જી,
તેણિં તે એક પ્રકાર રે. ૩૧. ભવિકા૦.

જીવદ્રવ્ય: અજીવદ્રવ્ય ઈત્યાદિ જે-નિયતકહતાં-વ્યવસ્થાસહિત વ્યવહાર થાઈ છઇં, તે ગુણ: પર્યાયના અભેદથી. જ્ઞાનાદિક ગુણ: પર્યાયથી અભિન્ન દ્રવ્ય, તે જીવદ્રવ્ય, રૂપાદિક-ગુણ પર્યાયથી અભિન્ન, તે અજીવદ્રવ્ય, નહીં તો-દ્રવ્યસામાન્યથી વિશેષસંજ્ઞા ન થાઈ. દ્રવ્ય. ગુણ પર્યાય: એ ૩ નામ છઇ, પણિ-સ્વજાતિ ૩ નઇં એકત્વ પરિણામ છઇ, તે માટિ-તે ૩ પ્રકાર એક કહઈ. જિમ-આત્મદ્રવ્ય જ્ઞાનાદિક ગુણ: તત્પર્યાય એ સર્વ એક જ કહિઈં. જિમ-રત્ન ૧: કાંતિ ૨: જ્વરાપહાર શક્તિ ૩: એ ૩ નઇં એક જ પરિણામ છઈ, તિમ-દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનઇં, એમ જાણવું. ૩૧

વલી-અભેદ ન માનઈં, તેહનઈં દોષ દેખાડઈ છઈ—

૭

જો અભેદ નહીં એહનો જી,
તો કારય કિમ હોઈ ?

અછતી વસ્તુ ન નીપજઇ જી,

શશવિષાણુપરિ જોઈ રે. ૩૨. ભવિકા૦.

જે-એહનઇં-દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાયનઇં અભેદ નથી, તો-કારણ કાર્યનઇં પણિ અભેદ ન હોઈ. તિવારઇં-મૃત્તિકાદિક કારણથી ઘટાદિ કાર્ય કિમ નીપજઇં ? કારણમાંહિ કાર્યની શક્તિ હોઈ, તો જ કાર્ય નીપજઇં. કારણમાંહિ અછતી કાર્યવસ્તુની પરિણતિ ન નીપજઇ જ. જિમ-શશવિષાણુ. જે-કારણમાંહિ કાર્ય સત્તા, માનિઇં, તિવારઇં-અભેદ સહજિ જ આવ્યો. ૩૨

" કારણમાંહિ કાર્ય ઊપના પહિલાઇં જો કાર્યની સત્તા છઇ તો કાર્યદર્શન કાં નથી થાતું ? " એ શંકા ઊપરિ કહઈ છઈ —

૮

દ્રવ્યરૂપ છની કાર્યની જી,

તિરોભાવની રે શક્તિ.

આવિર્ભાવઇં નીપજઈ જી.

ગુણ: પર્યાયના વ્યક્તિ રે. ૩૩. ભવિકા૦.

કાર્ય નથી [illegible]. તિવારઈં-કારણમાંહિ કાર્યની-દ્રવ્યરૂપઈ-તિરોભાવની શક્તિ છઈ [illegible] કહીઇ [illegible]. પણિ-કાર્ય [illegible] નથી. [illegible] પર્યાયની વ્યક્તિની [illegible] [illegible] કહીઇ-કાર્ય [illegible] [illegible] [illegible] કહીઇ-કાર્ય [illegible] [illegible]. [illegible] ૩૩.

[illegible]

૯

નઇયાયિક ભાષઇ ઇસ્યું જી,
“ જિમ અછતાનું રે જ્ઞાન.
હોવઇ વિષય અતીતનૂં જી,
તિમ કારય સહિ નાણુ રે” ૩૪. ભવિકા૦.

ઇહાં–નૈયાયિક એહવું ભાષઈ છઇ–“ જિમ–અતીત વિષય જે ઘટાદિક, અછતા છઈ, તેહનુ જિમ જ્ઞાન હોઇ. તિમ–ઘટાદિક કાર્ય અછતાં જ, મૃત્તિકાદિકદલથકી સામગ્રી મિલ્યઇ નીપજ-ઇં. અછતાંની જ્ઞપ્તિ હોઈ, તો અછતાંની ઉત્પત્તિ કિમ ન હોઇ ? ઘટનુ કારણ દંડાદિક અમ્હે કહું છુ, તિહાં–લાઘવ છઈ, તુમ્હારિં મતિં–ઘટાભિવ્યક્તિનું દંડાદિક કારણ કહવુ, તિહાં–ગૌરવ હોઈ. બીજુ, અભિવ્યક્તિનું કારણ–ચક્ષુઃપ્રમુખ છઈ, પણિ–દંડાદિક નથી. તે માટિં–ભેદ પક્ષ જ. દ્રવ્યઘટાભિવ્યક્તિનુ કારણ–દંડાભાવઃ ઘટાભિવ્યક્તિનું કારણ–ચક્ષુ, તિહાં–ગૌરવ છઇ, તે–ન ઘટઇ.”૩૪.

હવઈ, એ મત દૂષઇ છઇ—

૧૦

તે મિથ્યા, નહીં સર્વથા જી
અછતો વિષય અતીત.
પર્યાયારથ તે નહીં જી,
દ્રવ્યારથ છઈ નિત્ય રે. ૩૫. ભવિકા૦.

“ અછતાની [illegible] અછતાની ઉત્પત્તિ હોઈ,” એમ [illegible] વિષય ઘટાદિક, સર્વથા [illegible]

અછતો નથી. તે–પર્યાયારથથી નથી. દ્રવ્યારથથી નિત્ય છઇ. નઇ ઘટ પણિ મૃત્તિકારૂપઇં છઇ. સર્વથા ન હોઇ, તો–શશ-શૃંગ સરખો થાઇ. ૩૫.

"સર્વથા અછતો અર્થ જ્ઞાનમાંહિં ભાસઇ છઇ" એહવું કહઇ છઇ. તેહનઇ બાધક દેખાડઇ છઇ—

૧૧

અછતું ભાસઇ જ્ઞાનનઇં જી.
જો "સ્વભાવિ સંસાર
કહતો જ્ઞાનાકાર" તો જી,
ઉપજઇ યોગાચાર રે. ૩૬. ભવિકા૦.

જો "જ્ઞાનનઇ સ્વભાવઇં, અછતો અર્થ અતીત ઘટ પ્રમુખ, ભાસઇ." એહવું માનિઇં, તો—"સારો સંસાર જ્ઞાનાકાર જ થાઇ. બાહ્ય-આકાર અનાદિ-અવિદ્યા વાસનાઇં અછતા જ ભાસઇ છઇ, જિમ–સ્વપ્નમાંહિ અછતા પદાર્થ ભાસઇ છઇ, બાહ્યાકારરહિત શુદ્ધ જ્ઞાન, તે બુદ્ધનઇ જ હોઇ." ઇમ કહનો યોગાચાર નામઇં બૌદ્ધ જ ઉપજઇ. તે માટઇ—અછતાનું જ્ઞાન ન હોઇ. ૩૬.

"જો અછતાનું જ્ઞાન ન હોઇ, તો "હવણાં ઘટ અતીત ઘટ જાણ્યો" ઇમ–કિમ કહવાય છઇ?" તે ઉપરિ કહઇ છઇ—

૧૨

"હવણાં જાણ્યો અરથ તે જી."
ઇમ અતીત જે જાણઇ.

વર્તમાન પર્યાયથી જી,

વર્તમાનતા થાઇ રે. ૩૭. ભવિકા૦.

"તે અતીત ઘટ મઇં હવણાં જાણ્યો." ઇમ–જે જણાઇ છઇ, તિહાં–દ્રવ્યથી છતા અતીત ઘટનઇ વિષઇ, વર્તમાનજ્ઞેયાકારરૂપ–પર્યાયથી "હવણાં" અતીત ઘટ જાણ્યો જાઇ છઇ.

અથવા–નૈગમનયથી અતીતનઇ વિષઇ વર્તમાનતાનો આરોપ કીજઇ છઇ, પણિ–સર્વથા અછતી વસ્તુનુ જ્ઞાન ન થાઇ. ૩૭.

૧૩

ધર્મી, અછતઇં ધર્મ, જો જી,

અછતઇં કાલિં સુહાઇ.

સર્વ-કાલિં નિર્ભયપણઇ જી,

તો શશશૃંગ જણાઇ રે. ૩૮. ભવિકા૦.

"ધર્મી–અતીત ઘટ, અછતઇં ધર્મ–ઘટત્વ, અછતઇં કાલિ–વર્તમાનકાલઇં–ભાસઇ છઇ. અથવા–ધર્મી–અતીત ઘટ અછતઇં ધર્મ–જ્ઞેયાકાર. અછતઇં કાલઇં ભાસઇ છઇ." ઇમ જો–તુમ્હે ચિત્તમાંહિ સુહાઇ, તો–સર્વ–અતીતઃ અનાગતઃ વર્તમાનઃ કાલઇ નિર્ભયપણઇં–અનુપશંકાગ્રહિતપણઇં શશશૃંગ પણિ જણાવું જોઇઇ. ૩૮.

૧૪

તેં માટઇં–અછતા તણો જી,

ભાસ ન, જનમ ન હોઇ.

કારય-કારણનઇં સહી જી,

છઇ અભેદ ઇમ જોઇ રે. ૩૯. ભવિકા૦.

છમ નથી, તે માટઇં-અછતા અર્થનો બોધ ન હોઇ, જન્મ પણિ ન હોઇં. ઇમ-નિર્ધાર કાર્ય-કારણનો અભેદ છઇ: તે દૃષ્ટાંતઇં-દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાયનો પણિ અભેદ છઇ, ઇમ સદહવું. ૩૯.

એ ભેદના ઢાલ ઉપરિ અભેદનો ઢાલ કહિયો. જે માટઇં-ભેદ-નયપક્ષનો અભિમાન અભેદનય ટાલઇં. હવઇ-એ બિહુ નયના સ્વામી દેખાડીનઇં, સ્થિતપક્ષ કહઇ છઇ—

૧૫

ભેદ ભાખઇ નઇયાયિકો જી,

સાંખ્ય અભેદ પ્રકાશ.

જઇન ઉભય વિસ્તારતો જી.

પામઇ સુજસ વિલાસ રે. ૪૦. ભવિકા૦.

ભેદ: તે નૈયાયિક ભાખ[illegible]. તે માટઇં-તે અસત્કાર્યવાદી [illegible]. સાંખ્યમતે અભેદનય પ્રકા[illegible] જઇન: તે બિહુ નય સ્યાદ્વાદઇં કરીનઇં વિસ્તારતો ભલા યશનો વિલાસ પામઇં. [illegible] -પક્ષપાતી ભેદ નય [illegible] પક્ષપાતી-સ્યાદ્વાદ-[illegible]. ઉક્તં ચ—

[illegible] ।

[illegible] ॥ ૬૦ ॥

[illegible]

[illegible]

तथा—

य एव दोषाः किल नित्यवादे, विनाशिवादेऽपि समास्त एव ।
परस्परध्वंसिषु कण्टकेषु, जयत्यधृष्यं जिन ! शासनं ते ॥ २६॥
[अन्ययोगव्यवच्छेदकद्वात्रिंशिका]

હવઇ–ચઉથી ઢાલમાંહિં–ભેદાભેદનો વિરોધ આશંકીનઈં ટાલઈં છઇ.

ઢાલ–૪ થી.

['નંદનકું ત્રિશલા હુલરાવે-એ દેશી.]

પરવાદી કહેઈ છઈ—

૧

"ભેદઃ અભેદઃ ઉભય કિમ માનો ?
જિહાં વિરોધ નિરધારો રે.
એક ઠામિ કહો કિમ કરિ રહવઇ
આતપનઈં અંધારો રે ?" ૪૧.

શ્રુતધર્મઇ મન દૃઢ કરિ રાખો,
જિમ શિવસુખફલ ચાખો રે.
શ્રુતધર્મઇ મન દૃઢ કરિ રાખો. એ આંકણી.

વિરોધી બેહુ એક ઠામિ ન રહઈ. જિમ—આતપ હોઈ, તિહાં-અંધારો ન રહઇ, અંધારો હોઈ. તિહાં—આતપ ન રહઈ, તિમ—ભેદાભેદ એકત્ર ન હોઇ. ”

ઇહાં—શ્રુતધર્મઇ—સ્યાદ્વાદ પ્રવચન માહિં, મન દૃઢ—વિશ્વાસવંત કરી ગખો. જિમ—શાસનશ્રદ્ધાદૃઢપણઇ, મોક્ષરૂપ—કલ્પવૃક્ષનાં સુખરૂપ—ફલ ચાખો. શ્રુતધર્મ વિના ચારિત્રધર્મ ફલવંત ન હોઇ, જે માટિં—શંકાસહિત ચારિત્રીઓ પણિ સમાધિ ન પામઇ.

उक्तं च—

वितिगिच्छसमावन्नेणं अप्पाणेणं णो लभति समाहिं. ५. ५.

आचारांग. । ४२.

२

ઈસી શિષ્યની શંકા જાણી,

પરમારથ ગુરુ બોલઈ રે.

અવિરોધઈં સવિ ઠામઈં દીસઈં.

દોઇ ધર્મ એક તોલઈં રે. ૪૩. શ્રુત૦.

એતલી શિષ્યની શંકા જાણી કરી, ગુરુ—સ્યાદ્વાદી, પરમાર્થ બોલઇ [illegible]. જે "ઘટ ઘટાભાવાદિકનઇં યદ્યપિ વિરોધ [illegible]. તો પણિ ભેદાભેદનો વિરોધ નથી. [illegible] —સર્વઠામઇં, દોઇ ધર્મ- [illegible] અવિરોધઇં— [illegible] તોલઇં પણિ.

" [illegible] "—[illegible]

[illegible]

" [illegible] "

[illegible]

[illegible]

૩

એક ઠામિ સવિ જનની સાખિં,
પ્રત્યક્ષઈં જે લહિઇં રે

રૂપ રસાદિકની પરિ તેહનો,
કહો વિરોધ કિમ કહિઇં રે. ૪૪. શ્રુત૦.

એક ઠામિ-ઘટાદિક દ્રવ્યનઇ વિષઇં, સર્વલોકની સાખી-પ્રત્યક્ષ પ્રમાણઇ, રક્તત્વાદિક-ગુણ પર્યાયનો ભેદાભેદ, જે લહિઇ છઈ, તેહનો વિરોધ કહો કિમ કહિઇ ?, જિમ-રૂપઃ રસાદિકનો એકાશ્રયવૃત્તિત્વાનુભવથી વિરોધ ન કહિઈં, તિમ-ભેદાભેદનો પણિ જાણવો. उक्तं च—

न हि प्रत्यक्षदृष्टेऽर्थे विरोधो नाम।

તથા-પ્રત્યક્ષદૃષ્ટ અર્થઇં દૃષ્ટાન્તનું પણિ કાર્ય નથી.

उक्तं च—

नेदमन्यत्र दृष्टान्तमहो ! निपुणता तव।
दृष्टान्तं याचसे यत्त्वं प्रत्यक्षेऽप्यनुमानवत् ॥ १ ॥ ४४.

ભેદાભેદનો પ્રત્યક્ષનો અભિલાપ પુદ્ગલ દ્રવ્યઈં દેખાડઈ છઈ-

૪

શ્યામભાવ જે ઘટ છઈ પહિલાં,
પછઈ ભિન્ન તે રાતો રે.
ઘટભાવઈં નવિ ભિન્ન જાણઇ,
સ્યો વિરોધનો વાતો રે? ૪૪. શ્રુત૦.

:

જે ઘટ પહિલાં-શ્યામભાવ છઇ, તે પછઈ-રાતો ભિન્ન જણાઈ છઈ, અનઇ-બિહું કાલિં-ઘટભાવઈ અભિન્ન જ જણાઈ છઈ. શ્યામ રક્ત અવસ્થાભેદઈ ઘટ એક જ છઈ, તો ઇહાં-વિરોધની વાત સી કહવી ? ૪૪

હવઇ-આત્મદ્રવ્યમાંહિ ભેદાભેદનો અનુભવ દેખાડઈ છઈ-

૫

બાલભાવ જે પ્રાણી દીસઈ,
તરુણ ભાવ તે ન્યારો રે.
દેવદત્ત ભાવઈં તે એક જ,
અવિરોધઈં નિરધારો રે. ૪૫. શ્રુત૦.

બાલભાવઈ-બાલકપણું, જે પ્રાણી દીસઈ છઈ, તે તરુણ ભાવે ન્યારો કહતાં-ભિન્ન છઈ અનઈ-દેવદત્તભાવઈ તે-મનુષ્ય-પણાનઈ પર્યાયઈ તે-એક જ છઈ. તો-એકનઇ વિષઈ-બાલઃ તરુણઃ ભાવઈ-ભેદઃ દેવદત્તભાવઈ-અભેદઃ એ-અવિરોધિં નિર્ધારો.

ઉક્તં ચ—

पुरिसम्मि पुरिससद्दो, जम्माई मरणकालपज्जंतो ।
तस्स उ बालाईया पज्जवजोया बहुवियप्पा । १ ।

। सम्मतौ [१. ३२.] ४५

[illegible]
તે માટિ [illegible] પ્રાચીન નૈયાયિકની [illegible]—

ધર્મભેદ જો અનુભવિ ભાસઈ,
ધર્મિભેદ નવિ કહિઈ રે.

ભિન્ન ધર્મનો એક જ ધર્મી,

જડ ચેતન પણિ લહિઈં રે. ૪૬. શ્રુત૦.

" શ્યામો ન રક્તઃ-ઈહાં-શ્યામત્વઃ રક્તત્વઃ ધર્મનો ભેદ ભાસઇ છઈ, પણિ-ધર્મિ-ઘટનો, ભેદ ન ભાસઈ" ઈમ જો કહિઈં, તો-જડઃ ચેતનનો ભેદ ભાસઈં છઈં, તિહાં-જડત્વઃ ચેતનત્વઃ ધર્મનો જ ભેદ, પણિ-જડઃ ચેતન દ્રવ્યનો ભેદ નહીં ? ઈમ-અવ્યવસ્થા થાઇ. ધર્મીનો પ્રતિયોગિપણઈં ઉલ્લેખ તો બિહુ ઠામે સરખો છઈ. અનઈં-પ્રત્યક્ષસિદ્ધ-અર્થઈં બાધક તો અવતરઈં જ નહીં. ૪૬.

૭

ભેદાભેદ તિહાં પણિ કહતાં,

વિજય જઇન મત પાવઈં રે.

ભિન્ન રૂપમાં રૂપંતરથી,

જગિ અભેદ પણિ આવઈં રે. ૪૭. શ્રુત૦.

તિહાં-જડઃ ચેતનમાહિં, પણિ-ભેદાભેદ કહતાં જૈનનું મત વિજય પામઈં. જે માટઈં-ભિન્નરૂપ-જે જીવાજીવાદિકઃ તેહમાં, રૂપાંતર-દ્રવ્યત્વઃ પદાર્થત્વાદિકઃ, તેહથી-જગમાંહિં અભેદ પણિ આવઈ. એટલઈં-ભેદાભેદનઈં સર્વત્ર વ્યાપકપણું કહિઉં. ૪૭.

હિવઈં-એહ જ વિવરીનઈં દેખાડઈ છઈ—

રૂપાંતરથી ભેદજ તેહનો. મૂલ હેતુ નય શતનો રે.

૪૮. શ્રુત૦.

જેહનો ભેદ, તેહનો જ રૂપાંતરસહિતનો અભેદ હોઇં. જિમ—સ્થાસ: કોશ: કુશલ: ઘટાદિકનો ભેદ છઇ, અનઇં—તેહજ—મૃદ્દ્રવ્યત્વવિશિષ્ટ અનર્પિત-સ્વપર્યાયનો અભેદ છઇ. તેહનો જ રૂપાંતરથી ૧ભેદ હોઇ. જિમ—સ્થાસ: કોશ: કુશલાદિકવિશિષ્ટ—મૃદ્દ્રવ્ય-પણઇં તેહનો જ ભેદ હોઇ.

એ—ભેદ: નઇ અભેદ: છઇં, તે—સઘળએ નયનો મૂલ હેતુ છઇ. સાત નયના જે સાતસઇં ભેદ છઇ, તે એ રીતે—દ્રવ્ય: પર્યાયની અર્પણા અનર્પણાઇં થાઇ. તે જ્ઞાતારનયચક્રાધ્યયનમાંહિં પૂર્વિ હુંતા. હવણાં—દ્વાદશારનયચક્રમાંહિં—વિધિ: વિધિવિધિ:, ઇત્યાદિ રીતિં એકેક નયમાંહિ ૧૨: ૧૨: ભેદ ઊપજંતા કહિયા છઇ. ૪૮.

૯

ક્ષેત્ર: કાલ: ભાવાદિક યોગઇં.

થાઇ ભંગની કોડી રે.

સંખેપઇં એ કામિં કહિઇં.

સપ્તભંગની જોડી રે. ૪૯. શ્રુત૦.

દ્રવ્યાદિક વિશેષણઇં ભંગ [illegible]. જિમ—[illegible]

[illegible]

ઘટ છઇ, તેહનઈં જ—સ્વત્રેવડીનઇં સ્વરૂપઇં—અસ્તિત્વઃ પરરૂપઇં—નાસ્તિત્વ. ઇમ લેઇ સપ્તભંગી દેખાડિઈં.

તથાહિ—

સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાપેક્ષાઈં ઘટ છઇ જ ૧.

પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાપેક્ષાઈં નથી જ ૨.

એક વારઈં—ઉભય વિવક્ષાઇ અવક્તવ્ય જ, ૨. પર્યાય એક શબ્દઈં મુખ્યરૂપઇ ન કહેવાઇ જ ૩.

એક અંશ સ્વરૂપઇં: એક અંશ—પરરૂપઇ. વિવક્ષિઈં, તિવારઈં—“છઇ નઇ નથીઃ” ૪.

એક અંશ—સ્વરૂપઈં એક અંશ—યુગપત્—ઉભયરૂપઈં વિવક્ષીઈં તિવારઇ—“છઈઃ અનઇ અવાચ્ય” ૫.

એક અંશ—પરરૂપઈં એક અંશ-યુગપત્—ઉભયરૂપઇ વિવક્ષીઈં તિવારઇ—“નથી નઇ અવાચ્ય” ૬.

એક અંશ-સ્વરૂપઇં: એક પરરૂપઇં: એક યુગપત્—ઉભયરૂપઇં વિવક્ષીઇં તિવારઈં—“છઇ નથી નઇ અવાચ્યઃ” ૭. ૪૯.

હવઈં—એ સપ્તભંગી ભેદાભેદમાં જોડીઇ છઇ—

૧૦

પર્યાયારથ ભિન્નઃ વસ્તુ છઈં.

દ્રવ્યારથઈં અભિન્નોઃ રે.

१ स्यादस्त्येव घट २ स्यान्नास्त्येव ३ स्यादवाच्य एव [illegible] स्यादस्त्येव स्यान्नास्त्येव ४ स्यादस्त्येव स्यादवक्तव्य एव ५ स्यान्नास्त्येव स्यादवक्तव्य एव ६ स्यादस्त्येव स्यान्नास्त्येव स्यादवक्तव्य एव ७ इति [illegible] —टिप्पणी

[illegible]

ક્રમઈં ઉભય નય જો અર્પી જઇ,
તો-ભિન્નઃ નઈં અભિન્નોઃ રે. ૫૦. શ્રુત૦.

પર્યાયાર્થનયથી-સર્વ વસ્તુ દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયઃ લક્ષણઈં કથંચિત્ ભિન્ન જ છઈં [૧]. દ્રવ્યાર્થનયથી-કથંચિત્ અભિન્ન જ છઇ. જે માટિં-ગુણઃ પર્યાય દ્રવ્યનાજ આવિર્ભાવઃ તિરોભાવઃ છઇ[૨]. અનુક્રમઇ જો-૨. નય-દ્રવ્યાર્થિકઃ પર્યાયાર્થિકઃ અર્પીઇ, તો-કથંચિત ભિન્ન કથંચિત અભિન્ન કહિઈં [૩] ૫૦

૧૧

જો એકદા ઉભય નય ગહિઈં,
તો અવાચ્યઃ તે લહિઈં રે.
એકઇ શબ્દઈં એક જ વારઈં.
દોઇ અર્થ નવિ કહિઈં રે. ૫૧. શ્રુત૦.

જો-એકવાર ૨ નયના અર્થ વિવક્ષિઈં, તો તે અવાચ્ય લહિઈં, જે માટિ-એક શબ્દઈં એકવારઈં-૨. અર્થ ન કહિયા જાઈં. સંકેત શબ્દ પણિ એક જ [illegible] ન કહી જાઈં. પુષ્પદંતાદિક શબ્દ પણિ [illegible] કહઈં, પણિ-ભિન્નોક્તિ ન કહી જાઈં. [illegible] તો ભિન્નોક્તિ [illegible] [૪]

૧૨

પર્યાયાવાચ્ય કલ્પન. ઉત્તર-
ઉભય વિવક્ષા સાંધિ રે.

[illegible]

૫૨

ભિન્ન અવાચ્ય વસ્તુ તે કહિઈં,

સ્યાત્કારનઈં બંધિ રે. ૫૨. શ્રુત૦.

પ્રથમઃ-પર્યાયાર્થ કલ્પના, પછઇઃ-દ્રવ્યાર્થ કલ્પનાઃ વિચારતાં-ઈમ-વિવક્ષાઈં, એકદા ઉભયનયાર્પણા કરિઈં, તિવારઈં-ભિન્ને અવક્તવ્ય કથચિત્ઃ ઇમ કહિઈં. [૫]. ૫૨.

૧૩

દ્રવ્યારથઃ નઈં ઉભય ગ્રહિયાથી,

અભિન્નઃ તેહ અવાચ્યોઃ રે.

ક્રમઃ યુગપતઃ નય ઉભયઃ ગ્રહિયાથી,

ભિન્નઃ અભિન્નઃ અવાચ્યોઃ રે. ૫૩. શ્રુત૦.

પ્રથમઃ-દ્રવ્યાર્થકલ્પના, પછઇ-એકદા ઉભયનયાર્પણા કરિઇ, તિવારઈં-કથચિત અભિન્ન અવક્તવ્ય ઈમ કહિઈં. [૬]. અનુક્રમઈં-૨.નયની પ્રથમ અર્પણાઃ પછઈં-૨.નયની એકવાર અર્પણા કરિઈં, તિવારઈં-કથંચિત ભિન્નઃ અભિન્નઃ અવક્તવ્યઃ ઇમ કહિઈં. [૭] એ ભેદાભેદ પર્યાયમાંહિ સપ્તભંગી જોડી. ઇમ-સર્વત્ર જોડવી ૫૩.

શિષ્ય પૂછઈ છઈ—" જિહાં—૨ જ નયના વિષયની વિચારણા છે. તિહાં—એક એક ગૌણ-મુખ્યભાવઈં સપ્તભંગી થાઓ, પણિ—જિહાં—પ્રદેશઃ પ્રસ્થકાદિ વિચારઈં સાત છ પાંચ પ્રમુખ નયના ભિન્ન ભિન્ન વિકલ્પ છે. તિહાં—અધિક ભંગ થાઇ, તિવારઈં—સપ્તભંગીનો નિયમ કિમ રહ્યો ?"

[illegible] ભિન્ન [illegible] પાઠ

ગુરુ કહઈ છઈ—"જિહાં પણિ—એક નયાર્થનો મુખ્યપણઈં વિધિ, બીજા સર્વનો નિષેધ, ઇમ લેઇ પ્રત્યેકિં અનેક સપ્તભંગી કીજઇ."

એ તો ઇમ જાણું છું "सकलनयार्थप्रतिपादकत्वात्पर्यायैक-विवरणवाक्यं प्रमाणवाक्यम्" એ લક્ષણ લેઇનઈં, તેહવે ઠામે—સ્યાત્કારલાંછિત સકલનયાર્થ—સમૂહાલંબન એકભંગઇ પણિ નિષેધ નથી. જે માટિં—વ્યંજનપર્યાયનઈં ઠામિ—૨ ભંગઈં પણિ અર્થસિદ્ધિ સમ્મતિનઈં વિષઈં દેખાડી છઈ. तथा च तद्गाथा—

एवं सत्त-वियप्पो वयण-पहो होइ अत्थ पज्जाए ।
वंजण-पज्जाए पुण सवियप्पो णिव्वियप्पो य ॥ १ ॥

એહનો અર્થ—એવં—પૂર્વોક્ત પ્રકારઈં, સપ્ત-વિકલ્પ—સપ્ત-પ્રકાર વચનપંથ—સપ્તભંગીરૂપવચનમાર્ગ: તે—અર્થ-પર્યાય—અસ્તિત્વ—નાસ્તિત્વાદિકનઈં વિષઈ હોઈ. વ્યંજનપર્યાય—જે ઘટ-કુંભાદિશબ્દવાચ્યતા. તેહનઈં વિષઈ—સવિકલ્પ—વિધિરૂપ નિર્વિ-કલ્પ નિષેધરૂપ એ ૨ જ ભાંગા હોઇ પણિ અવક્તવ્યાદિ ભાંગ ન હોઈ. જે માટિ—અવક્તવ્ય શબ્દનિ પર્યાય [illegible] તો [illegible] અંશના સવિકલ્પઃ શબ્દ—[illegible] —નિર્વિકલ્પ: [illegible]

[illegible]

[illegible] —

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સ્થાનિં જે માટિ ૨ વૃત્તિ પણિ માની છઇ. ઈહાં પણિ-મુખ્ય-અમુખ્યપણઇં: અનંતધર્માત્મક વસ્તુ જણાવવાનઇં પ્રયોજનઇં એક નય શબ્દની ૨ વૃત્તિ માનતાં વિરોધ નથી.

અથવા, નયાત્મક શાસ્ત્રઇં-ક્રમિકવાક્યદ્વયઇં પણિ એ અર્થ જણાવિઇં.

અથવા "एकबोधशब्दे एकबोध आर्थः". ઈમ-અનેક ભંગ જાણવા.

ઇમ-ગ્યાનદૃષ્ટિં જગના ભાવ દેખિઇં. ૫૫.

કહિઓ અર્થ તેહજ સ્પષ્ટપણઇં જણાવઇં છઇં—

૨

મુખ્યવૃત્તિ દ્રવ્યારથો,

તાસ અભેદ વખાણઇં રે.

ભેદ પરસ્પર એહનો,

તે ઉપચારઇં જાણઇં રે. ૫૬. ગ્યાન૦

મુખ્ય વૃત્તિ કહતાં-શક્તિં શબ્દાર્થ કહતો, જે દ્રવ્યાર્થનય, તે. તાસ કહતાં-દ્રવ્ય: ગુણ. પર્યાયનઇં અભેદ વખાણઇં; જે માટઇં-ગુણપર્યાયાભિન્ન મૃદ્દ્રવ્યાદિકનઇ વિષયઇ ૨ ઘટાદિપદની શક્તિ છઇં. એહનો પરસ્પર કહતાં-માંહોમાહિં, ભેદ છઇ, તે ઉપચાર કહિઇં-લક્ષણા જાણો. જેમાટિં-દ્રવ્યભિન્નક ગુણીવાદિપર્યાયનઇ વિષઇ તે ઘટાદિપદની લક્ષણા માનઇ. મુખ્યાર્થબાધઇં. મુખ્યાર્થસંબંધઇ [illegible] નય વિવ્યવહારપ્રયોજન અનુસરીઃ તિહાં-લક્ષણાપ્રવૃત્તિ [illegible] ૫૬.

[illegible] मुख्यार्थ [illegible]

૩

મુખ્યવૃત્તિ સવિ લેખવઈં,

પર્યાયારથ ભેદઈં રે.

ઉપચારઇં અનુભવબલઇં,

માનઇં તેહ અભેદઇં રે. ૫૭. ગ્યાન૦.

એમ–પર્યાયાર્થ નય મુખ્યવૃત્તિથી સર્વ–દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયઃ ભેદઈં લેખવઈં. જે માટઇ–એ નયનઈં મતઇં: મૃદાદિપદનો દ્રવ્ય અર્થ, રૂપાદિપદનો ગુણ અર્થ, ઘટાદિપદનો કંબુગ્રીવાદિ પર્યાય અર્થ. તથા– ઉપચારઈં લક્ષણાઇ કરી અનુભવનઇં બલઇં તે અભેદઇં માનઇં. "ઘટાદિ મૃદ્દ્રવ્યાભિન્ન છઇ" એ પ્રતીતિ ઘટાદિપદની મૃદાદિ-દ્રવ્યનઈં વિષઇં લક્ષણા માનિઇં. એ પરમાર્થ. ૫૭.

૪

ઇમ ધર્મ નય જે ગ્રહઇં,

મુખ્ય અમુખ્ય પ્રકારો રે.

તે અનુસારઈં કલિયઇં,

તાસ વૃત્તિ ઉપચારો રે. ૫૮. ગ્યાન૦.

ઇમ ધર્મ–ભેદ–અભેદ–પ્રમુખ, જે નય– [illegible]

-શક્તિભેદઈં વ્યવહિત સંકેત છઈ, તેમાટઇ-ઉપચાર. ઈમ-પર્યાયાર્થિકનયની પણિ શક્તિઃ ઉપચારઃ, ભેદઃ અભેદનઈં વિષયઇ જોડવા. ૫૮.

કોઈક કહઈ છઈ, જે-"એક નય એક જ વિષય ગ્રહઈ, બીજા નયનો વિષય ન ગ્રહઈ" તે દૂષઈ છઈ—

૫

ભિન્ન વિષય નયગ્યાનમાં,
જો સર્વથા ન ભાસઈં રે.
તો સ્વતંત્ર ભાવઈં રહઈ,
મિથ્યાદૃષ્ટિ પાસઈં રે. ૫૯. ગ્યાન૦.

જે-નયજ્ઞાનમાંહિં, ભિન્ન વિષય કહતાં-નયાંતરનો મુખ્યાર્થ, સર્વથા કહતાં-અમુખ્યપણઈં પણિ, ન ભાસઇ; તો સ્વતંત્ર ભાવઈ-સર્વથા નયાંતરવિમુખપણઇં, મિથ્યાદૃષ્ટિ પાસઇ-રહઇ, એટલઈ-દુર્નય થાઈ, પણિ સુનય ન થાઇં: ઇમ-જાણવું. ૫૯.

૬

એહ વિશેષાવશ્યકઈં
સમ્મતિમાં પણિ ધારો રે.
ઇમ નયથી સવિ સંભવઈ,
ભેદ-અભેદ ઉપચારો રે. ૬૦. ગ્યાન૦.

[illegible] અર્થ વિશેષાવશ્યક, તથા-સમ્મતિમાંહિં છઈ. [illegible] ગાથા—

[illegible] નિયવયણિજ્જસચ્ચા, સવ્વનયા [illegible] તે ઉ મિચ્છત્તં ।
[illegible] ॥ ૨૧૯૫ ॥

સ્વાર્થગ્રાહી ઇતરાંશાપ્રતિક્ષેપી સુનયઃ. ઇતિ સુનયલક્ષણમ્ । સ્વાર્થગ્રાહી ઇતરાંશપ્રતિક્ષેપી દુર્નયઃ ઇતિ દુર્નયલક્ષણમ્ ।

ઇમ-નયથી-નયવિચારથી, ભેદઃ અભેદઃ આધ્ય વ્યવહાર સંભવઇ. તથા-નયસંકેતવિશેષથીઃ આલંકવૃત્તિવિશેષરૂપ ઉપચાર પણિ સંભવઇ. તે માટઇં-ભેદઃ અભેદ ને મુખ્યપણઇં પ્રત્યેકનયવિષયઃ મુખ્યામુખ્યપણઇં ઉભયનયવિષયઃ ઉપચાર-ને મુખ્યવૃત્તિની પરિ નયપરિકર પણિં વિષય નહી. એ અસ્યો માર્ગ શ્વેતાંબરપ્રમાણશાસ્ત્રસિદ્ધ જાણવો. ૧૦.

૭

છાંડી મારગ એ અસ્યો,
ઉપનય મુખ જે કલ્પઇ રે.
તેહ પ્રપંચ પણિ-જાણવા
કહઇ, તે જિમ જલ્પઇ રે. ૧૧. જ્ઞાન૦.

એ અસ્યો માર્ગ છાંડી મૂકીનેં, તે-દિગંબર [illegible] શબ્દાનાં સાધક ઉપનય [illegible] કલ્પના કરે છે, [illegible] [illegible] [illegible] ૧૧.

૮

નવ નય, ઉપનય તીન છઇ.
તર્કશાસ્ત્રે અપ્રસિદ્ધા રે.
અર્થસામર્થ્યાસિદ્ધ કહી.
નિશ્ચય નય-વ્યવહારો રે. ૧૨. જ્ઞાન૦.

તેહનઈ મતઇં - તર્કશાસ્ત્રનઈ અનુસારઈ: નવ નય· અનઈ·· ત્રણિ ઉપનય છઈં. તથા--અધ્યાત્મ વાચઇ-અધ્યાતમ શૈલીઈ: નિશ્ચયનય: વ્યવહારનય: ઇમ--૨. જ નય કહિઇં. ૬૨.

૯

પહિલો દ્રવ્યારથ નયો, દસ પ્રકાર તસ જાણો રે.
શુદ્ધ અકર્મોપાધિથી, દ્રવ્યાર્થિક ધુરિ આણો રે.
૬૩. ગ્યાન૦.

દ્રવ્યાર્થનય ૧: પર્યાયાર્થનય ૨. નૈગમનય ૩: સંગ્રહનય ૪: વ્યવહારનય ૫: ઋજુસૂત્રનય ૬: શબ્દનય ૭: સમભિરૂઢનય ૮: એવંભૂતનય ૯· એ—નવ નયનાં નામ.તિહાં-પહિલો દ્રવ્યાર્થિકનય: તેહના દસ પ્રકાર જાણવા. તે દ્રવ્યાર્થિકનયના દસભેદમાંહિ -ધુરિ કહતાં પહિલાં, અકર્મોપાધિથી શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક મનમાંહિ આણો. " कर्मोपाधिरहितः शुद्धद्रव्यार्थिकः " એ પ્રથમ ભેદ. ૬૩.

એહનો વિષય દેષાડઇં છઈ—

૧૦

જિમ-સંસારી પ્રાણિઆ,
સિદ્ધસમોવડિ ગણિઇં રે.
સહજભાવ આગલિં કરી,
ભવપર્યાય ન ગણિઇં રે. ૬૪. ગ્યાન૦.

જિમ-સંસારી પ્રાણિયા સર્વ સિદ્ધસમાન ગણિઈં. સહજ ભાવ [illegible] તે આગલિં કરીનઇં. તિહાં-ભવપર્યાય [illegible] તે ન ગણિઈં--તેહની વિવક્ષા ન કરીઈં. એ [illegible] છઈ—

मग्गण गुणठाणेहिं य चउदसहिं हवंति तह असुद्धणया ।
विण्णेया संसारी, सव्वे सुद्धा हु सुद्धणया ॥ १३ ॥

૧૧

ઉત્પાદ-વ્યયગૌણતા,
સત્તામુખ્યજ લીજઈ રે.
ભેદ શુદ્ધ-દ્રવ્યારથિં.
દ્રવ્ય નિત્ય જિમ લીજઈ રે. ૬૫. ગ્યાન૦.

ઉત્પાદ ૧ : નઈ વ્યય ૨ ની ગૌણતાઈ, અનઈ-સત્તામુખ્યતાઈ બીજો ભેદ-શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિનો જાણવો. " उत्पादव्ययगौणत्वेन सत्ता ग्राहकः शुद्धद्रव्यार्थिकः " એ બીજો ભેદ.

એહનઈં મતિં-દ્રવ્ય નિત્ય લીજઈ, નિત્ય તે-ત્રિકાલઈં અવિ[illegible] [illegible] [illegible] પર્યાય પ્રતિક્ષણ [illegible] છઈ, તો પણિ-જીવ પુદ્ગલાદિદ્રવ્યસત્તા કદાપિ ચલતી નથી. ૬૫

૧૨

ત્રીજો-શુદ્ધ દ્રવ્યારથો.
ભેદકલ્પનાહીનો રે.
નિજ-નિજગુણ-પર્યાયથી.
કહિઉં દ્રવ્ય અભિન્નો રે. ૬૬. ગ્યાન૦.

[illegible]

૧૩

અશુદ્ધ કર્મોપાધિથી,
ચોથો એહનો ભેદો રે.
કર્મભાવમય આતમા,
જિમ ક્રોધાદિક વેદો રે ૬૭. ગ્યાન૦.

ચોથો એહનો-દ્રવ્યાર્થિકનો ભેદ. કર્મોપાધિથી અશુદ્ધ કહવો. " कर्मोपाधिसापेक्षोऽशुद्धद्रव्यार्थिकः " इति चतुर्थो भेदः ।

જિમ-ક્રોધાદિક-કર્મ-ભાવમય આતમા વેદો છો-જાણો છો. જિવારઈ-જે દ્રવ્ય, જે ભાવઈ પરિણમઈ, તિવારઈં-તે દ્રવ્ય, તન્મય કરિ જાણવું. જિમ-લોહ અગ્નિપણઇ પરિણમિઉ, તે કાલિ-લોહ અગ્નિરૂપ કરી જાણવું. ઈમ-ક્રોધમોહનીયાદિકર્મોદયનઇં અવસરઈં ક્રોધાદિભાવપરિણત આત્મા ક્રોધાદિરૂપ કરી જાણવો. अत एव-આઠ આતમાના ભેદ સિદ્ધાંતમાં પ્રસિદ્ધ છઇ.

૧૪

તે અશુદ્ધ વલી પાંચમો,
વ્યય-ઉતપતિસાપેખો રે.
ઉત્પાદ: વ્યય: ધ્રુવ:-એકઈં
સમઈં દ્રવ્ય જિમ પેખો રે. ૬૮. ગ્યાન૦.

તે દ્રવ્યાર્થિક ભેદ પાંચમો વ્યય-ઉત્પત્તિસાપેક્ષ જાણવો. " उत्पादव्ययसापेक्षसत्ताग्राहकोऽशुद्धद्रव्यार्थिकः " पञ्चम ।

જિમ-એક સમયઈં દ્રવ્ય-ઉત્પાદ વ્યય ધ્રૌવ્ય રૂપ કહિઈં. જે [illegible]મય, તેહ જ [illegible]વિનાશમય, અનઈ-કનકસત્તાતો [illegible].

" एवं सति--द्रव्यग्राहकत्वेनेदं प्रमाणवचनमेव स्यात्, न तु नयवचनम्" इति चेत् ? "न, मुख्य- गौण--भावेनैवानेन नयेन द्रव्यग्रहणात्. मुख्यतया स्वस्वार्थग्रहणे नयानां नयधर्मामुख्येनैव व्यापारात् ।"

૧૫

ગ્રહત ભેદની કલ્પના, છઠ્ઠો નય અશુદ્ધો રે.
ભિન્ન-આતમના ભાખિઈ, જ્ઞાનાદિક ગુણ શુદ્ધો રે. ૬૯. જ્ઞાન.

ભેદની કલ્પના ગ્રહતો છઠ્ઠો અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય [illegible] જિમ-જ્ઞાનાદિક [illegible] ગુણ આત્માના ભાખિઈ. ષષ્ઠી-પછી વિભક્તિ [illegible] " [illegible] " इति वत् [illegible] भेदकल्पनासापेक्षोऽशुद्धद्रव्यार्थिकः " पाठः ।

૧૬

અન્વયદ્રવ્યાર્થિક કહિઓ.
સમય એક સ્વભાવો રે.
દ્રવ્ય એક ભિન્ન ભાખિઈ.
ગુણ-પર્યાયસ્વભાવો રે. ૭૦. જ્ઞાન૦.

આત્મા એક અન્વય દ્રવ્યાર્થિક કહિઓ. [illegible]

૧૭

સ્વદ્રવ્યાદિક ગ્રાહકો,

ભેદ આઠમો ભાષ્યો રે

સ્વદ્રવ્યાદિક ચ્યારથી.

છતો અરથ જિમ દાખ્યો રે. ૭૧. ગ્યાન૦

સ્વદ્રવ્યાદિગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક આઠમો ભેદ ભાષિઓ. જિમ-અરથ-ઘટાદિક, સ્વદ્રવ્ય સ્વક્ષેત્રઃ સ્વકાલ સ્વભાવઃ એ ૪ થી છતો કહિઓ. સ્વ-દ્રવ્યથી-મૃત્તિકાંઈ, સ્વ-ક્ષેત્રથી-પાટલિપુત્રાદિકઇ, સ્વ-કાલથી-વિવક્ષિત કાલઇં, સ્વ-ભાવથી-રકતતાદિક ભાવઇ જ ઘટાદિકની સત્તા પ્રમાણસિદ્ધ છઇ. " स्वद्रव्यादिग्राहको द्रव्यार्थिकः अष्टमः " ૭૧.

૧૮

પરદ્રવ્યાદિકગ્રાહકો,

નવમ ભેદ તેમાંહી રે.

પરદ્રવ્યાદિક ચ્યારથી,

અર્થ છતો જિમ નાંહી રે. ૭૨. ગ્યાન૦.

તેમાંહિ-દ્રવ્યાર્થિકમાંહિ. પર-દ્રવ્યાદિ ગ્રાહક નવમો ભેદ કહિઇં છઇં. જિમ-અર્થ ઘટાદિક, પર-દ્રવ્યાદિક ૪ થી છતો નથી. પર-દ્રવ્ય-તંતુપ્રમુખ તેહથી-ઘટ અસત્ કહીઇં, પર-ક્ષેત્ર-કાશીપ્રમુખ તેહથી. પર-કાલ-અતીત અનાગત કાલ તેહથી, પર-[illegible] વિવક્ષિત વિષયથી અન્યના પર્યાયઃ તેહથી. " परद्रव्यादिग्राहको द्रव्यार्थिको नवमः " । ૭૨.

૧૬

પરમભાવગ્રાહક કહિઓ,

દસમો જગ અનુસારે રે.

જ્ઞાનસ્વરૂપી આતમા,

જ્ઞાન સર્વમાં સારો રે. ૭૩. જ્ઞાન૦

દસમો દ્રવ્યાર્થિક પરમભાવગ્રાહક કહિઓ. તે નયને અનુસારેં—આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ કહિઈં છઈં. દર્શન: ચારિત્ર: વીર્ય: લેશ્યાદિક આત્માના અનંતગુણ છઈં. પણિ સર્વમાં જ્ઞાન સાર—ઉત્કૃષ્ટ છઈં. અન્યદ્રવ્યથી આત્માનઈં ભેદ જ્ઞાનગુણેં કરીનઈં છઈં. તે આદિ—સીધાપરિસ્થિતિરૂપણાઈ આત્માનો જ્ઞાન તે પરમભાવ છઈં ઇમ—ઓળિખવા દ્રવ્યના પરમભાવ—ગ્રાહક નય લેવા. "परम-भावग्राहको द्रव्यार्थिकः" दशमः । ९६

૨

બહુભાંતિ ફઇલી જઇન શઇલી,
સાચલૂં મનિ ધારિ રે.
ખોટડૂં જે કાંઇ જાણઇ,
તિહાં ચિત્ત નિવારિ રે. ૭૫. બહુ૦.

પર્યાયાર્થનય છ ભેદ જાણવા. તિહાં-પહલો અનાદિ નિત્ય શુદ્ધપર્યાયાર્થિક કહિઇ. જિમ-પુદ્ગલનો પર્યાય મેરુપ્રમુખ, પ્રવાહથી અનાદિ, નઇ નિત્ય છઇ. અસંખ્યાતકાલઇં--અન્યાન્યપુદ્ગલ સંક્રમઇ, પણિ- સંસ્થાન તેહજ છઇ. ઇમ--રત્નપ્રભાદિક પૃથ્વીપર્યાય પણિ જાણવા.

ઇમ બહુ પ્રકારઇં જૈનશૈલી ફઇલી છઇ. દિગમ્બરમત પણિ જૈનદર્શન નામ ધરાવી, એહવી નયની અનેક શૈલી પ્રવર્તાવઇ છઇ. તેહમાંહિં--વિચારતાં જે સાચું હોઇ, તે મનમાંહિં ધારિઇ. તિહાં-જે કાંઇ એ ખોટું જાણઇ, તે ચિત્તમાંહિં ન ધરઇ. પણિ--શબ્દફેરમાત્રઇં દ્વેષ ન કરવો. અર્થ જ પ્રમાણ છઇ. ૭૫

૩

સાદિનિત્ય પર્યાય અરથો,
જિમ સિદ્ધનો પજ્જાઓ રે.
ત્રીજો શુદ્ધ અનિત્ય સત્તા,
ગૌણ વ્યય ઉપ્પાઓ રે. ૭૬. બહુ૦.

સાદિ નિત્ય. શુદ્ધપર્યાયાર્થનય બીજો ભેદ ૨. જિમ—સિદ્ધનો પર્યાય તેહની આદિ છઇ, કર્મક્ષય સર્વ થયા નિવારણ—સિદ્ધપર્યાય ઊપનો, તેવની. પણિ—તેહનો અંત નથી, જે માટિં—સિદ્ધભાવ સદાકાલ છઇ. એ રાજપર્યાય સરખા સિદ્ધ દ્રવ્યપર્યાય ભાવેલા. સત્તાગૌણત્વઇં ઉત્પાદ—વ્યયગ્રાહક અનિત્ય શુદ્ધપર્યાયાર્થિક કહિઈં. ૬૬.

૪

જિમ-સમયમઈ પર્યાય નાશી,
ઇતિ ગહત નિત્ય અશુદ્ધ રે
એક સમઈ ત્રયા પર્યય,
ત્રિતયરૂપઈ શુદ્ધ રે. ૭૭. ભા૯૦.

જિમ-એક સમયમાંહે પર્યાય વિનાશી [illegible] દીઠાં નાશ કરતાં [illegible] [illegible] [illegible] નાશ કરતાં—નાશ [illegible] [illegible] કહિં જિમ-એક સમયમાં પર્યાય ત્રિતયરૂપ [illegible] [illegible]

૫

પર્યાયઅર્થો નિત્ય શુદ્ધ,
રહિત કર્મોપાધિ રે,
જિમ-સિદ્ધના પર્યાય સદિશ,

અર્થ માનઈં, પણિ-પરકીય ન માનઈં. તે ઋજુસૂત્ર નય દ્વિભેદ કહવો—એક-સૂક્ષ્મઃ બીજો-સ્થુલઃ; સૂક્ષ્મઃ તે-ક્ષણિકપર્યાય માનઈં. સ્થુલઃ તે-મનુષ્યાદિ પર્યાય માનઇં. પણિ-કાલત્રયવર્તી પર્યાય ન માનઈં. વ્યવહાર નયઃ તે-ત્રિકાલ પર્યાય માનઈં, તે માટિં-સ્થુલ-ઋજુસૂત્ર વ્યવહાર નયનઈં સંકર ન જાણવો. ૮૬ઃ

૧૪

શબ્દ-પ્રકૃતિઃ પ્રત્યાદિકઃ
સિદ્ધ માનઇં શબ્દ રે.
સમભિરૂઢ વિભિન્ન અર્થક,
કહઈં ભિન્ન જ શબ્દ રે. ૮૭. બહુ.

શબ્દનય-તે-પ્રકૃતિ પ્રત્યયાદિક વ્યાકરણવ્યુત્પત્તિ-સિદ્ધ શબ્દ માનઈં પણિ-લિંગ વચનાદિઃ ભેદઈં અર્થનો ભેદ માનઈં. જિમ-"તટઃ, તટી, તટમ્" એ ૩ લિંગભેદઈં અર્થભેદ, તથા-"આપ, જલમ્" ઇહાં-એકવચનઃબહુવચન ભેદઈં અર્થભેદ. ઋજુસૂત્રનયનઈં એ ઇમ કહ્યું, જે-"કાલભેદઈં અર્થભેદ તું માનઈ છઈ, તો લિંગાદિભેદઈં ભેદ કાં ન માનઈ?" સમભિરૂઢનય ઇમ કહઈ જે-"ભિન્ન શબ્દ ભિન્નાર્થક જ હોઈ". શબ્દનયનઈં એ ઇમ કહઈં, જે-"એ તું લિંગાદિભેદઈં અર્થભેદ માનઈં છઈ, તો શબ્દભેદઈં અર્થભેદ કાં ન માનઈં?" તે-"માટિ" ઘટશબ્દાર્થ ભિન્નઃ કુંભશબ્દાર્થ ભિન્નઃ ઇમ એ માનઈં. એકાર્થપણું પ્રસિદ્ધ છઈં, તે ૧શબ્દાદિનયની વાસના થકી ૮૭ઃ

૧૫

ક્રિયા પરિણત અર્થ
માનઈં સર્વ એવંભૂત રે.

નવઈ નયના ભેદ ઇણિપરિ,

અઠાવીસ પ્રભૂત રે. ૮૮. બહુ૦.

એવંભૂતનય-સ્વ અર્થ. ક્રિયાપરિણત-ક્રિયાવિશિષ્ટ માનઈ. અન્યથા ન માનઈ જિમ-રાજચિહ્નૈઃ શોભમાનો રાજા. ઇ શોભતો. તે-રાજા. તિ પર્ષદામાંહિં બઇઠો ચામર ઢલાઇ, તિવારઇં સ્નાનાદિકવેલાઇં તે અર્થ વિના રાજા ન કહિઇં.

ઇમ-નવઇ નયના અઠાવીસ- ભેદ પ્રભૂત કહતાં-ઘણા. થયા. ૮૮:

૧૬

નવઈ નય ઇમ કહિયા.

ઉપનય તીન કહિઇં સાર રે.

સાંભલો શ્રુત-અરથ પરમાં.

લહો જસ વિસ્તાર રે. ૮૯. બહુ૦

[illegible] નય કહિયા [illegible] ઉપનય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ના [illegible] વિસ્તાર [illegible] [illegible]

[illegible]

— — —

૧૪

તેહ વિજાતિં જાણો, જિમ મૂરત મતી,
મૂરત દ્રવ્યઈં ઊપની એ. ૧૦૩.

તેહ અસદ્‌ભૂત વિજાતિ જાણોઃ જિમ-" मूर्त्तं मतिज्ञानम् " કહિઈં, મૂર્ત્ત-જે વિષયાલોકમકરકારાદિકઃ તેહથી-ઊપનું, તે માટિં. ઇહાં--મતિજ્ઞાન આત્મગુણઃ તેહનઇં વિષઇં મૂર્ત્તત્વ પુદ્‌ગલગુણ ઉપચરિઓ, તે વિજાત્યસદ્‌ભૂતવ્યવહાર કહિઇ. ૨. ૧૦૩.

૧૫

અસદ્‌ભૂત દોઉ ભાંતિ, જીવ-અજીવનઇં,
વિષયગ્યાન જિમ ભાસિઈં એ. ૧૦૪.

દોઉ ભાંતિ-સ્વજાતિઃ વિજાતિઃ અસદ્‌ભૂતવ્યવહાર કહિઈં. જિમ--જીવાજીવ--વિષયજ્ઞાન કહિઈં. ઈહાં--જીવઃ જ્ઞાનની સ્વજાતિ છઈ, અજીવઃ વિજાતિ છઈ, એ ૨ નો વિષયવિષયિભાવનામઇ ઉપચરિત સંબંધ છઈ, તે સ્વજાતિવિજાત્યસદ્‌ભૂત કહિઈં. ૩.૧૦૪

" स्वजातीयांशे किं नायं सद्भूतः ?" इति चेत्, "न. विजातीयांश इव विषयतासंबन्धस्योपचरितस्यैवानुभवात् " इति गृहाण।"

૧૬

ઉપચરિતાસદ્‌ભૂત, કરિઈં ઉપચારો.
જેહ એક ઉપચારથી રે. ૧૦૫.

જેહ—એક ઉપચારથી બીજો ઉપચાર કરિઇ, તે—ઉપચરિતાસદ્‌ભૂત વ્યવહાર કહિઈં.

૧૭

નેહ સ્વજનનિં જાણ્યા રે, હૂં પુત્રાદિક.

પુત્રાદિક છઈં આદર્યા એ. ૧૦૬.

તે સ્વજનનિ ઉપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહાર જાણ્યા. જે-"હુ પુત્રાદિક" એહ કહિઇં, ઇહાં-"આતમા" એ કહ્યો. પુત્રાદિકનઇં વિષઇં, તે પુત્રાદિક ઉપચરિયા છઇં, તેહનું આત્માના [illegible] ઉપચરિત છઇં. પુત્રાદિક તે-આત્મપર્યાયરૂપ [illegible] છઇં. [illegible] કલ્પિત છઇં, નહીં તો-[illegible] [illegible] ૧૦૬

૧૮

વિજાતિથી તે જાણ્યા રે, વસ્ત્રાદિક મુઝ.

ગઢ-દેશાદિક ઉભયથી એ. ૧૦૭.

[illegible] વસ્ત્રાદિક [illegible]

ઢાલ—૮ મી.

[કપૂર હુઇ અતિ ઉજલુ રે—એ દેશી.]

૧

દોઉ મૂલનય ભાષિયા રે,
નિશ્ચયઃ નઇં વ્યવહારઃ
નિશ્ચય દ્વિવિધ તિહાં કહિઓ રે,
શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ પ્રકાર રે. ૧૦૯.
પ્રાણી પરખો આગમભાવ.

પ્રથમ અધ્યાત્મભાષાઇં ૨ નય કહિયા. એક-નિશ્ચયનયઃ બીજો વ્યવહારનય તિહાં-નિશ્ચયનય દ્વિવિધ કહિઓ. એક-શુદ્ધ-નિશ્ચયનયઃ બીજો-અશુદ્ધ નિશ્ચયનયઃ-હે પ્રાણી ! આગમના ભાવ પરખીનઇં જો. ૧૦૯

૨

જીવ કેવલાદિક યથા રે, શુદ્ધવિષય નિરુપાધિ.
મઇનાણાદિક આતમા રે, અશુદ્ધ તે સોપાધિ રે.
૧૧૦. પ્રાણી૦.

જીવ તે-કેવલજ્ઞાનાદિરૂપ છઇ, ઇમ-જે નિરુપાધિ કહિઇ-કહીઇ - [illegible], કેવલજ્ઞાનાદિ શુદ્ધ વિષય લેઇ, આત્માનઇં અભેદ દેખાડિઇ, તે-શુદ્ધ નિશ્ચયનય. મતિજ્ઞાનાદિક અશુદ્ધ ગુણનઇં આત્મા કહિઇ, તે અશુદ્ધ નિશ્ચયનય. ૧૧૦.

નિશ્ચયનયઃ તે-અભેદ દેખાડઇ વ્યવહારનયઃ તે-ભેદ દેખાડઇ. —

૩

દોઇ ભેદ વ્યવહારના જી, સદ્ભૂતાસદ્ભૂત.
એક વિષય સદ્ભૂત છઇં જી,
પરવિષયાસદ્ભૂત રે. ૧૧૧. પ્રાણી૦

વ્યવહારનયના ૨ ભેદ કહ્યાં છઇં. એક–સદ્ભૂત વ્યવહાર બીજો અસદ્ભૂત વ્યવહાર –એક વિષય હોતાં–એક દ્રવ્યાશ્રિત, તે સદ્ભૂત વ્યવહાર, પરવિષય તે–અસદ્ભૂતવ્યવહાર. ૧૧૧.

૪

ઉપચરિતાનુપચરિતથી રે. પહિલો દોઇ પ્રકાર.
સોપાધિક ગુણ-ગુણિ ભેદઇં રે.
ભિન્નની મતિ ઉપચાર રે. ૧૧૨. પ્રાણી૦.

પહેલો તે–સદ્ભૂતવ્યવહાર તેહના ૨ ભેદ છઇં, એક–ઉપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહાર બીજો–અનુપચરિત સદ્ભૂત [illegible] સોપાધિક ગુણ ગુણિભેદ દેખાડિઇ [illegible] [illegible] કરિઇ. [illegible] ૧૧૨.

૫

નિરુપાધિક ગુણ ગુણિ ભેદઇં રે.
અનુપચરિત સદ્ભૂત.
કેવલજ્ઞાનાદિક ગુણા રે.
આતમના સદ્ભૂત રે ૧૧૩ પ્રાણી૦.

નિરુપાધિક ગુણગુણિ ભેદઈ બીજો ભેદ. યથા—" जीवस्य केवलज्ञानम् " ઇહાં—ઉપાધિરહિતપણું. તેહજ નિરુપચારપણું જાણવું. ૧૧૨.

૬

અસદ્ભૂતવ્યવહારના જી, ઇમ જ ભેદ છઈ દોઈ.
પ્રથમ અસંશ્લેષિતયોગઈ જી,
દેવદત્ત ધન જોઈ રે. ૧૧૪. પ્રાણી૦.

અસદ્ભૂત વ્યવહારના ઇમ જ ૨ છઈ, એક—ઉપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહાર બીજો—અનુપચરિતાસદ્ભૂત વ્યવહારઃ-પહેલો ભેદ અસંશ્લેષિતયોગઈ કલ્પિત સંબંધઈ હોઇ. જિમ—" દેવદત્તનું ધન " ઇહાં-ધન દેવદત્તનઈ—સંબંધઃ સ્વસ્વામિભાવરૂપઃ કલ્પિત છઇ, તે માટિં—ઉપચાર. દેવદત્તઃ નઈં ધન એક દ્રવ્ય નહીં, તે માટિં—અસદ્ભૂત એમ ભાવના કરવી. ૧૧૪.

૭

સંશ્લેષિતયોગઈ બીજો રે,
જિમ આતમનો દેહ.
નય ઉપનય નયચક્રમાં રે,
કહિયા મૂલનય એહ રે. ૧૧૫. પ્રાણી૦.

[illegible] સંશ્લેષિતયોગઈ—કર્મજ સંબંધઈ જાણવો. જિમ—" [illegible] " [illegible]—દેહનો સંબંધ. ધન સંબંધની [illegible] વિશ્લેષિત ભાવનઈ નિવર્ત્તઈ નહીં, યાવજ્જીવ [illegible], અનુપચરિત [illegible]—ભિન્નવિષય, માટઈ—[illegible]

એ નય-ઉપનય દિગંબર દેવસેન કૃત નયચક્ર માંહિ કહિયા છઇ, ૨ મૂલનય કહિઇ. ૧૧૫

૮

વિષયભેદ યદ્યપિ નહીં રે. ઇહાં અધ્યારજ થલ.
ઉલટી પરિભાષા કિસી રે,
તો પણિ હાઝઇ મૂલ રે. ૧૧૬. પ્રાણી.

ઇહાં-યદ્યપિ અધ્યાત્મ-શૈલીના [illegible] નાં-[illegible], વિષયભેદ [illegible] નાં-અર્થના [illegible] નથી. તોપણિ-અધ્ [illegible] નાં-પ્ર[illegible] ભણી, ઉલટી વિપરીત, પરિભાષા-રીતી કરી, તે હાઝઇ [illegible]. [illegible]—

" यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति रासभे द्राक्षां ।
असमञ्जसं तु दृष्ट्वा तथापि परिखिद्यते चे[illegible] ॥

इति वचना [illegible]

તે ભણી તેહની [illegible] પરિભાષા દેખાડિ [illegible]—

તત્ત્વારથિ નય સાત છઇ ૯. આદેશાન્તર પંચ.
[illegible] રે.
[illegible]

કહિઇં. અત एव–ઇકેકના ૧૦૦ ભેદ હુઈ છઇં, તિહાં–પણિ ૭૦૦, તથા ૫૦૦ ભેદ. ઈમ–૨ મત કહિયા છઇં. यथोक्तमावश्यके–

इक्किक्को य सयविहो, सत्त सया णया हवंति एमेव ।
अण्णो वि हु आएसो, पंचेव सया णयाणं तु ॥ १ ॥

એહવી શાસ્ત્રરીતિ છાડી, અંતર્ભાવિત–સાતમાંહિં ભેલ્યા, જે–દ્રવ્યાર્થિકઃ પર્યાયાર્થિકઃ તે ઉદ્ધરી–અલગા કાઢી, નવ નય કહિયા, તે સ્યો પ્રપંચ ? ચતુર મનુષ્ય વિચારી જોઓ. ૧૧૭

૧૦

પજ્જયત્થ દ્રવ્યારથો રે, જો તુહ્મે અલગા દિટ્ઠ.
અપ્પિયણપ્પિય ભેદથી રે,
કિમ ઇગ્યાર ન ઇટ્ઠ રે. ૧૧૮. પ્રાણી૦.

ઈમઇ કરતાં–પર્યાયાર્થઃ દ્રવ્યાર્થઃ નય જો–તુમ્હે અલગ દીઠા, અનઈ–૯ નય કહિયા. તો–અર્પિતઃ અનર્પિતઃ નય અલગા કરી નઈ, ૧૧ નય કિમ ન વાંછ્યા ? ૧૧૮

૧૧

સંગ્રહવ્યવહારાદિકઈ રે, જો તુહ્મે ભેલો તેહ.
આદિઃ અંતઃ નય થોકમાં જી,
કિમ નવિ ભેલો એહ રે. ૧૧૯. પ્રાણી૦.

શિષ્ય, ઈમ કહસ્યો જે–"अर्पितानर्पितसिद्धेः [५.]" ઇત્યાદિ तत्त्वार्थ સૂત્રાદિક માંહિં, જે–અર્પિત–અનર્પિતનય કહિયા છઈ,–તે અર્પિત કહતાં–વિશેષ કહિઇં. અનર્પિત કહતાં–સામાન્ય કહિઇં. અનર્પિત સંગ્રહમાંહિં મિલ્યો, અર્પિત વ્યવહારાદિક વિશેષનય

[illegible] પાઠ

માટે વિશેષ. ના–આદિ અંત કરતાં–આદિશ: પાછિલા:નયના ભાખ્યા આદિ બેહ દ્રવ્યાર્થિક: પર્યાયાર્થિક નય કિમ નથી કહતાં? તિવારે–ગાન વા મૂલનય સાથે છઇ. ને વચન સુગમ કહ્યું. ૧૨૯

૯ નય માંહે–દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક ભેલ્યાની આચાર્યમત પ્રક્રિયા દેખાડે છે.–

વ્યવહાર. લક્ષણ, તે દ્રવ્યનય કહિઈં. ઋજુસુત્ર ૧: શબ્દ ૨. સમભિરુઢ ૩ એવંભૂત ૪: એ ૪ નય પર્યાયાર્થિક કહિઇં.

द्रव्यार्थिकमते–" सर्वे पर्यायाः खलु कल्पिताः ।
तेष्वन्वयि द्रव्यं कुण्डलादिषु हेमवत् ॥ १ ॥
पर्यायार्थमते–" द्रव्यं पर्यायेभ्योऽस्ति नो पृथक् ।
यत्तैरर्थक्रिया दृष्टा नित्यं कुत्रोपयुज्यते ? "॥ २ ॥इति ॥

"द्रव्यार्थपर्यायार्थनयलक्षणात् अतीतानागतपर्यायप्रतिक्षेपी ऋजुसुत्र शुद्धमर्थपर्याय मन्यमानः कथं द्रव्यार्थिकः स्याद् ?" इत्येते पामाशयः ।

તે આચાર્યનઈં મતઈં ઋજુસુત્રનય દ્રવ્યાવશ્યકનઇં વિષઇં લીન ન સંભવઈં तथा च–

" उज्जुसुअस्स एगे अणुवउत्ते एग दव्वावस्सयं पुहुत्तं णेच्छइ"
अनुयोगद्वारसूत्रविरोध : ।

વર્તમાનપર્યાયાધારાંશદ્રવ્યાંશ પૂર્વાપરપરિણામસાધારણઊર્ધ્વતાસામાન્ય દ્રવ્યાંશ સાદૃશ્યાસ્તિત્વરૂપતિર્યક્સામાન્ય દ્રવ્યાંશ એ ત્રણ્યમા–એકઇ પર્યાયનય ન માનઇ, તો ઋજુસુત્ર પર્યાયનય કહતાં, એ સુત્ર કિમ મિલઇ ? તે માટઇ " ક્ષણિક દ્રવ્યવાદી સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્ર તત્તદ્વર્તમાનપર્યાયાપન્નદ્રવ્યવાદી સ્થૂલ ઋજુસૂત્ર નય કહવે " એમ સિદ્ધાન્તવાદી કહઇ છઇ.

" अनुपयोगद्रव्यांशमेव सूत्राभिमतमादायोक्तसूत्र तार्किकमतेनोपपादनीयम्. इत्यस्मदेकपरिशीलितः पन्था " ।

१४

ઈમ અંતર્ભાવિતતણો રે,
કિમ મલગો ઉપદેશ.

પાંચ થકી જિમ સાતમાં રે.

વિષયભેદ નહીં લેશ રે. ૧૨૨. પ્રાણી૦.

ટબો—અંતર્ભાવિત [illegible] આવિ મિલ્યા, જે દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક તેહનો—અસંગો ઉપદેશ કિમ કરિઓ? [illegible] [illegible] ૫ નય [illegible], તેહમાં—૨ નય [illegible]. તેહનો [illegible] નય [illegible] જિમ [illegible], તિમ [illegible] દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક નો [illegible] [illegible] નય [illegible] જિમ [illegible]. તિમ—દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક નો ૫ નયથી ભિન્ન વિષય [illegible]. [illegible] ૫ નય [illegible]. [illegible] ભિન્ન [illegible]. [illegible] દ્રવ્યાર્થિક [illegible] [illegible] પર્યાયાર્થિક [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તિણ તે અલગો તેહથી રે,

એ તો હોઇ અભિન્ન રે. ૧૨૨. પ્રાણી૦.

યદ્યપિ-સંગ્રહનયઃ વ્યવહારનયઃ માંહિં જ સામાન્ય વિશેષઃ ગ્રહઇં નૈગમ નય ભલઇ છઇં. તો પણિ-કિહાંઇક પ્રદેશાદિ દૃષ્ટાંતસ્થાનઇં ભિન્ન થાઇ છઇ. उक्तं च—

छण्हं तह पंचण्हं, पंचविहो तह य होइ भयणिज्जो ।

तम्मि य सो य पएसो, सो चेव ण चेव सत्तण्हं ॥ १ ॥ इत्यादि ॥

તે માટિં-કિહાંઇક ભિન્ન વિષયપણાથી નૈગમનય ભિન્ન કહિઓ. એ તો-૨.નય-દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક નયમાહિકનયથી અભિન્ન-વિષય છઇં, તો-તે અલગા કરિનઇં નવ ભેદ નયના કિમ કહિઇં ? ૧૨૨

૧૬

ઇમ કરતાં એ પામીઇ રે,

સર્વવિભક્ત વિભાગ.

જીવાદિક પરિ કો નહીં રે,

ઇહાં પ્રયોજન લાગ રે. ૧૨૩. પ્રાણી૦.

ઇમ કરતાં-૯ નય દેખાડતાં, વિભક્તનો વિભાગ થાઇ-વક્ષિ-ષ્યનું [illegible] થઇ, નિવારઇ-" जीवा द्विधा-संसारिण सिद्धाः [सं.-संसारिणः पृथिवीकायिकादिप्रभेदाः, सिद्धाः पञ्चदशभेदाः ।" [illegible] " नयो द्विधा, द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकभेदात् । द्रव्यार्थिकस्त्रिधा नैगमादिभेदात् । ऋजुसूत्रादिभेदात् चतुर्धा पर्यायार्थिकः ।" [illegible] " नव नयाः " ઇમ એક વાક્યનઇં [illegible] નહીં તો-' जीवाः, संसारिणः, सिद्धाः " [illegible] પામઇં.

૧૮

દશભેદાદિક પણિ ઇહાંરે,
ઉપલક્ષણ કરિ જાણી.
નહીં તો કહો અંતર્ભાવઈ રે,
પ્રદેશાર્થ કુણ ઠાણિ રે. ૧૨૫. પ્રાણી૦.

ઇહાં–નયચક્ર ગ્રંથમાંહિં, દિગંબરઇ દ્રવ્યાર્થિકાદિ ૧૦ ભેદાદિક કહિયાં, તે પણિ–ઉપલક્ષણ કરી જાણો. નહીંતો–પ્રદેશાર્થનય કુણ ઠામિ આવઈ? તે વિચારયો. उक्तं च सूत्रे—

" दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए " इत्यादि ।

તથા–કર્મોપાધિસાપેક્ષજીવભાવગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક જિમ કહિઓ, તિમ–જીવસયોગસાપેક્ષપુદ્ગલભાવગ્રાહક નય પાણ ભિન્ન કહિઓ જોઇઇ, ઈમ–અનત ભેદ થાઇ. તથા પ્રસ્થકાદિ દૃષ્ટાંતઈં નૈગમાદિકના અશુદ્ધ: અશુદ્ધતર: અશુદ્ધતમ: શુદ્ધ શુદ્ધતર શુદ્ધતમાદિ ભેદ કિહાં સચવિયા જાઇ? "ઉપચારમાટિં તે ઉપનય કહિઈં." તો–અપસિદ્ધાંત થાઈ–अनुयोगद्वारइं તે નયભેદ દેખાડયા છઇ. ૧૨૫.

એહ જ દૃઢઇ છઇ—

૧૯

ઉપનય પણિ અલગા નહીં રે,
જે વ્યવહાર સમાઈ.
નહીં તો ભેદ પ્રમાણનો રે,
ઉપપ્રમાણ પણિ થાઈ રે. ૧૨૬. પ્રાણી૦.

ઉપનય પણિ કહ્યા, તે નય વ્યવહાર નૈગમાદિકથી અળગા નથી.
उक्तं च तत्त्वार्थसूत्रे—

" उपचारबहुलो विस्तृतार्थो लौकिकप्रायो व्यवहारः "
[१. ३५] इति

કોઈ કહતાં નયભેદનઈં જે ઉપનય કહી માનસ્યો, તો—" स्वपर-व्यवसायि ज्ञानं प्रमाणम् " એ લક્ષણઈં લક્ષિત સામાન્ય પ્રમાણનો ભેદ મતિજ્ઞાનાદિક અથવા—પ્રત્યક્ષ અનુમાનાદિક [illegible] પ્રમાણોપનય કાં નથી કહતાં ? तस्मात्-नयाः [illegible] ભેદાદિકની શિષ્યબુદ્ધિવિકાસના [illegible] જાણવી. ૧-૯.

૧૦

વ્યવહારઈં નિશ્ચયથકી રે,

સ્યો ઉપચાર વિશેષ ?

૨૦

તિણઇં માખ્યઇં ભાસિઉં રે,

આદરિઇં નિરધાર.

તત્ત્વઅરથ નિશ્ચય ગ્રહઇ રે.

જનઅભિમતવ્યવહાર. રે. ૧૨૮. પ્રાણી૦.

તે માટઇં–નિશ્ચય વ્યવહારનું લક્ષણ માખ્યઇં–વિશેષાવશ્યક[illegible] કહિઉ છઇં, તિમ નિરધારો. "तत्त्वार्थग्राही नयो निश्चयः, लोकाभिमतार्थग्राही व्यवहारः"। તત્ત્વઅર્થ: તે–યુક્તિસિદ્ધ અર્થ જાણવો. લોકાભિમત તે વ્યવહારપ્રસિદ્ધ. યદ્યપિ–પ્રમાણે તત્ત્વાર્થગ્રાહી છઇ, તથાપિ–પ્રમાણ સકલતત્ત્વાર્થગ્રાહી, નિશ્ચયનય એકદેશ તત્ત્વાર્થગ્રાહી:[1] એ ભેદ જાણવા. નિશ્ચયનયની વિષયતા અનઇં–વ્યવહારનયની વિષયતા. જ અનુભવસિદ્ધ ભિન્ન છઇ, અંશ જ્ઞાન[2] ન નિષ્ઠ. જિમ–અવિકલ્પકજ્ઞાનનિષ્ઠ પ્રકારિતાદિક અન્યવાદી ભિન્ન માનઇં છઇ. ઇમ–હૃદયમાંહિં વિચારવું. ૧૨૮.

૨૧

અભ્યંતરતા બાહ્યનઇં રે,

જે બહુવિગતિ અભેદ.

નિરમલ પરિણતિ દ્રવ્યની રે,

એ સવિ નિશ્ચયભેદ રે. ૧૨૯. પ્રાણી૦.

[illegible] અભ્યંતરપણું કહિઇં, તે નિશ્ચ[illegible]

[illegible]

[illegible] સત્તાગ્રાહક, તત્ત્વ [illegible]

[illegible]

सदाचिदानन्दमयं धैर्यं [illegible] समता सखी।
ज्ञानं महाविमान च [illegible] मुनेः ॥ १ ॥ इत्यादि-
श्री पुण्डरीकाध्ययनाख्यांऽध्ययनं पार्श्वीयः ॥

જે ધર્મી વ્યક્તિનો અભેદ દેખાડે, તે ઉપચરિત-નિશ્ચયનયાર્થ જાણવો. જેમ-" જો આયા " ઇત્યાદિ સૂત્ર. [illegible] શુદ્ધસંગ્રહનયાંશરૂપ શુદ્ધનિશ્ચયનયાર્થ [illegible] [illegible], તથા-[illegible] જે [illegible] ઉપચરિત-[illegible] [illegible]. તે ઉપચરિત-નિશ્ચયનયનો અર્થ જાણવો. જેમ-" આયા [illegible], આયા [illegible] " [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], તે નિશ્ચયનયનો ભેદ થાઈ, તેહથી [illegible] [illegible] [illegible]. ૧૦૬

[illegible]

જેહ ભેદ [illegible] વિગતિનો રે.

જે [illegible] પ્રયોગ.

[illegible] નિમિત્ત [illegible] રે.

[illegible] ([illegible] રે. ૧૬૦ [illegible].

૨૩

ઇમ બહુ વિષય નિરાકરી રે,

કરતાં તસ સંકોચ.

કેવલ બાલક બોધવા રે,

દેવસેન આલોચ રે. ૧૩૧. પ્રાણી૦.

એહવા નિશ્ચયનય: વ્યવહારનય:ના ઘણા અર્થ નિરાકરી કહેતા-ટાલી-તેહનો, સંકોચ કરતાં-થોડા ભેદ દેખાડતાં, નયચક્ર ગ્રંથકર્તા જે દેવસેન, તેહનો આલોચ આપસરખા કેતલાઇક બાલ બોધવાનોજ દીસઇ છઇ. પણિ-સર્વાર્થ નિર્ણયનો આલોચ નથી દીસતો. શુદ્ધનયાર્થ: તે-શ્વેતામ્બર સંપ્રદાય શુદ્ધ નયગ્રંથનઇ અભ્યાસઇ જ જણાઇ. એ ભાવાર્થ ૧૩૧

૨૪

ઇમ બહુવિધ નય ભંગસ્યૂં રે,

એક ત્રિવિધ પયત્થ.

પરખો હરખો હિયડલઇ રે,

સુજસ લહી પરમત્થ રે. ૧૩૨. પ્રાણી૦.

એ પ્રક્રિયામાંહિં પણિ જે યુક્તિસિદ્ધ અર્થ છઇ, તે અશુદ્ધ [illegible] દેખાડિઉં છઇ. તે માટિં-એ રીતિં બહુ પ્રકારનયભાંગઇ એકજ અર્થ ત્રિવિધ કહતાં-દ્રવ્ય: ગુણ: પર્યાય રૂપ પરખો- [illegible] ના અંતર જાણી હૃદયનઇ વિષઇ હરખો, [illegible] ૧૩૨



ઢાળ—૯ મી.

૧

એક ચરણ તિહું લક્ષણ.

જિમ ભાખિત કહઈ જિનરાજ રે.

તિમ સદ્દહણા મનિ ધારતા.

સીઝઇ સઘળા શુભકાજ રે. ૧ ભ૦ રે.

જિનવાણી આણી આંણજે.

૨

ઉત્પાદઃ વ્યયઃ ધ્રુવઃ પણઈ,
છઈ સમય-સમય પરિણામ રે.
ષટ્દ્રવ્યતણો પ્રત્યક્ષથી,
ન વિરોધતણો એ ઠામ રે. ૧૩૪. જિન૦.

ઉત્પાદ ૧ઃ વ્યય ૨ઃ ધ્રવ ૩ઃ એ ૩ લક્ષણો ષટ્દ્રવ્યનો સમય સમય પરિણામ છઈ

કોઇ કહસ્યઇં જે–"જિહાં-ઉત્પાદ વ્યયઃ પણું, તિહાં–ધ્રુવપણું નહીં, જિહાં–ધ્રુવપણું, તિહાં-ઉત્પાદ : વ્યયઃ નહી; એહવો વિરોધ છઇ. તો–૩ લક્ષણ એક ઠામિ કિમ હોઈ ? તિમ–૩ લક્ષણ એકઠામિ ન હુઆં જોઈઈ" તેહનઇં કહિઇં જે–શીતઃ ઉષ્ણઃ સ્પર્શ જલઃ અનલઃ નેઈ વિષઇં પરસ્પરઈં પરિહારઈં દીઠા છઈ, તેહનઈં –એક ઠામઈં ઉપસંહારઇ વિરોધ કહિઈં. ઈહાં–તો ૩ લક્ષણ સર્વત્ર એકઠાંજ પ્રત્યક્ષથી દીસઈં છઇ, પરસ્પરપરિહારઈં કિહાંઇ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ નથી, તો એ વિરોધનો ઠામ કિમ હોઈં ? અનાદિકાલીન એકાંતવાસનાઇં મોહિત જીવ એહનો વિરોધ જાણઈં છઈ, પણિ–પરમાર્થઈં વિચારી જોતાં વિરોધ નથી સમનિયતતાઈં પ્રત્યય જ વિરોધ ભંજક છઇ. ૧૩૪

તેહજ દેખાડઇ છઇ.

૩

ઘટઃ મુકુટઃ સુવર્ણઃ ઙ અર્થિઆ,
વ્યયઃ ઉતપતિઃ થિતિઃ પેખંત રે.
નિજરૂપઈં હોવઈં હેમથી,
દુઃખઃ હર્ષઃ ઉપેક્ષાઃવંત રે. ૧૩૫. જિન૦

[illegible]

નાશ જાણવો. કંચનની ધ્રુવતા પણિ તેહજ છઈ. જે માટિં-પ્રતીત્ય પર્યાયોત્પાદઈં એકસંતાનપણું. તેહજ-દ્રવ્યલક્ષણ ધ્રૌવ્ય છઇ.

એ ૩ લક્ષણ એકદલઇ એકદા વર્તઈ છઇ, ઇમ-અભિન્નપણઇં પણિં શોક પ્રમોદઃ માધ્યસ્થ રૂપ અનેક કાર્ય દેષીનઈં તત્કારણશકિતરૂપઈં અનેકપણે-ભિન્નતાપણિ જાણવી. સામાન્ય રૂપઈં ધ્રૌવ્ય અનઈં-વિશેષ રૂપઇં ઉત્પાદ. વ્યયઃ, ઈમ માનતાં વિરોધપણિ નથી. વ્યવહાર તો સર્વત્ર સ્યાદર્થાનુપ્રવેશઈજ હોઈ. વિશેષપરતા પણિ-વ્યુત્પત્તિવિશેષઈંજ હોઇ. अत मेव-"स्यादुत्पद्यते, स्यान्नश्यति, स्याद् ध्रुवम्" ઇમજ વાક્યપ્રયોગ કીજઇ "उपपन्ने र वा" इत्यादौ वा शब्दो व्यवस्थायाम्, स च स्याच्छब्द समानार्थ अत एव-कृष्ण सर्प" એ લૌકિકવાક્યઈં પણિ સ્યાચ્છબ્દ લેઈઈ છઈ. જે માટિં-સર્પનઇ પૃષ્ઠાવચ્છેદઈ શ્યામતા છઇ, ઉદરાવચ્છેદઇ નથી. તથા-સર્પમાત્રઇં કૃષ્ણતા નથી. શેષનાગ શુક્લ કહવાઈ છઈ. તે માટિં-વિશેષણ-વિશેષ્યનિયમાર્થ જે સ્યાચ્છબ્દ પ્રયોગ છઈ, તો-ત્રિપદી મહાવાક્યપણિ-સ્યાત્કારગર્ભજ સંભવઈ. ૧૩૬

૫

બહુ-કારય-કારણ એક જો,
કહિઈં તે દ્રવ્યસ્વભાવ રે.
તો કારણ ભેદાભાવથી,
હુઈં કારયભેદાભાવ રે. ૧૩૭. જિન૦.

[illegible] એકજ અવિકૃત છઈ, [illegible] કાર્યજનકશક્તિસ્વભાવ તે [illegible] કાર્ય [illegible] છઈ." તો-કારણના

બોધ વિના કાર્યનો બોધ કેમ થાય? [illegible]. જે—પ્રમોહજનક જ્ઞાનિદર્શન, જે—મોહજનક: નષ્ટભયચિંતન. જે—[illegible]: આ ત્રિવિધ કાર્ય [illegible] કેમ હોય? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૧૩૮

૬

" શોકાદિકજનનઈ વાસના
બોહોઈ" કોઈ બોલઈ નઈ?
તેમ મનસુખની ભાવના
વિણ નિમિત્ત કિમ થાય છે? ૧ ૬૮, ૧૯૨૮.

પણિ–એક દ્રવ્યના ઈષ્ટાનિષ્ટજ્ઞાનજન શકિત રૂપ પર્યાયભેદ કહવા જ. ૧૩૮

૭

જો નિમિત્તભેદ વિન ગ્યાનથી,
શકતિ સંકલ્પ-વિકલ્પ રે,
તો બાહ્ય-વસ્તુના લોપથી,
ન ઘટઈ તુઝ ઘટઃ પટઃ જલ્પ રે. ૧૩૯. જિન૦.

જે–યોગાચારવાદી બૌદ્ધ કહસ્યઈ જે–"નિમિત્તકારણના ભેદ વિના જ વાસનાજનિત જ્ઞાનસ્વભાવથી શોકઃપ્રમોદાદિક સંકલ્પઃ વિકલ્પઃ હોઈ છઈ." તો–ઘટપટાદિનિમિત્ત વિના જ વાસના વિશેષઇ ઘટપટાદ્યાકાર જ્ઞાન હોઇ." તિવારઈ–બાહ્ય વસ્તુ સર્વ લોપાઇં, અનઈ–નિષ્કારણ તત્તદાકાર જ્ઞાન પણિં ન સંભવઇ. અંતર્બહિરાકાર વિરોધઇં, બાહ્યાકાર મિથ્યા કહિઇં, તો ચિત્રવસ્તુવિષયનીલપીતાદ્યાકાર જ્ઞાન પણિ મિથ્યા હુઇ જાઇ. તથા સુખાદ્યાકારઃ નીલાદ્યાકારઃ પણિ વિરુદ્ધ થાઇ, તિવારઈ–સર્વશૂન્ય જ્ઞાનવાદી માધ્યમિક બૌદ્ધનું મત આવી જાઇ.

उक्तं च—

किं स्यात सा चित्रतैकस्यां न स्यात्तस्यां मतावपि ।
यदीदं स्वयमर्थेभ्यो रोचते तत्र के वयम् ? ॥ १ ॥

માધ્યમવાદ પણિ–પ્રમાણ સિદ્ધયસિદ્ધિં વ્યાહત છઇ, તે માટિ–સર્વનયસંમત [illegible] જ વીતરાગ પ્રણીત આદરવો. ૧૩૯.

[illegible] स्याद्वाद [illegible] वीतराग-दर्शनमार्ग एव श्रेयः. [illegible]

૮

ષટ્નાશઃ મુહૂર્ત ઉત્પત્તિનો,

ષટ્ એક ૭૪ રૂપઈ દેન કે.

એકાંતભેદની વાસના.

નૈયાયિક પણિ કિમ દેત કે ? ૨૪૦. બિન૦.

[illegible]

[illegible]

"દૂધ જ જિમવું" એહવી પ્રતિજ્ઞારૂપ; તે-દહીં જિમઈ નહીં. દુગ્ધપરિણામ જ દધિઃ ઈમ-જો અભેદ કહિઈં, તો-દધિ જિમતાં દુગ્ધવ્રતભંગ થયો ન જોઈઈ. ઇમ-દૂધ તે-દધિદ્રવ્ય નહીં. પરિણામી માટઇં-અભેદ કહિઈં, તો-દૂધ જિમતાં દધિવ્રતભંગ ન થયો જોઇંઈ. દધિવ્રત તો દૂધ નથી જિમતો. તથા-"અગોરસ જ જિમું" એહવાઃ વ્રતવંત દૂધઃ દહીઃ ૨. ન જિમઇં. ઇમ-ગોરસપણઇં-૨.નઇં અભેદ છઇં. ઈહાં-દધિપણઈં-ઉત્પત્તિ દુગ્ધપણઇં-નાશઃ ગોરસપણઈં-ધ્રુવપણું: પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છઇ. એ દૃષ્ટાંતઈં-સર્વજગદ્વૃત્તિ ભાવનઇં લક્ષણત્રયયુક્તપણું કહેવું. શ્લોકઃ—

> पयोव्रतो न दध्यत्ति, न पयोऽत्ति दधिव्रतः ।
> अगोरसव्रतो नोभे, तस्माद्वस्तु त्रयात्मकम् ॥ १ ॥

[1]અન્વયિ રૂપ અનઇ-[2]વ્યતિરેકિ રૂપઃ દ્રવ્ય·પર્યાયઃથી સિદ્ધાંત.વિરોધઈં સર્વત્ર અવતારીનઇ ૩.લક્ષણ કહવાં. "કેતલાઇક ભાવ-વ્યતિરેકિ જ. કેતલાઈક ભાવ-અન્વયિ જ" ઇમ જે અન્યદર્શની કહઈ છઈ, તિહાં-અનેકાંભાવ સ્યાદ્વાદવ્યુત્પત્તિ દેખાડવા. બીજું-વસ્તુની સત્તા ત્રિલક્ષણરૂપ જ[3] છઈ, "उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सत् ५.२९"इति तत्त्वार्थवचनात् તો સત્તાપ્રત્યક્ષ તેહજ ત્રિલક્ષણ સાક્ષી છઈ, તથારૂપઈં સદ્વ્યવહાર સાધવા[4] અનુમાનાદિક પ્રમાણ અનુસરિઈં છઈ. ૧૮૧

ય વસ્તુભાવ એક વસ્તુમાંહિ ત્રણિ ૩. લક્ષણ કિમ હોઇ ? તે નિર્દેશઈ છઇ—

૧૦

ઉત્પન્નપર્યાયઇં નિજદ્રવ્યના,
ઉત્પત્તિ નાશ કિમ હોઇ રે ?

[illegible] ભાગ ૪. [illegible], પાલિ[illegible]

નિશ્ચયનયથી-" क्रयमाणे कडे " એ વચન અનુસરીનઈં " उत्पद्यमानं उत्पन्नम् " ઈમ કહિઈં, પણિ-વ્યવહારનયઇં-" उत्पद्यते. उत्पन्नम्: उत्पत्स्यते: नश्यतिः नष्टम्. नङ्क्ष्यतिः " એ વિભક્તિ કાલત્રયપ્રયોગ છઈ. તે-પ્રતિક્ષણપર્યાયોત્પત્તિ-નાશવાદી જે ઋજુસૂત્ર નય, તેણઈ-અનુગૃહીત જે વ્યવહારનય, તે-લઈનઇ કહિઈં. જેમાટિં-ઋજુસૂત્રનય સમયપ્રમાણ વસ્તુ માનઇ છઈ. તિહાં-જે પર્યાયના ઉત્પત્તિઃ નાશઃ વિવક્ષિઇં, તે-લેઈનઇ-" उत्पद्यते, नश्यति" કહિઈં. અતીત· તે લેઈ-" उत्पन्नो नष्टः " ઇમ કહિઈં. અનાગતઃ તે લેઇ-" उत्पत्स्यते नङ्क्ष्यति " ઈમ કહિઈં. વ્યવસ્થા સર્વત્ર स्यात् શબ્દપ્રયોગઇં સંભવઈં. ૧૪૩

૧૨

જો તુઝ ઉત્પત્તિ વિશિષ્ટનો,

વ્યવહાર નાશનો ઇષ્ટ રે.

વ્યવહારિં ઉતપત્તિ આદરો,

તો પહિલાં અછતિ વિશિષ્ટ રે. ૧૪૪. જિન૦.

જો-ઉત્પત્તિભાગરૂપ નાશનઈં વિષઈં ભૂતાદિકપ્રત્યય ન કહિઈં, અનઈં-नश् ધાતુનો અર્થ નાશ નઈં ઉત્પત્તિ એ ૨ લેઇ, તદુત્પત્તિકાલત્રયનો અન્વય સંભવનો કહિઈં. ઈમ કરતાં-નશ્યત્સમયઈં "नष्ट." નો પ્રયોગ ન હોઇ; જે માટિ-તે કાલઈં નાશોત્પત્તિનું અતીતત્વ નથી. ઈમ સમર્થન નાશવ્યવહારનું જો કરો છો, તો-વ્યવહારઈં-ઉત્પત્તિ[illegible] સમર્થન કરો. તિહાં-પ્રાગભાવધ્વંસના કાલત્રયથી [illegible] અન્વય સમર્થન કરો. અનઈ-જો ઈમ [illegible] " [illegible]. જિમ ઘટવર્ત્તમાનત્વાદિ વ્યવહાર ન

ઉત્પત્તિ પામી જોઈઈ. અકલ્પિત અનુત્પન્નતા ન હોઈ, તો પણિ-પ્રતિક્ષણ ઉત્પત્તિ વિના પરમાર્થથી અનુત્પન્નતા થઈ જોઈઈ. ૧૪૫.

૧૪

એણઈં ભાવઈં ભાસિઉં,
સમ્મતિ માંહિં એ ભાવ રે.
સંઘયણાદિક ભવભાવથી,
સીઝંતાં કેવલ જાઈ રે. ૧૪૬. જિન૦.

ઇમ-પરિણામથી સર્વ દ્રવ્યનઈ ત્રિલક્ષણયોગ સમર્થિઓ. એણઈં જ અભિપ્રાયઈં-સમ્મતિગ્રંથમાંહિં એ ભાવ ભાષિઉં જે-"જે સંઘયણાદિક ભવભાવથી સીઝંતાં મોક્ષસમયઈં કેવલજ્ઞાન જાઈ-ભવસ્થકેવલજ્ઞાન પર્યાયઈં નાશ થાઈ, એ અર્થ તે-સિદ્ધપણઈ-સિદ્ધ કેવલજ્ઞાનપણઈં ઊપજઈ, તેહજ-કેવલજ્ઞાનભાવ છઈ-ધ્રુવ છઈ. એ મોક્ષગમનસમયઈં જે વ્યય: ઉત્પત્તિ હુઆં, તત્પરિણતસિદ્ધદ્રવ્યાનુગમથી શિવમાં-મોક્ષમાંહિં ૩. લક્ષણ હોઈ. ગાથે—

जे संघयणाईया, भवत्थकेवलिविसेसपज्जाया ।
ते सिज्झमाणसमए, ण होंति विगयं तओ होइ ॥ २. ३५. ॥
सिद्धत्तणेण य पुणो, उप्पण्णो एस अत्थपज्जाओ ।
केवलभावं तु पडुच्च केवलं दाइअं सुत्ते ॥ २. ३६. ॥

[illegible] "केवलनाणे दुविहे पण्णत्ते-भवत्थकेवलनाणे य सिद्धकेवलनाणे य" ઈત્યાદિ-સૂત્ર ઉપદેશ છઈ. ૧૪૬.

૧૫

તે સિદ્ધપણઈં વલી ઊપજઈં,
કેવલભાવઈં છઈ તેહ રે.

પાઠ... ભાગે પાઠિત

૧૭

ઇમ-જે પર્યાયઈં પરિણમઈં,
ક્ષણસંબંધઈં પણિ ભાવ રે.
તેથી ત્રિયલક્ષણ સંભવઇં,
નહીં તો-તે થાઈ અભાવ રે. ૧૪૯. જિન૦

ઇમ--જે ભાવ ક્ષણસંબંધઇ પણિ પર્યાયથી પરિણમઈ, તેહથી-૩. લક્ષણ સંભવઈ. જિમ-દ્વિતીયક્ષણઈં ભાવ-આદ્યક્ષણઈ સંબંધ-પરિણામઈ: નાશ પામ્યો; દ્વિતીયક્ષણસંબંધપરિણામઈઃ ઊપનો; ક્ષણસંબંધ માત્રઈં ધ્રુવ છઈ; તે-કાલસંબંધથી ત્રૈલક્ષણ્ય સંભવઈ. નહીં તો- તે વસ્તુ અભાવ થઈ જાઈ. ઉત્પાદઃવ્યયઃધ્રૌવ્યઃ યોગ જ ભાવલક્ષણ છઈ. તે રહિત-શશવિષાણાદિક તે-અભાવરૂપ છઈ. ૧૪૯.

૧૮

નિજપર્યાયઈં એકદા,
બહુ સંબંધઈં બહુ રૂપ રે.
ઉત્પત્તિઃ નાશઃ ઇમ સંભવઇં,
નિયમઇં તિહાં ધ્રૌવ્યઃ સ્વરૂપ રે, ૧૫૦, જિન૦

ઇમ-નિજપર્યાયઈ-જીવ પુદ્ગલ નઈં, તથા-પરપર્યાયઈં-આકાશ ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાયઃ એ ત્રણ દ્રવ્યનઈં, એકકાલઈ [illegible] સંબંધઈ બહુપ્રકાર-ઉત્પત્તિઃ નાશઃ સંભવઈ. જેટલા-[illegible], તેટલા-ઉત્પત્તિ નાશ હોઈ. તેવતી-તિહાં-ધ્રૌવ્ય-[illegible] નિયત [illegible]. પ્રતીત્યપર્યાયાનુગતઆકાશાંશ તાવન્માત્ર [illegible] जन्मनिवाना-

" साहाविओ वि समुदयकओ व्व एगत्तिओऽत्थ होज्जाहि"३.३२.

સમુદયજનિત વિશ્રસાઉત્પાદ, તે-અચેતનસ્કંધ અભ્રાદિકનો. તથા-સચિત્તઃ મિશ્રઃ શરીર વર્ણાદિકનો નિર્ધાર-જાણવો. ૧૫૨.

૨૧

સંયોગ વિના એકત્વનો,
તે દ્રવ્યવિભાગઈ સિદ્ધ રે.
જિમ-ખંધ વિભાગઇ અણુપણું,
વલી કર્મવિભાગઈ સિદ્ધ રે. ૧૫૩. જિન૦.

સંયોગ વિના જે વિશ્રસાઉત્પાદ તે-ઐકત્વિક જાણવો. તે દ્રવ્યવિભાગઇં સિદ્ધ કહતાં-ઉત્પન્ન જાણવો. જિમ--દ્વિપ્રદેશાદિક-સ્કંધ-વિભાગઇ અણુંપણું કહતાં-પરમાણુ દ્રવ્યનો ઉત્પાદ, તથા -કર્મવિભાગઇં સિદ્ધપર્યાયનો ઉત્પાદ. "અવયવસંયોગઈં જ દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ હોઇ, પણિ--વિભાગઈં ન હોઇ." એહવું જે-નૈયાયિકાદિક કહઇ છઈ, તેહનઈ-એકત્વતાદિ વિભાગઈં ખંડપટોત્પત્તિ કિમ ઘટઈ ? પ્રતિબંધકાભાવેસહિતઅવસ્થિતાવયવસંયોગનઈં હેતુતા કલ્પનાં મહાગૌરવ હોઈ, તે માટિં-કિહાંઈક સંયોગઃ કિહાંઈક વિભાગ દ્રવ્યોત્પાદક માનવો. તિવારઇં-વિભાગજ પરમાણૂત્પાદ પણિ અર્થસિદ્ધ થયો. એ સમ્મતિમાંહિં સૂચિઉં છઇ. तदुक्तम्—

दव्वंतरसंजोगाहि केई दवियस्स बिंति उप्पायं ।
उप्पायत्थाकुसला विभागजायं ण इच्छंति ॥ ३. ३८. ॥
अणु दुअणुएहिं दव्वे, आरद्धे "तिअणुयं" ति ववएसो ।
तत्तो अ पुण विभत्तो, "अणु" त्ति जाओ अणू होइ॥३.३९॥१५३.

[illegible] संजोगादि के त्ति.

એ સમ્મતિગાથા મધ્યે અકાર પ્રશ્લેષઈં બીજો અર્થ વૃત્તિકારઈં કહિઓ છઈ, તે અનુસરીનઈં લિખ્યો છઈં. ૧૫૫

૨૪

દ્વિવિધનાશ પણિ જાણિઈં.
એક રૂપાંતર પરિણામ રે.
અર્થાંતરભાવગમન વલી,
બીજો પ્રકાર અભિરામ રે. ૧૫૬. જિન૦.

परिणामो ह्यर्थान्तरगमनं न च सर्वथा [1]व्यवस्थानम्।
[2]न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद्विदामिष्टः॥ १॥
सत्पर्यायविनाशः, प्रादुर्भावोऽसता च पर्यायतः।
द्रव्याणां परिणामः, प्रोक्तः खलु पर्ययनयस्य॥ २॥
એ વચન સમ્મતિ--પ્રજ્ઞાપના [પદ ૧૩.] વૃત્તિ.

કથચિત સત રૂપાંતર પામઇં, સર્વથા વિણસઈ નહીં, તે દ્રવ્યાર્થિક નયનો પરિણામ કહિઓ. પૂર્વ સત્પર્યાયઇં વિણસઈ, ઉત્તર અસત પર્યાયઈં ઉપજઈ, તે પર્યાયાર્થિક નયનો પરિણામ કહિઓ. એ અભિપ્રાય જોતાં—એક રૂપાંતર પરિણામ વિનાશ, એક અર્થાંતરગમન વિનાશ, એ વિનાશના ૨. ભેદ જાણવા. ૧૫૬.

૨૫

અંધારાનઈં ઉદ્યોતના.
રૂપાંતરનો પરિણામ રે.

[illegible] न च सर्वथा पर्यायोन्ऽतर [illegible] तथा सति [illegible]

૨૭

ધ્રુવભાવ થૂલઋજુસૂત્રનો,
પર્યાયસમય અનુસાર રે.
સંગ્રહનો તેહ ત્રિકાલનો,
નિજ-દ્રવ્ય-જાતિ-નિરધાર રે. ૧૫૯ જિન૦

ધ્રુવભાવ પણિ-સ્થૂલ. સુક્ષ્મ-ભેદઈં ૨ પ્રકારનો. પહલો-સ્થૂલ ઋજુસુત્રનયનઇ અનુસારઈં મનુષ્યાદિક પર્યાય, સમય માન જાણવે બીજો-સંગ્રહનયનઇ સંમતઃ તે ત્રિકાલ-વ્યાપક જાણવો. પણિ જીવ-પુદ્ગલાદિક નિજ દ્રવ્યજાતિંઃ-આત્મ[૧]-દ્રવ્યઃગુણઃ પર્યાયં: આત્મદ્રવ્યાનુગત[૨]જ ધ્રૌવ્ય; પુદ્ગલ-દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયઃનું પુદ્ગલદ્ર વ્યાનુગત[૨]જ ધ્રૌવ્ય. ઈમ-નિજ નિજ જાતિ નિર્દ્ધાર જાણવો.૧૫

૨૮

સવિ અર્થ સમયમાં ભાષિઆ,
ઇમ વિવિધ ત્રિલક્ષણશીલ રે.
જે ભાવઈં એહની ભાવના,
તે પાવઈં સુખ જસ લીલ રે. ૧૬૦. જિન૦

ઇમ-સમય કહિઇ-સિદ્ધાંત, તે માંહિ-સર્વ અર્થ વિવિ પ્રકારઈં ત્રિલક્ષણ કહિઇ, ઉત્પાદ વ્યયઃ ધ્રૌવ્ય તત્શીલ [illegible] ભાષિયા. જે પુરૂષ એ ત્રિલક્ષણ સ્વભાવની ભાવન ભાવઈં, તે [illegible] અવગાહી અંતરંગ સુખ [illegible] ને જસઃ તેહની લીલા પામઇ.[૩]

[illegible] આત્માદિ [illegible]
[illegible] પાઠાંતર [illegible] પાઠાંતર ભા૦ ૩
[illegible] । પાઠાંતર

दंसणाइआओ एयम्मि चेव सहलाओ हुंति किरिआओ।
एयाओ वि हु जम्हा, मोक्खफलाओ पराओ अ ॥६. २०॥

એ સમકિત વિના સર્વ ક્રિયા ધંધરૂપ જાણવી. સમકિત વિના જે અગીતાર્થઃ તથા–અગીતાર્થ નિશ્રિત. સ્વ–સ્વાભિનિવેશઈ હઠમાર્ગિ પડિઆ છઈ. તે સર્વ જાતિ અંધ સરખા જાણવા. તે–"ભલુ" જાણી કરઈ, તે પણિ–ભલુ ન હોઈ. उक्तं च—

मुंदरबुद्धीइ कयं, बहुअं पि ण सुंदरं होइ।

તે માટિં–" દ્રવ્ય. ગુણ. પર્યાયઃ ભેદ પરિજ્ઞાનઈં કરીનઈં સૂધું સમકિત આદરો." એ હિતોપદેશ. ૧૬૨.

૩

ધર્મઃ અધર્મઃ હ ગગનઃ સમયઃ વલી,
પુદ્‌ગલઃ જીવઃ જ એહ.
ષટ્ દ્રવ્ય કહિયાં રે શ્રી જિનશાસનિં,
જાસ ન આદિ ન છેહ. ૧૬૩. સમ૦.

ધર્મ ક૦ ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્મ ક૦ અધર્માસ્તિકાય. ગગન ક૦ આકાશાસ્તિકાયઃ સમય ક૦ કાલદ્રવ્ય –અદ્ધા સમય જેહનું બીજું નામ. પુદ્ગલ ક૦ પુદ્ગલાસ્તિકાય જીવ ક૦ જીવાસ્તિકાય એહ ષટ્ દ્રવ્ય જિનશાસનનઈં વિષઈં કહિયાં. જેહનો–દ્રવ્યજાતિં તથા પર્યાયપ્રવાહ[illegible]–આદિઃ તથા–છેહ ક૦ અંત નથી. એહ [illegible]–કાય [illegible] અસ્તિકાય કહિઈં, "[illegible]: प्रदेशाः, तैं [illegible] इति व्युत्पत्तेः। કાલદ્રવ્યનઈં અસ્તિકાય ન કહિઈં. જે [illegible] પ્રદેશ[illegible] ન નથી. એક સમય બીજા સમયનઈં ન [illegible], તે [illegible]–બીજા પણિ.

[illegible] दंसणाइआओ [illegible] चेव [illegible] हुंति किरिआओ।
[illegible] पराओ अ ॥६. २०॥
[illegible]

૫

થિતિ પરિણામી રે પુદ્ગલ-જીવની,
થિતિનો હેતુ અધર્મ.
સવિસાધારણ ગતિઃ થિતિઃ હેતુતા,
હોઈ દ્રવ્યનો રે ધર્મ. ૧૬૫. સમકિત૦

સ્થિતિપરિણામી જે પુદ્ગલઃ જીવઃ દ્રવ્ય, તેહોની–સ્થિતિનો, હેતુ કહિઈં–અપેક્ષાકારણ, જે દ્રવ્ય, તે–અધર્માસ્તિકાય જાણવો.[1] ગતિ સ્થિતિ·પરિણત સકલદ્રવ્યનું જે એક· એકઃ દ્રવ્ય લાઘવઈં કારણ સિદ્ધ હોઈ, તે એ ૨. દ્રવ્ય જાણવાં. તેણઈં કરી–ઝષાદિ ગત્યપેક્ષાકારણ–જલાદિ–દ્રવ્યનઈં વિષઈં ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યલક્ષણની અતિવ્યાપ્તિ ન હોઈ. ૧૬૫.

ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનઈં વિષઈં પ્રમાણ કહઇ છઈ—

૬

સહજ ઊર્ધ્વગતિગામી મુક્તનઈં,
વિના ધર્મ પ્રતિબંધ.
ગગનિં અનંતઈં રે કહિઈં નવિ ટલઈં,
ક્રિયા રસનો રે ધંધ. ૧૬૬. સમ૦

જે–ગતિનઈં વિષઈં ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનો પ્રતિબંધ ક૦ નિયમ [illegible] સહજ ઊર્ધ્વગતિગામી, જે–મુક્ત કહિઈં સિદ્ધ, તે- [illegible] સ્વભાવઈં–અનંતઈ [illegible] ક્રિયાના રસનો ધંધ ન ટલઈ, તે માટઈં–

[illegible] " इति वचनात् । गाति

તિભાવઇં ગત્યભાવ કહી ધર્માસ્તિકાયનો પણિ અપલાપ થાઇ; નિરંતરગતિસ્વભાવ દ્રવ્ય ન કીધું જોઈઇ, તો નિરંતર સ્થિતિસ્વભાવ પણિ કિમ કીજઇ ? તે માટિં–શ્રી જિનવાણાનો પરમાર્થ સંભાલીનઇં ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાયઃ એ ૨. દ્રવ્ય અસંકીર્ણસ્વભાવ માંનવાં. ૧૬૭.

હવઇ–આકાશદ્રવ્યનું લક્ષણ કહઇ છઈ–

૮

સર્વ દ્રવ્યનઈં રે જે દિઈં સર્વદા,
સાધારણ અવકાશ.
લોકઃ અલોકઃ પ્રકારઈં ભાષિઉં,
તેહ દ્રવ્ય આકાશ. ૧૬૮. સમ૦

સર્વ દ્રવ્યનઇં જે સર્વદા સાધારણ અવકાશ દિઇં, તે–અનુગત એક આકાશાસ્તિકાય સર્વાધાર કહિઇં. " इह पक्षी, नेह पक्षी" ઇત્યાદિ વ્યવહાર જે પ્રદેશ ભેદે હુઈ, તદ્દેશી અનુગત આકાશ જ પર્યવસન્ન હોઇ.

" तत्तद्देशोर्ध्वभागावच्छिन्नमूर्त्ताभावादिना तद्व्यवहारोपपत्तिः" इति वर्द्धमानाद्युक्तं नानवद्यम्. तस्याभावादिनिष्ठत्वेनानुभूयमानद्रव्याधारतांशास्यावगाहनात्, तादृशनिगमनेऽपि लोकव्यवहारेणाऽऽकाशदेशं प्रतिसंतानोऽनुवर्तनात्।

તેહ આકાશ—લોકઃ અલોકઃ ભેદઇં દ્વિવિધ ભાખિઉં. यत उक्तम्—

" दुविहे आगासे पण्णत्ते—लोयागासे य अलोयागासे य "

દ્રવ્યોપચાર અનુસરીનઈં કાલદ્રવ્ય કહીઈં. अत एव-પર્યાયઈં દ્રવ્યાભેદથી અનંતકાલદ્રવ્યની ભાસ उत्तराध्ययनઈં છઈ. तथा च सूत्रम्—

धम्मो अधम्मो आगासं, दव्वं इक्किकमाहियं ।
अणंताणि य दव्वाणि, कालो पुग्गलजंतवो ॥ २८. ८. ॥

एतदुपजीव्यान्यत्राऽप्युक्तम्—

धर्माधर्माकाशाद्येकैकमतः परं त्रिकमनन्तम् ॥ इति ॥

તે માટિં-જીવાજીવ દ્રવ્ય, જે અનંત છઈં, તેહના-વર્તના-પર્યાય ભણી જ કાલદ્રવ્ય સૂત્રઈં અનંત કહ્યાં જાણવાં. ૧૭૦

કંઠથી પણિ સૂત્રઈં-જીવાજીવથી અભિન્ન કાલ કહિઉં છઈં, તે દેખાડઈં છઈ—

૧૧

જીવ અજીવ જ સમયઇં તે કહિઓ
તિણિ કેમ જુદો રે તેહ ?
એક વખાણઈં રે ઇસ્યું આચારય
ધરતા શ્રુતમતિરેહ ૧૭૧, સમ૦

સમયઈં કo સૂત્રઈં, તે-કાલ જીવઃ અજીવ રૂપ જ કહિઉં છઈ. તેણઈ કાલ ભિન્ન-જુદો-ભિન્નદ્રવ્યરૂપ, કિમ કહિઈ ? तथा चोक्तं जीवाभिगमादिसूत्रे—

" किमयं भंते ! कालो त्ति पवुच्चइ ? गोयमा ! जीवा चेव अजीवा चेव " त्ति.

એક આચાર્ય ઇમ કાલદ્રવ્ય વખાણઈં છઈં, સ્યું કરતા ? સિદ્ધાંતનઈં-અનુસારઈં શ્રુતમતિની રેખા ધરતા. ૧૭૧.

[illegible] પાલિ૦

૧૮

જીવન આપ્યું કે તેનાંમસ્તકનું
ઝાડું તર ફેરિને નાખ.
હાલ આપેલાકે હાથમાં કરવા જઈ

એ બે મત **धर्मसंग्रहणी** ગ્રંથમાંહિં **श्री हरिभद्रसूरिं** કહિયા છઈ. तथा च तद्गथा—

जं वत्तणाइरूवो, कालो दव्वस्स चेव पज्जाओ ।
सो चेव ततो धम्मो, कालस्स व जस्स जो लोए ॥३२.॥ इति।

तत्त्वार्थसूत्रई પણિ એ ૨. મત કહિયાં છઈં. " कालश्चेत्येके ५-३८. " इति वचनात्. બીજું મતઃ તે–तत्त्वार्थनइं વ્યાખ્યાનઇં–અનપેક્ષિતદ્રવ્યાર્થિકનયનઇં મતઈં કહિઉં છઇં, સ્થૂલલોકવ્યવહારસિદ્ધ એ કાલદ્રવ્ય અપેક્ષારહિત જાણવું. અન્યથા–વર્તનાપેક્ષાકારણપણઇં જો કાલદ્રવ્ય સાધિઇ. તો પૂર્વાપરાદિવ્યવહારવિલક્ષણપરત્વાપરત્વાદિનિયામકપણઈં દિગ્દ્રવ્ય પણિ સિદ્ધ થાઈ. અનઇં–જે-

" आकाशमवगाहाय, तदनन्या दिगन्यथा ।
तावप्येवमनुच्छेदात्ताभ्यां वान्यदुदाहृतम् ॥ १९-२५. ॥

એ **सिद्धसेन**દિવાકર કૃત **निश्चयद्वात्रिंशिकार्थ** વિચારી, " આકાશથી જ દિકાર્ય સિદ્ધ હોઇ " ઇમ માંનિઈં, તો કાલદ્રવ્ય–કાર્ય પણિ કથંચિત તેહથી જ ઉપપન્ન હોઇ. तस्मात्– " कालश्चेत्येके ५–३८ " इति सूत्रम्–अनपेक्षितद्रव्यार्थिकनयेनैव। इति सूक्ष्मदृष्ट्या विभावनीयम्. १७३.

ઇહાં–કાલદ્રવ્યાધિકારઇં–દિગંબરપ્રક્રિયા ઉપન્યસઈ છઇ–

૧૪

" મંદગતિં અણુ યાવત સંચરઈં,
નભપ્રદેશ ઇક ઠોર.
તેહ સમયનો રે ભાજન કાલાણું "
ઇમ ભાખઈં કોઈ ઓર. ૧૭૪. સમ૦.

એહ—કાલાણુ દ્રવ્યનો, ઉર્ધ્વતાપ્રચય સંભવઇં, જે માટઈં—જિમ—મૃદ્દ્રવ્યનઈં સ્થાસ કોશ કુશૂલાદિ પૂર્વાપરપર્યાય છઇં, તિમ—એહનઈં-સમયઃ આવલિઃ પ્રમુખ પૂર્વાપરપર્યાય છઈં, પણિ-ખંધનો પ્રદેશ સમુદાય એહનઈં નથી. તે ભણી—ધર્માસ્તિકાયાદિકની પરિં તિર્યક્પ્રચય નથી. તે માટઈં જ—કાલદ્રવ્ય અસ્તિકાય ન કહિઈં. પરમાણુપુદ્ગલની પરિં તિર્યક્પ્રચયયોગ્યતા પણિ નથી, તે માટઈં—ઉપચારઇં પણિ કાલ દ્રવ્યનઈં અસ્તિકાયપણું ન કહેવાઈ. ૧૭૬

એ દિગંબરપક્ષ પ્રતિબંદીઈ દૂષઈ છઈ—

૧૭

ઇમ અણુગતિની રે લેઇ હેતુતા,
ધર્મદ્રવ્ય અણુ થાઈં.
સાધારણતારે લેઇ એકની,
સમય ખંધ પણિ થાઇ. ૧૭૭. સમ૦.

ઇમ જો—મંદાણુગતિકાર્યહેતુપર્યાયસમયભાજનદ્રવ્ય સમય અણુ કહિયઇં, તો—મંદાણુગતિહેતુતારૂપગુણભાજન ધર્માસ્તિકાય પણિ સિદ્ધ હોઈ. ઇમ—અધર્માસ્તિકાયાદ્યણુનો પણિ પ્રસંગ થાઈ. અનઈં જો—સર્વસાધારણગતિહેતુતાદિક લેઈ, ધર્માસ્તિકાયાદિ એકજ સ્કંધરૂપ દ્રવ્ય કહિયઈં, દેશ પ્રદેશઃ કલ્પના તેહની વ્યવહારનઈં અર્થઈં પછઈં કરી, તો—સર્વજીવાજીવદ્રવ્યસાધારણવર્તનાહેતુતા લેઈનઈં કાલદ્રવ્ય પણિ લોકપ્રમાણ એક કહિઉં જોઈઈ. ધર્માસ્તિકાયાદિકનઈં અધિકારઈં સાધારણગતિહેતુતાનુપસ્થિતિ જ કલ્પક છઈ, અનઈં—" કાલદ્રવ્યકલ્પક તે—મંદાણુવર્તનાહેતુતોપસ્થિતિ જ છઈ" એ કહોનઈં તો અભિનિવેશ વિના બીજું કોઈ કારણ નથી. ૧૭૮

૧૮

અમદાવાદે વૃત્તિ આનુભવી.

તેના ભાગ કરિએ છે તે.

ના પ્રયાસિવસ્થાનથી નિરિત.

ઉપજાઉ સ્રવિ સંવ. ૧૯૮ [illegible].

કાલપરમાણુ પણિ કહિયા છઇં, તે યોજનનઇં કાજિં—લોકાકાશ-પ્રદેશસ્થપુદ્‌ગલાણુનઇં વિષઇં જ યોગશાસ્ત્રના અંતર શ્લોકમાં કાલાણુનો ઉપચાર કરિઓ જાણવો.

"'मुख्यः कालः' इत्यस्य चानादिकालीनाप्रदेशत्वव्यवहार-नियामकोपचारविषयः इत्यर्थः । अत एव—मनुष्यक्षेत्रमात्रवृत्ति कालद्रव्यं ये वर्णयन्ति, तेषामपि मनुष्यक्षेत्रावच्छिन्नाकाशादौ कालद्रव्योपचार एव शरणम्" इति दिग्मात्रमेतत् ॥ १७९.

હવઇં—પુદ્‌ગલ: જીવ દ્રવ્ય સંક્ષેપઇં કહઇ છઇ—

૨૦

વર્ણ: ગંધ: રસ: ફાસાદિક: ગુણે,
લષિઇં પુદ્‌ગલભેદ.
સહજ ચેતના રે ગુણ વલિ જાણિઇં,
જીવ અરૂપ: અવેદ: ૧૮૦ સમ૦.

વર્ણ: ગંધ: રસ: સ્પર્શાદિક: ગુણે પુદ્‌ગલ દ્રવ્યનો અન્ય દ્રવ્યથી ભેદ લષિઇં. અનઇં—જીવ દ્રવ્ય સહજ ચેતના ગુણ છઇં, તે લક્ષણઇં જ—સર્વ અચેતન દ્રવ્યથી ભિન્ન છઇં વ્યવહારઇં—રૂપ વેદ સહિત. પણિ—નિશ્ચયથી રૂપરહિત: વેદરહિત: છઇં. उक्तं च—

अरसमरूवमगंधं, अव्वत्तं चेअणागुणमसद्दं ।
जाण अलिंगग्गहणं, जीवमणिद्दिट्ठसंठाणं ॥ १ ॥ १८०.

૨૧

ઇમ એ ભાખ્યા રે સંખેપઇં કરી,
દ્રવ્યતણા ખટ ભેદ.
વિસ્તારઇં તે રે જાણો શ્રુતથી,
સુજસ લહો ગતખેદ. ૧૮૧. સમ૦.

[illegible]

૯. ચારે વેદ ગ્રંથના આશીર્વાદ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૧૦

જી હો નિયમિત એક સ્વભાવ જે,
લાલા ઉપચરિઈં પરઠાણ.
જી હો તે ઉપચરિત સ્વભાવ છઈં,
લાલા એ વિણ કિમ પરનાણ ? ૨૦૩ ચતુર૦

નિયમિત—એકસ્થાનિ નિર્દ્ધારિઉં, જે—એક સ્વભાવ, પરસ્થાનકિ ઉપચરિઇં, તે—ઉપચરિત સ્વભાવ હોઈ. તે-ઉપચરિત સ્વભાવ ન માનિઇં, "સ્વ-પરવ્યવસાયિજ્ઞાનવંત આત્મા" કિમ કહિઈં ? તે માટઇં-જ્ઞાનનઇં સ્વવિષયત્વ: તો—અનુપચરિત છઇ, પણિ—પરવિષયત્વ તે—પરાપેક્ષાઈં-પ્રતીયમાનપણઇં: તથા—પરનિરૂપિતસંબંધપણઈં ઉપચરિત છઇ. ૨૦૩.

૧૧

જી હો કર્મ:સહ:જ બિ ભેદ તે,
લાલા મૂર્ત અચેતન ભાવ.
જી હો પ્રથમ જીવનિ સિદ્ધનઇં,
લાલા અપર પરજ્ઞસ્વભાવ. ૨૦૪. ચતુ૦.

તે—ઉપચરિતસ્વભાવ ૨. પ્રકાર છઇ, એક—કર્મજનિત એક—સ્વભાવજનિત તિહાં—પુદ્ગલ સંબંધઈં જીવનઈં મૂર્તપણું:—અનઈં—અચેતનપણું: જે કહિઈં છઇ. તિહાં—ગૌરાદીક: એ રીતિ ઉપચાર છઈં, તે—કર્મજનિત છઈં. તે માટિ—તે કર્મજ ઉપચરિતસ્વભાવ છઈં તે જીવનેં અપર કહતાં—બીજો. તે—સહજ ઉપચરિતસ્વભાવ. તે—સિદ્ધનઈં પરજ્ઞપણું, તિહાં—કોઇ કર્મોપાધિ છઈં.

तदुक्तमाचाराङ्गे—

" अकम्मस्स ववहारो ण विज्जइ, कम्मुणा उवाही जायति "

त्ति ॥ २०४.

૧૨

જી હો દસઈં વિશેષસ્વભાવ એ,

લાલા સબ ઇકવીસ સંભાલિ.

જી હો સવિહું પદ્ગલઃ જીવઃ નઈં,

લાલા પન્નરભેદ છઇં કાલિ. ૨૦૫. ચતુ૦.

એ દસઈં વિશેષસ્વભાવ, નિયતદ્રવ્યવૃત્તિ માટઈં. એ મધ્યે પૂર્વોક્ત ૧૧. સામાન્યસ્વભાવ ભેલિઇં, તિવારઈં—સર્વ મિલીનઇં એકવીસ સ્વભાવ થાઈ. પુદ્ગલઃ જીવઃ નઈં એ ૨૧. ઇં સ્વભાવ હોઈ. તથા—કાલ દ્રવ્યનઈં વિષઈં ૧૫ સ્વભાવ હોઇ, ૨૧. માંહિથી ૬. કાઢિઇં, તિ વારઈં. ૨૦૫.

તે કિમ છઇં ? તે—કહઈ છઇ—

૧૩

જી હો બહુ પ્રદેશઃ ચિતઃ મૂર્તતાઃ,

લાલા વિભાગ શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ.

જી હો ટાલી આદિમ સંજુઆ.

લાલા સોલ ધરમ સુખ બુદ્ધ. ૨૦૬. ચતુ૦.

બહુપ્રદેશ કહતાં—અનેકપ્રદેશસ્વભાવ ૧ ચિત્ કહ૦—ચેતન-સ્વભાવ ૨. મૂર્તત્વસ્વભાવ ૩. વિભાગસ્વભાવ ૪. શુદ્ધ-સ્વભાવ ૫ અશુદ્ધસ્વભાવ ૬. એ ૬. કાઢિઈં. તિવારઈં—કાલનઈં ૧૫ સ્વભાવ

થાઈં. ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાય. આકાશાસ્તિકાય. નઈં, આદિમ કહતાં—અનેકપ્રદેશસ્વભાવઃ, તે સંયુત કરિઈં, બીજા ૫. ટાલિઈં, તિવારઈં—૧૬ સ્વભાવ થાઈં.

एकविंशतिभावाः स्युर्जीव—पुद्गलयोर्मताः ।
धर्मादीनां षोडश स्युः, काले पञ्चदश स्मृताः ॥ १ ॥. २०६.

૧૪

જી હો પ્રમાણઃ નયઃનઈં અધિગમઈં,
લાલા જાણી એહ સ્વભાવ.
જી હો સુજસવિબુધજનસંગતિં,
લાલા ધરો ચિત્તિ શુભ ભાવ. ૨૦૭. ચતુર૦

એ ૨૧. સ્વભાવ પ્રમાણઃ નયઃ નઈં અધિગમઈં કહતાં—જ્ઞાનઈં જાણીનઈં, સુજસ—શોભન અનુયોગ પરિજ્ઞાન—યશવંત જે—વિબુધ—પંડિત, તેહની—સંગતિં કરી, સર્વ શંકાદોષ ટાલી, ચિત્તમાંહિં શુભ ભાવ ધરો. ૨૦૭

હવઈં—સ્વભાવનો અધિગમ નયઈં કરી દેખાડઈ છઇ—

ઢાલ ૧૩.

(રાગ ધોરણી—નયરી અયોધ્યા વતી રે. એ દેશી.)

૧

સ્વદ્રવ્યાદિકગ્રાહકઈં રે,
અસ્તિસ્વભાવ વખાણિ.
પરદ્રવ્યાદિકગ્રાહકઈં રે,
નાસ્તિસ્વભાવ મનિ આણિઓ રે. ૨૦૮
ચતુર વિચારિઈં. એ આંચલી.

જિહાં અભિભૂત અમૂર્ત્તતા રે,
મૂર્તિ અનંત્ય તેમાહિં રે. ૨૧૮. ચતુર૦

જિહાં-પુદ્ગલદ્રવ્યઈ મૂર્ત્તતા અભિભૂત નથી, કિંતુ-ઉદ્ભૂત છઈ, તિહાં-અમૂર્ત્તતા સ્વભાવ ન હોઈ. તે માટિં-અમૂર્ત્તતા અપુદ્ગલ[1] દ્રવ્યનો અંત્ય વિશેષ. અનઈ જિહાં-આત્મદ્રવ્યઈં કર્મદોષઈં અમૂર્ત્તતા અભિભૂત છઈ, તિહાં-મૂર્ત્તતા અનંત્ય અનુગમજનિત સાધારણ ધર્મરૂપ હોઈ. તથા ચ—

अन्योऽन्यानुगमाविशेषेऽपि क्वचिदेव किञ्चित् केनचित् कथञ्चिदनु[1]भूयते, इति यथागम-व्यवहारमाश्रयणीयम्. २१८

૧૨

પુદગલનઈં ઇકવીસમો રે,
ઈમ તો ભાવ વિલુત્ત.
તેણિ અસદ્ભૂત નયઇં રે,
પરોક્ષ અણુઅં અમુત્તો રે. ૨૧૯ ચતુર૦

"ઉપચારઈં પણિ-અમૂર્ત્ત સ્વભાવ પુદ્ગલનઈ ન હોઈ" ઈમ કહતાં તો એકવીસમો ભાવ લોપાઈ, તિવારઇ-एकविंशतिभावाः स्युर्जीवपुद्गलयोर्मताः । એ વચન વ્યાઘાતથી અપસિદ્ધાંત થાઈ. તે ટાલવાનઈં કાજિં- અસદ્ભૂતવ્યવહારનયઈ: પરોક્ષ જે પુદ્ગલ પરમાણુ છઈ. તેહનઈં-અમૂર્ત્ત કહિઈં.

[illegible]मूर्तत्वं परमाणौ भाक्तं स्वीक्रियते, इत्यर्थः । २१९.

પાઠા० १ [illegible]. भा० भिभूयते. पालि० भा०

૧૩

કાલ-પુદ્ગલાણૂતણો રે,

એક પ્રદેશ સ્વભાવ.

પરમનયઇં પરદ્રવ્યનઇં રે,

ભેદ-કલપના અભાવો રે. ૨૨૦ ચતુર૦.

કાલાણુનઇં તથા પુદ્ગલાણુનઇં, પર ભાવ ગ્રાહક નયઇં એક પ્રદેશ સ્વભાવ કહિયઇં. પરદ્રવ્યનઇં—એ ૨. ટાલી, બીજાં દ્રવ્યનઇં ભેદ કલ્પના રહિત, શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકઇં એક પ્રદેશસ્વભાવ કહિઇં. ૨૨૦.

૧૪

ભેદ-કલ્પના-યુત નયઇં રે,

અનેક પ્રદેશ સ્વભાવ.

અણુ વિન પુદ્ગલ અણુતણો રે,

ઉપચારઇં તેહ ભાવો રે. ૨૨૧, ચતુર૦.

ભેદ-કલ્પના સાપેક્ષ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયઇં, અણુ કાલ પરમાણુ વિના સર્વ દ્રવ્યનઇં અનેક પ્રદેશસ્વભાવ કહિઇં. અનઇં—પુદ્ગલ પરમાણુનઇં અનેક પ્રદેશ થાવાની યોગ્યતા છઇં, તે માટઇં—ઉપચારઇં અનેક-પ્રદેશસ્વભાવ કહિઇં. કાલાણુ માંહિ તે ઉપચાર કારણ નથી, તે માટઇં—તેહનઇં સર્વથા એ સ્વભાવ નથી. ૨૨૧.

૧૫

શુદ્ધાશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકઇં રે,

જાણિ વિભાવ સ્વભાવ.

શુદ્ધઈં શુદ્ધ સ્વભાવ છઈ રે,

અશુદ્ધઈં અશુદ્ધ સ્વભાવો રે. ૨૨૨. ચતુર૦.

શુદ્ધાશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયઇં સંમુગ્ધઈં—વિભાવસ્વભાવઃ છઇ. શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયઈં—શુદ્ધ સ્વભાવઃ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયઈં—અશુદ્ધ સ્વભાવઃ જાણવો. ૨૨૨.

૧૬

અસદ્દ્ભૂત વ્યવહારથી રે.

છઈ ઉપચરિત સ્વભાવ.

એ સ્વભાવ નય યોજના રે,

કીજઈં મનિ ધરિ ભાવો રે. ૨૨૩ ચતુર૦

અસદ્ભૂતવ્યવહાર નયથી ઉપચરિત સ્વભાવ. એ ભાવ ચિત્તમાંહિ ધરી સ્વભાવ-નય યોજના કીજઈં. ૨૨૩.

એ દિગંબર પ્રક્રિયા કિહાં કિહાં સ્વસમયઈં પણિ ઉપસ્કૃત કરી છઇ, એતદમાંહિં-ચિંસ છઇ, તે દેખાડઈ છઈ—

૧૭

અનુપચરિત નિજ ભાવ જે રે,

તે તો ગુણ કહવાય.

દ્રવ્યાશ્રિત ગુણ કહિયા રે,

ઉભયાશ્રિત પજ્જાયો રે. ૨૨૪ ચતુર૦

સ્વભાવ તે- ગુણ-પર્યાયથી ભિન્ન ન વિવક્ષિઈં, જે માટિં-જે અનુપચરિત ભાવઃ તે-ગુણ જ, ઉપચરિત તે-પર્યાય જ. अत एव-એક દ્રવ્યાશ્રિત-ગુણ, ઉભયાશ્રિત-પર્યાય કહિયા, तथोक्तम्-उत्तराध्ययनेषु—

" गुणाणमासओ दव्वं एगदव्वस्सिआ गुणा ।
लक्खणं पज्जवाणं तु उभओ अस्सिआ भवे ॥ १ ॥"

"यदि च 'स्वद्रव्यादिग्राहकेणास्तिस्वभावः, परद्रव्यादिग्राहकेण नास्तिस्वभावः' इत्यभ्युपगम्यते, तदोभयोरपि द्रव्यार्थिकविषयत्वात्, सप्तभङ्ग्यामाद्यद्वितीयभङ्गयोर्द्रव्यार्थिक-पर्यायार्थिकाश्रयणे प्रक्रिया भज्येत" इत्यत्र बहु विचारणीयम् ॥ २२४.

૧૮

સ્વભાવ ભેદ સહિત કહિયા રે,
ઇમ એ ગુણહ પ્રકાર.
હવઇં ભેય પજ્જાયના રે.
સુણિઇં સુજસ ભંડારો રે. ૨૨૫. ચ૦

ઇમ- એ સ્વભાવભેદસહિત ગુણના પ્રકાર કહિયા. હવઈ- પર્યાયના ભેદ સાંભળો. સુયશના ભંડાર-મોહટા શ્રોતા-પુરુષો. ૨૨૫.

ઢાલ ૧૪[1]

૧

સુણો ભેદ પજ્જાયના. તે દોઈ પ્રકાર.
વ્યંજનઃ અર્થઃ [illegible].

[illegible]

સંખેપઈં સાર. ૨૨૬.

શ્રી જિનવાણી આદરો.

હવઈ–પર્યાયના ભેદ[1] સાંભલો. તે–પર્યાયઃ સંક્ષેપઈ–૨. પ્રકારઈ હોઈ. એક–વ્યંજન પર્યાયઃ બીજો–અર્થ પર્યાયઃ[2] સંક્ષેપઈ કહ્યા. ૨૨૬.

૨

અનુગત કાલકલિત કહિયો,
વ્યંજન પર્યાય.
વર્ત્તમાન સૂષિમ તિહાં,
અત્થહ પજ્જાય. ૨૨૭. શ્રી જિન૦

જે–જેહનો ત્રિકાલસ્પર્શી પર્યાય, તે–તેહનો વ્યંજનપર્યાય કહિઈ, જિમ–ઘટાદિકનઈ મૃદાદિ પર્યાય. તેહમાં–સૂક્ષ્મ વર્ત્તમાન-કાલવર્ત્તી અર્થપર્યાય. જિમ–ઘટનઈં તત્તત્ક્ષણવર્ત્તી[3] પર્યાય. ૨૨૭.

૩

દ્રવ્ય-ગુણઈં બિહું ભેદ તે,
વલી શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ.
શુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન તિહાં,
ચેતનનઈં સિદ્ધ. ૨૨૮. શ્રી જિન૦

પાઠાં૦-૧ अधुना क्रमागतपर्यायलक्षणं वक्ष्याम इतिन्यायात्. હવે પર્યાયના ભેદ [illegible], તે ભવિ પ્રાણી [illegible] પાઠ૦ ૨. [illegible] શ્રી [illegible] પાઠ૦ ૨ [illegible] શ્રી વીતરાગ કથિત વચન [illegible] આદરો. પાઠાં૦ ૩. તે પર્યાય. પાઠાં૦

તે પ્રત્યેકઈ-૨. પ્રકારઈ હુઈ. એક દ્રવ્યપર્યાયઃ ગુણપર્યાય ઈમ ભેદથી. તે વલી-શુદ્ધઃ અશુદ્ધઃ ભેદથી ૨. પ્રકારે હોઈ તિહાં-શુદ્ધ દ્રવ્યઃ વ્યંજન પર્યાય કહિઈં. ચેતન-દ્રવ્યને સિદ્ધપર્યાય જાણવો, કેવલભાવથી. ૨૨૮.

૪

અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન બહુ,

મનુજાદિક ભેદ.

ગુણથી વ્યંજન ઇમ દ્વિધા,

કેવલ મઇ ભેદ. ૨૨૯. શ્રી જિન૦.

અશુદ્ધ-દ્રવ્ય-વ્યંજન પર્યાય-મનુષ્ય દેવઃ નારક તિર્યંગાદિઃ બહુ ભેદ જાણવા, તે માટિં-તે દ્રવ્યભેદ પુદ્ગલ સંયોગજનિત છઈ. ઈમ-શુદ્ધ ગુણવ્યંજન પર્યાય કેવલજ્ઞાનાદિરૂપ. અશુદ્ધ ગુણ-વ્યંજનપર્યાય-મતિજ્ઞાનાદિરૂપ જાણવા. ૨૨૯.

૫

ઋજુસૂત્રાદેશઈં કરી.

ક્ષણપરિણત એહ.

તેહ અર્થ પજ્જવ એ.

અભ્યંતર જેહ. ૨૩૦ શ્રી જિન૦.

તે-ઋજુસૂત્રાદેશાઃ ક્ષણપરિણત-તે-અભ્યંતર પર્યાય. તે-[illegible] પર્યાય [illegible] અર્થપર્યાય. તે-[illegible] શુદ્ધ અર્થપર્યાય [illegible] ૨૩૦.

[illegible] —

૬

પુરુષશબ્દ જિમ પુરુષનઈં,

વ્યંજન પર્યાય.

સમતિગ્રંથિં અર્થથી,

બાલાદિ કહાય. ૨૩૧. શ્રી જિન૦

જિમ–પુરુષશબ્દવાચ્ય જે–જન્માદિ મરણકાલપર્યંત એક અનુગત પર્યાય, તે પુરુષનો વ્યંજન પર્યાય, સમ્મતિ ગ્રંથઈં કહિઓ છઈ. તથા– બાલતરુણાદિપર્યાયઃ તે–અર્થપર્યાય કહિયા. તિમ–સર્વત્ર ફલાવી લેવું. અત્ર ગાથા—

" पुरिसम्मि पुरिससद्दो जम्माई मरणकालपज्जंतो ।
तस्स उ बालाइआ पज्जवभेया बहु विगप्पा ॥ १. ३२ ॥

" કેવલજ્ઞાનાદિક શુદ્ધગુણવ્યંજન પર્યાય જ હોઈ, તિહાં–અર્થ પર્યાય નથી." એહવી–કોઈક દિક્પટાભાસની શંકા ટાલઈ છઈ—

૭

ષડગુણહાણી–વૃદ્ધિથી,

જિમ અગુરુલહુત્ત.

નવ નવ તિમ ખિણ ભેદથી.

કેવલપણિ વૃત્ત. ૨૩૨. શ્રી જિન૦

" षड्गुणहानिवृद्धिलक्षणागुरुलघुपर्याया सूक्ष्मार्थपर्यायाः " એ જિમ–કહિઈ [illegible], તિમ–ક્ષણભેદથી કેવલજ્ઞાનપર્યાય પણિ ભિન્ન ભિન્ન કેમ [illegible]. पढमसमयसजोगिभवत्थकेवलनाणेः अपढम-

समयसजोगिभवत्थकेवलनाणे " इत्यादिवचनात् । તે માટિં-ઋજુસૂત્રાદેશઈં શુદ્ધગુણના પણિ અર્થ પર્યાય માનવા. ૨૩૨

૮

શુદ્ધદ્રવ્ય વ્યંજન અણૂ,
પુદ્ગલ પર્યાય.
અશુદ્ધ દ્વ્યણુકાદિક ગુણા,
નિજગુણ પજ્જાય. ૨૨૩. શ્રી જિન૦

પુદ્ગલ દ્રવ્યનો શુદ્ધદ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાયઃ અણુ કો- પરમાણુઓ જાણવો. તે પરમાણુનો કદિઈં નાશ નથી, તે ભણી. દ્વ્યણુકાદિક દ્રવ્ય તે-પુદ્ગલદ્રવ્યના અશુદ્ધદ્રવ્યવ્યંજનપર્યાય. સંયોગજનિત છઈ. તેમાટિં. રસ-ગુણ કરતાં-પુદ્ગલદ્રવ્યના શુદ્ધગુણ વ્યંજન પર્યાય અશુદ્ધ ગુણવ્યંજન પર્યાય તે-નિજ નિજ ગુણાશ્રિત જાણવા. પરમાણુનો ગુણ તે-શુદ્ધ ગુણવ્યંજનપર્યાય. દ્વિપ્રદેશાદિકનો ગુણ તે-અશુદ્ધગુણવ્યંજનપર્યાય કહિઈં. ૨૩૩.

૯

સૂક્ષ્મ અર્થ પર્યાય તે,
ધર્માદિક જેમ.
નિજપર પ્રત્યયથી લહો.
છાંડી હઠ એમ. ૨૩૪. શ્રી જિન૦

[illegible]

પરિણતિરૂપ: [1]અર્થપર્યાય પણિ કેવલજ્ઞાનાદિકની પરિ હઠ છાંડીનઇં તિહાં કિમ નથી માનતા ? ૨૩૪.

" તે ધર્માસ્તિકાયાદિકમાંહિં અપેક્ષાઇં અશુદ્ધપર્યાય પણિ હોઈ, નહીં તો, પરમાણુપર્યંતવિશ્રામઈ[2] પુદ્ગલદ્રવ્યઇં પણિ ન હોઇ " એહવઇ અભિપ્રાયઈં–કહઈ છઇ—

જિમ આકૃતિ ધર્માદિની,
વ્યંજન છઇં શુદ્ધ.
લોક દ્રવ્ય સંયોગથી,
તિમ જાણિ અશુદ્ધ. ૨૩૫. શ્રી જિન૦

૧૦

[3]જિમ ધર્માસ્તિકકાયાદિકની આકૃતિ લોકાકાશમાનસંસ્થાનરતન શુદ્ધદ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય કહિઈં, પરનિરપેક્ષપણામાટઈં. તિમ–લોકવર્ત્તિ દ્રવ્ય સંયોગરૂપ અશુદ્ધ દ્રવ્યવ્યંજન પર્યાય પણિ તેહનો પરાપેક્ષપણઈં કહતાં, અનેકાંત વિરોધ નથી. ૩૩૫.

" આકૃતિ· તે–પર્યાય હુસ્યઈં, સંયોગઃ પર્યાય નહીં હોઈ " એહવી આશંકા ટાલઈ છઈ—

૧૧

સંયોગઇં આકૃતિપરિ,
પજ્જય કહવાય.
ઉત્તરાધ્યયનઇં ભાષિઆં,
લક્ષણ પજ્જય. ૨૩૬. શ્રી જિન૦

[illegible]

સંયોગ પણિ આકૃતિની પરિં પર્યાય કહવાઈ છઈ. જે માટિં-પર્યાયનાં લક્ષણભેદરૂપ ઉત્તરાધ્યયનઈં એ રીતિં કહિયાં છઈ. ૨૩૬.

૧૨

એકત પૃથક્ત તિમ વલી,
સંખ્યા સંઠાણિ.
વલિ સંયોગ વિભાગ એ,
મનમાં તૂ આણિ. ૨૩૭. શ્રી જિન૦

'एगत्तं च पुहत्तं च संखा संठाणमेव च।
संजोगा य विभागा य, पज्जवाणं तु लक्खणं ॥'

૧૩

ઉપચારી ન અશુદ્ધ તે,
જે પરસંયોગ.
અસદ્ભૂત મનુજાદિકા,
તો ન અશુદ્ધ જોગ. ૨૩૮. શ્રી જિન૦

હવઇ—જે ઇમ કહસ્યો તે—" ધર્માસ્તિકાયાદિકનઇં પરદ્રવ્ય-સંયોગ છઇં. તે ઉપચરિત પર્યાય કહિઇં; પણિ—અશુદ્ધપર્યાય ન કહિઇં, દ્રવ્યાન્તરયોગ તેહનઇં વિભાવ અશુદ્ધત્વ વ્યવહાર છઇ." તે વતી તો—મનુજાદિ પર્યાય પણિ અશુદ્ધ ન કહિ... અસદ્ભૂત [illegible] ૨૩૮.

[illegible]

દ્વિતંતુકાદિપર્યાયની પરિં એકદ્રવ્યજનકાવયવસંઘાતનઈં જ અશુદ્ધદ્રવ્યવ્યંજનપર્યાયપણું જ કહતાં રુડું લાગઇ, "तस्माद् अपेक्षानपेक्षाभ्यां शुद्धाशुद्धानेकान्तव्यापकत्वमेव श्रेयः" તેહ જ દેખાડઈં છઇ—

૧૪

ધર્માદિક પરપજ્જયઇં,

વિસમાઈ એમ.

અશુદ્ધતા અવિશેષથી,

જિઅ-પુદ્ગલિ જેમ. ૨૩૯. શ્રી જિન૦

ધર્માદિકનઈં પરપર્યાયઇ સ્વપર્યાયથી વિષમાઈ—વિલક્ષણતા ઇમ જાણવી. જે માટિં—પરાપેક્ષાઈં અશુદ્ધતાનો વિશેષ નથી. જિમ—જીવદ્રવ્યઃ પુદ્ગલ દ્રવ્યંનઈં વિષઇં. ૨૩૯.

હવઈં—પ્રકારાન્તરઈં ચતુર્વિધ પર્યાય नयचक्रइं કહિયા, તે દેખાડઈં છઈં—

૧૫

ઇમ જ સજાતિઃવિજાતિઃથી,

દ્રવ્યઇં પજ્જાય.

ગુણઇં સ્વભાવઃ વિભાવઃથી,

એ ચ્યાર કહાઈં. ૨૪૦. શ્રી જિન૦

ઇમ—સજાતીયદ્રવ્યપર્યાય. વિજાતીય દ્રવ્યપર્યાય· સ્વભાવગુણપર્યાય વિભાવગુણપર્યાયઃ ૪ ભેદ પર્યાયના કહવા. ૨૪૦.

ઉદાહરણ દેખાડઈ છઈ—

૧૬

દ્વ્યણુકઃ મનુજઃ કેવલઃ વળી
મતિમુખ દિઠ્ઠંત.
એ પ્રાયિક જેણિ દ્રવ્યથી,
અણુપજ્જવ અંત. ૨૪૧. શ્રી જિન૦

દ્વ્યણુક કo દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધ, તે સજાતીય દ્રવ્યપર્યાય કહિઈં. ૨. મિલી એક દ્રવ્ય ઉપનૂ, તેમાટિં.

મનુજાદિપર્યાયઃ તે-વિજાતીય દ્રવ્યપર્યાયમાંહિ. ૨. મિલી પરસ્પર ભિન્નજાતીય દ્રવ્યપર્યાય ઊપનો, તે વતી.

કેવલજ્ઞાન -તે સ્વભાવ ગુણપર્યાયઃ, કર્મરહિતપણામાટઈં.

મતિજ્ઞાનાદિક -તે વિભાવ ગુણપર્યાયઃ કર્મ પરતંત્રપણામાટિં.

એ ચાર ભેદ પણિ-પ્રાયિક જાણવા. જે માટઈં-પરમાણુરૂપ-દ્રવ્યપર્યાયઃ તે-એ ચારમાહિ ન અંતર્ભવઈ. પર્યાયપણું તેહનઈં વિભાગજાત સૂત્રિં કહિઉ છઈ.

तदुक्तम् सम्मतौ—
अणुदुअणुएहिं दव्वे आरद्धे "तिअणुयं"ति ववएसो ।
तत्तो अ पुण विभत्तो, अणु त्ति जाओ अणू होइ ।३.३९।
इत्यादि २४१.

१७

ગુણવિકાર પજ્જવ કહી.
દ્રવ્યાદિ કહંત.

સ્યૂં જાણઇં મનમાંહિં તે

દેવસેન મહંત. ૨૪૨. શ્રીજિન૦

"ગુણવિકારાઃ પર્યાયાઃ" ઇમ કહીનઇં, તેહના ભેદનઇં અધિકારઇં—"તે પર્યાય દ્વિભેદ.—દ્રવ્યપર્યાય ગુણપર્યાયઃ" ઇત્યાદિક કહતો **નયચક્રકર્તા દિગંવર દેવસેન** મનમાંહિં સ્યૂં જાણઇ છઇ? અર્થાત્ —કાંઈ જાણતો નથી, પૂર્વાપર વિરુદ્ધ ભાષણથી. તે માટિં—દ્રવ્યપર્યાય જ કહવા, પણિ—ગુણપર્યાય જુદો ન કહવો. એ પરમાર્થ. ૨૪૨.

૧૮

ઇમ દ્રવ્યાદિક પરખિઆ,

રાખી ગુરુઆણ,

ઊવેખી બહુ તનુમતિ,

અવગણિઅ અજાણ. ૨૪૩. શ્રીજિન૦

ઇમ—દ્રવ્ય· ગુણ· પર્યાયઃ પરખ્યા, સ્વરૂપઃ લક્ષણ ભેદાદિકઃઇં કરી. ગુરુઆણ ક૦—પરંપરાની આજ્ઞા રાખીનઇં, ઘણા તનુમતી જે—તુચ્છ બુદ્ધિના ધણી, તેહનઇં—ઊવેખીનઇં, અજાણ—જે કદાગ્રહી, તેહનઇં—અવગણીનઇં—નિરાકરીનઇં. ૨૪૩.

૧૯

જે દિન દિન ઇમ ભાવસ્યઇં,

દ્રવ્યાદિ વિચાર.

તે લહસ્યઇં જસ સંપદા,

સુખ સઘલાં સાર. ૨૪૪. શ્રીજિન૦

જેહ એ અર્થ દિન દિન પ્રતિં દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયઃ વિચાર-રૂપ ભાવસ્યઈં. તે-યશાની સંપદા પ્રતિ પાંમસ્યઈં. તથા-સઘલાં સુખ પ્રતિ પામસ્યઈ નિશ્ચે. ૨૪૪.

દુહા.

૧

ગુરુ-શ્રુત-અનુભવબલથકી,
કહિઓ દ્રવ્યઅનુયોગ.
એહ સાર જિન વચનનૂં,
એહ પરમપદભોગ. ૨૪૫.

ગુરુ કહ-ગુરુઉપદેશ શ્રુત-શાસ્ત્રાભ્યાસ અનુભવબલ-આત્મ્યેઈં યોગ: તેહથી એ દ્રવ્યાનુયોગ કહિઓ. એ સર્વં જિનવચનનૂં સાર છઈં. એહ જ પરમપદ કહિઈં-મોક્ષ. તેહનો-ભોગ છઈ. તે માટિ-એ દ્રવ્યાદિ વિચારણા શુક્લધ્યાનસંપદાઈં મોક્ષ પામિઈ. ૨૪૫

૨

ગચ્છમાં ક્રિયારત હુઈ.
પાલક સાનઈ લિંગ.
પોહચસઈં બાપિઈં ધુરઈ.
ઉત્તમ જ્ઞાન સુરંગ. ૨૪૬.

[illegible]

[illegible]

बालः पश्यति लिङ्गं मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तम् ।
आगमतत्त्वं तु बुधः परीक्षते सर्वयत्नेन ॥ १ ॥

૩

નાણરહિત જે શુભ ક્રિયા,
ક્રિયારહિત શુભ નાણ.
યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય કહિઉં,
અંતર ખજુઆ-ભાણ. ૨૪૭.

જ્ઞાનરહિત જે શુભ ક્રિયાઃ ક્રિયારહિત શુભ જ્ઞાનઃ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયમાં ગ્રન્થનઇં વિષઇં કહિઉં છઇ, જે-આંતરઉં જેતલઉ-ખજુઆ, અનઈં-ભાણ કહિઈ-સૂર્ય. ૨૪૭.

૪

ખજૂઆસમી ક્રિયા કહી,
નાણ ભાણ-સમ જોઈ.
કલિયુગ એહ પટંતરો,
વિરલા બૂઝઈ કોઇ. ૨૪૮.

तात्त्विकः पक्षपातश्च भावशून्या च या क्रिया ।
अनयोरन्तरं ज्ञेयं भानुखद्योतयोरिव ॥
इत्यादि योगदृष्टिसमुच्चये ॥[1]

પાઠાંતર ૧ કલિયુગ માંહિ પટંતરો એહ, વિરલા કોઈ જાણે,—
[illegible], निर्बुद्धि नैव जानाति इति परमार्थः પાલિ૦

૫

ક્રિયામાત્રકૃત કર્મખય,

દદુરચુન્ન સમાન.

ગ્યાન કિઉ ઉપદેશપદિ,

તાસ છાર સમ જાન. ૨૪૯.

मंडुक्कचुन्नकप्पो किरियाजणिओ खओ किलेसाणं ।

तद्दड्ढचुन्नकप्पो नाणकओ तं च आणाए ॥ १ ॥

इति उपदेशरहस्ये एतदर्थसंग्रहः ॥

૬

મિથ્યાત્વાદિકકર્મથિતિ,

અકરણ નિયમઈ ભાવિ.

અપ્રતિપાતી ગ્યાનગુણ,

મહાનિસીથહ સાખિ. ૨૫૦

જ્ઞાન, તે-સમ્યગ્દર્શનસહિત જ્ઞાન જાણવું. તે પામ્યા પછી મિથ્યાત્વાદિ જાણવાં. તે [illegible] કર્મબંધ [illegible] "[illegible]" [illegible]. [illegible]--મહાનિશીથમાં [illegible] અપ્રતિપાતી [illegible]

-[illegible]—

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

૭

ગ્યાનવંતનઈં કેવલી,

દ્રવ્યાદિકઅહિનાણિ.

વૃહત્કલ્પગાથાના ભાષ્યમાં,

સરિખા ભાખ્યા જાણિ. ૨૫૧.

वृहत्कल्पगाथा चेयम्—

किं गीयत्थो ? केवली चउव्विहे, जाणणे य कहणे य।
तुल्ले रागद्दोसे, अणंतकायस्स वज्जणया ॥ १ ॥ इति.[२] २५१

૮

નાણુ પરમ ગુણુ જીવનો,

નાણુ ભવન્નવપોત.

મિથ્યામતિ તમભેદવા,

નાણુ મહા ઉદ્યોત. ૨૫૨.

જ્ઞાન તે જીવનો પરમગુણ છઈ, અપ્રતિપાતીપણા માટે. જ્ઞાન તે ભવાર્ણવમાં-ભવસમુદ્રમાં પોત-વહાણ સમાન છઈ, [illegible] સમર્થ. મિથ્યાત્વમતિરૂપ જે તિમિર-અંધકાર, તેહને ભેદવાને અર્થે જ્ઞાન તે મહાઉદ્યોત છઈ, મોટા અજુઆલા [illegible] કર્યો છે. ૨૫૨

[illegible] "[illegible]"
[illegible] પાલિ૦

વિષય, આગલી ઢાલેં—જ્ઞાનાધિકાર દૃઢ કર્યો છઇ, દૃષ્ટાન્તે કરીનેં—

ઢાલ ૧૫ મી

[ઋષભનો વંશ રયણાયરૂ—એ દેશી.]

૧

નાણ સહિત જે આ મુનિવરા,

કિરિયાવંત મહંતો રે.

તે મૃગપતિ જિમ પાખરિયા,

તેહના ગુણનો ન અંતો રે. ર૫૭.

શ્રી જિનશાસન સેવિઈ. આંકણી.

*જ્ઞાન સહિત જે મુનિવર—સાધુ, અનિ ક્રીયા—ક્રિયાપાત્ર, [illegible] મહંત—તે મોટા જિનના ધણી છઈ, તે મૃગતિ જિમ—સિંહ [illegible]—પાખરિયા—તે—જિમ—ભલા [illegible] હોય, તેહના ગુણનો અંત નથી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તે પણિ મારગમાં કહિયા,

ગ્યાની ગુરુપદલીના રે. ૨૫૪. શ્રીજિન૦

તાદૃશ સત્ ક્રિયા[1]–વસત્યાદિક, દોષ સહિત છઈ, તે પણિ–અજ્ઞાનક્રિયા સહિત છઈ. તાદૃશ જૈન પ્રક્રિયાનો અવબોધ નથી પામ્યા, તે પણિ-માર્ગ માંહે કહ્યા છઇ. સ્યા પરમાર્થે? જ્ઞાની–તે જ્ઞાનવંત, જે ગુરુ, તેહના ચરણ કમલને વિષે એકાન્તે રક્ત પરિણામ છઈ, તે માટઈ–શ્રી જિનમાર્ગનેહિ જ સેવીયે. ૨૫૪

૩

નાણરહિત હિત પરિહરી,

અજ્ઞાન જ હઠરાતા રે.

કપટ ક્રિયા કરતા યતી.

ન હુઇં નિજમતિમાતા રે. ૨૫૫. શ્રીજિન૦

જે પ્રાણી જ્ઞાનરહિત છઈ–સ્વહિત દશા ચિંતન પરિહર્યો છે, જેણે. અજ્ઞાનરૂપ જે હઠવાદ, તેહમાં–તે રાતા છઈ, એકાંતે સ્વાભિગ્રહીત હઠવાદમાં રક્ત પરિણામી છઇ. બાહ્ય કપટ ક્રિયા કરીનેં અનેક લોકને રીઝવઇ, એહવા–જે યતિ-સાધુ,વેશ ધારીયા, ન હોઈનિજમતને વિષે–તે જૈન મતનઇ વિષઇ, માતા ન હોઈ–પુષ્ટ ન હોઇ. ૨૫૫.

૪

કપટ ન જાણઇ રે આપણું,

પરનાં ગુહ્ય તે ખોલઇ રે.

[1] પાઠાં૦ ૧ [illegible] ક્રિયાદિ [illegible] પાળિ

ગુણનિધિ ગુરુથકી બાહિરા.

વિરુઈ નિજમુખિં બોલઈરે. ૨૫૬.શ્રીજિન૦

જે પ્રાણી પોતાની કપટ દશાને જાણતા નથી. શ્યા પરમાર્થે ? —અજ્ઞાનરૂપ પરવશ કરીને. અને વલી—પરનાં ગુણ—પારકા અવગુણવાદ મુખથી બોલઈ છઈ. ગુણનિધિ—ગુણનિધાન, એહવા—જે ગુરુ, તેહથી—બાહિર રહીને. વિરુઓ તે—કહેવા યોગ્ય નહિ. એહવું—નિજમુખથી બોલઈ છઈ. [illegible] બાંધે છે, તે પ્રાણીનાઈ ૨૫૬

૫

બાહિર બકપરિ ચાલતાં.

અંતર આકરી કાતી રે.

તેહનઈ જેહ ભલા કહઈ.

મતિ નવિ જાણુંઈ તે જાતી રે. ૨૫૭.શ્રીજિન૦

જે બાહ્યવૃત્તિ બગલાની પરે ચાલતાં [illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥१॥ इति वचनात् ।

[illegible] ।

[illegible] ॥२॥

[illegible] તેહનેજે

વળી-એહજ દ્રઢઈ છઈ-

૬

બહુવિધ બાહ્ય ક્રિયા કરઇં,
જ્ઞાનરહિત જેહ ટોલઇં રે,
શત જિમ અંધ અદેખતા,
તે તો પડિઆ છઇં ભોલઇં રે. ૨૫૮. શ્રીજિન૦

બહુ વિધ-ઘણા પ્રકારની, બાહ્યક્રિયા કરઇ છઈ, જ્ઞાનરહિત-જે અગીતાર્થ, તેહનેં-ટોલે-સધાડે, મીલીનઈ, તે, જિમ-શતઅંધ અણદેખતા જિમ મિલ્યા હોઈ, તે જિમ-શોભા ન પામઈ, તિમ-તે તો ભોલઇ પડયા છઈ, "आत्मार्थ-साधने अकुशला" इति परमार्थः २५८.

૭

નિજ ઉતકરષથી હરષિયા.
નિજઅવગુણ નવિ દાખઇં રે.
જ્ઞાનજલધિગુણ અવગણી,
અવગુણલવ બહુ ભાષઇં રે. ૨૫૯ શ્રીજિન૦

જે-નિજ ક૦-પોતાનો, ઉત્કર્ષ-હઠવાદ, તેહથી-હર્ષવંત છઈ, કેમ-તે જે અમ્હે કહુ છુ, તે ખરું; બીજું-સર્વ ખોટું." નિજ ક૦-પોતાના, અવગુણ-ક્રિયા રહિતપણું, તે તો દાખતા પિણ નથી. જ્ઞાન રૂપ જે જલધિ ક૦-સમુદ્ર, તે પ્રત્યે-અવગણીને પ્રકર્ષે. ગુણવતનઃ અવગુણ, તદ્રૂપ જે લવ, તે પ્રતે બહુ ભાખે છઈ. ૨૫૯.

૮

ગુણપ્રિય આગઈં અણહુંતા,
જે ગુણ અલ્પરચ્યો ભાખઈં રે.
તે પણિ અવગુણ પરિણમઈ,
માયા-શલ્ય મનિ રાખઈં રે. ૨૯૦. શ્રીજિન૦

વલી—જે ગુણપ્રિય પ્રાણી છે, તે આગેં અણહુંતા થકાં-અછતા એવા ગુણ પાલતાં. જે અલ્પરચ્યો—[illegible] ગુણ ભાખણ કહેછ [illegible]. તે પણિ—તે ઠેલે અવગુણ રૂપ થઈને પરિણમઈ છે. કેમકે—માયા-શલ્યરૂપ આત્મ પરિણામ રાખ્યા છે. તે પ્રાણીએ ૨૯૦

૯

જ્ઞાનરહિત જેહ આવ્યા,
જિનશાસન ધન ચોરઈ રે.
તેહ શિથિલપણિ પરિહરું,
ગચ્છાચારનઈ જોરઈં રે. ૨૯૧. શ્રીજિન૦

કેટલા જે જ્ઞાનરહિત પ્રાણીને [illegible] તે જિનશાસનના ધન [illegible] ગચ્છાચારનું [illegible]

૧૦

જ્ઞાનીવચન વિષ અમૃત છઈં,

ઉલટી મૂરખવાણી રે.

આગમવચન એ આદરી,

જ્ઞાન ગ્રહો ભવિ પ્રાણી રે. ૨૬૨. શ્રીજિન૦

गीयत्थस्स वयणेणं, विसं हालाहलं पिवे ।
अगीयत्थस्स वयणेणं, अमियं पि न घुण्टए ॥ १ ॥

ઇત્યાદિ વચન શાસ્ત્રઈં છઈં, જ્ઞાની વચન તે અમૃત સમ છઈ, મૂર્ખની વાણી તે વિપરીત પ્રરૂપણારૂપ ઉલટી છઈ. તે માટિ ભવ્ય પ્રાણી–ધર્માર્થી જ્ઞાનપક્ષ દૃઢ આદરો. જેમાંટિં–જ્ઞાનપક્ષ હવણાં દૃઢાધિકાર છઈં. " पढमं नाणं तओ दया " इति वचन [1]ભવિ પ્રાણી આદરવું જ્ઞાન.

૧૧

ચરણ–કરણગુણહીણડા,

જ્ઞાનપ્રધાન આદરિઈં રે.

ઇમ કિરિયાગુણ અભ્યાસી,

ઈચ્છાયોગથી તરિઈં રે. ૨૬૩. શ્રીજિન૦

[2]જ્ઞાન ને–ચરણ–તે ચારિત્ર: તેહના ગુણથી જ હીણા પ્રાણી છે, તેહને સંસાર સમુદ્ર તરવો દુર્લભ છઈ, માટઈ જ–જ્ઞાનનું પ્રધાનપણું આદરીઈં યત:

૧— [illegible]

कर्तुमिच्छोः श्रुतार्थस्य. ज्ञानिनोऽपि प्रमादिनः ।
कालादिविकलो योगः इच्छायोगः स उच्यते । १ ॥
तेनेच्छायोगलक्षण लक्षित चित्रमाह ।

'મુનિ ક્રિયાનો જે યોગ, તદ્રૂપ જે ગુણ, તેહનો અભ્યાસ કરીને ઇચ્છાયોગે [illegible] પતઈ. ૨૬૩

૧૨

ચરણપતિત વલી આવેશા,
તનુધર્મા વલી જેહ રે.
તેહનઈ જ્ઞાન પ્રધાન છઈ.
મુનિનઈ બિ ગુણ ગેહ રે. ૨૬૪. શ્રીજિનજી

'ચરણ પતિત ચારિત્ર રહિત, [illegible] આવક, વલી, તે તનુધર્મા [illegible], તેહને પણિ જ્ઞાન [illegible] પ્રધાન છે, મુનિને [illegible] ક્રિયા [illegible] બે ગુણ છે'

અત્ર આવશ્યક. ગાથા—

[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ ૨૬૪

આચરણાપથિ ચાલતાં,
લહિઇં જસ બહુમાનો રે. ૨૬૫. શ્રીજિન૦.

આવશ્યક સૂત્ર માંહે–કહીઉં છઇ–પ્રવચનદ્વારે પ્રરૂપ્યું છે. તેણે-અર્થું જ્ઞાને પ્રધાનત્વપણું, "ज्ञान मेव परं मोक्षः" इति वचनात्. આચરણા–પથ, તે–શુદ્ધ માર્ગો, તે આચરણા ક્રિયા વ્યવહારરૂપ માર્ગે ચાલતાં, લહીયે–પામીઇ, યશ અને બહુમાન ઈહલોકે પરલોકે સર્વથાનીકેઃ અનેક જ્ઞાનનો અભ્યાસક પ્રાણી સઘલે પૂજાઇ. यतः श्लोकः—

विद्वत्त्वं च नृपत्त्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ १ ॥
वली–पलितकायोपि कर्तव्यः श्रुत-संग्रहः (?) ।
न तत्र धनिनो यान्ति यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥ २ ॥ २६५

ઢાલ ૧૯ મી.

[સમરવી સમરથ સારદા ય વર દાયક દેવી––એ દેશી]

૧

આતમ અર્થિનઇં અર્થિ પ્રાકૃત વાણી,
ઇમ એ મઇં કીધી હિયડઇ ઉલટ આણી;
મિથ્યાદૃષ્ટિનઇં એહમાં મતિ મુંઝાણી.
સમ્યગ્દૃષ્ટિને લાગે સાકરવાણી, ૨૬૬

હિવે–શિષ્ય પ્રશ્ન કરઇ છઇ–જે–"હે સ્વામિ! આપતો જ્ઞાન-માર્ગ હવેં તે–પ્રાકૃત વાણીઇં કિમ ગ્રન્થ કીધા?"

ગુરૂ કહે છે–પ્રશ્નોત્તર ગ્રન્થઃ—

આત્માર્થી - જે પ્રાણી જ્ઞાનરુચિ. अत एव—મોક્ષાર્થિને અર્થિ - અર્થે, એ બે પ્રાકૃત વાણીઈ રચના કીધી છઈ. સમ્યગ્ પ્રકારે બોધાર્થે यतः—

काव्यं गीर्वाण भाषायां विशेषबुद्धिस्तथापि भावानुकल्पतोऽत्र।
यथा सुराणाममृतं प्रधानं दिव्याङ्गनानामधरामृतं च ॥ १ ॥

पुनरपि—

बाल-स्त्री-मन्द-मूर्खाणां नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् ।
अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ १ ॥
प्रकृतिः संस्कृतम्. तत्राद् भवम्—प्राकृतम्. इति व्युत्पत्तिः

મિથ્યાત્વી ને અજ્ઞાની પ્રાણી, ગુણરહિત છે તેને એ શાસ્ત્ર-વાણી-શાસ્ત્ર સમાન વિરાધની દેણહારી. એહવી વાણી [illegible]

મિથ્યાત્વી ને યોગ રહિત છઈ તેહને [illegible] કહારી. [illegible] હિતકારી. ૬૬

૬

ગુરુ પાસેં શીખી, અર્થ એહના જાણી,
તેહનઈ એ દીજે—જેહની મતિ નવિ કાણી.
લઘુને નય દેતાં, હોઇ અર્થની હાણી,
યોગ દૃષ્ટિ સમુચ્ચય એહવી રીતિ વખાણી. ૬૭

[illegible]

ન દેવો. કાચું ભાજન, તે-પાણીમાં રાખીઈ, તિહાંસુધી-ભર્યું દિસઈ, પછે-ખાલી થાઈ.

અને-લઘુને પણિ નયાર્થ દેતાં અર્થની હાણી થાઈ.

તે માટે-સુરુચિ જ્ઞાનાર્થિનેજ દેવો, પણ-મૂર્ખને ન જ દેવો. એહવી રીત योगदृष्टिसमुच्चयग्रन्थे વખાણી છઇ-વર્ણવી છઈ, હરિભદ્ર સૂરિજીયે. ૨૬૭.

૩

સામાન્ય મ જાણો, એ તો-જિન બ્રહ્માણી,
ભલી પરિ સાંભલો તત્ત્વ રયણની ખાણી.
એ શુભમતિ માતા, દુર્મતિ-વેલી-કૃપાણી,
એ શિવ-સુખ-સુર-તરુ-ફલ-રસ-સ્વાદ-
નિસાણી. ૨૬૮.

અને એ નયાર્થ વ્યાખ્યાનને "સામાન્ય" એમ મ-જાણો. એ તો જિન પ્રણિત બ્રહ્માણી. यतः-" भगवता श्री ऋषभदेवेन ब्राह्मया दक्षिणकरेणोपदिष्टा, सा " ब्रह्माणी " इत्युच्यते.

ભલીપરિ સાંભલો-ધારો, તત્ત્વરૂપ જે રત્ન, તેહની એ-ખાણી છઇ-ઉત્પત્તિ સ્થાનક છઇ. એ શુભમતિ-ભલી જે મતિ. તેહની-માતા છઈ-રૂડી મતિની પ્રસવનહારી. દુરમતિ-મિથ્યાત્વાદિ. તદ્રૂપ જે-વેલી, તેહને છેદવાને કૃપાણી-તુલ્ય છઈ.

એ શિવસુખ તે-મોક્ષ સુખ તદ્રૂપ જે-સુર-તરુ-કલ્પવૃક્ષ, તેહનું જે-ફળ. તેહનો જે-સ્વાદ. તેહની-નિશાની છઈ, આગામી છઈ મોક્ષ સુખની. ૨૬૮.

૪

એહનઈ સુપસાયઈં ઉભા જોડી પાણિ,
સેવઇં નર-કિન્નર-વિદ્યાધર-પવિ-પાણિ.
એ અમિય દૃષ્ટિથી જેહની મતિ સિંચાણી,
તેમાંહિ ઉલ્લસઇં સુરુચિ વેલી ફરમાણી. ૨૬૯.

એહને સુપસાયઇ—એહના—વાણીના. પ્રસાદથી, ઉભા. પાણિ જોડી—હાથ જોડી. સેવા કરે છે સેવામાં ચાલિનવ—નર તે—મનુષ્ય-ચક્રવર્ત્યાદિક. કિન્નર—તે—વ્યંતરાદિ. વિદ્યાધરાદિક, અને પવિ-પાણિ [illegible]. [illegible] અમૃતદૃષ્ટિથી જેહ—[illegible] તની. મતિ સિંચાણી. તે [illegible] [illegible] ઉલ્લાસ પામી [illegible] [illegible] [illegible]

૫

બહુ ભાવ જેહના જાણઈં કેવલનાણી.
[illegible] તેહ તો ગુરુમુખથી હલવાણી.
જેહથી સંભારી જિનગણ [illegible] સુહાણી.
જસવાદ [illegible] પરમાણી. ૨૭૦.

[illegible]

સાંભળી હતી, તેહવી-કહવાણી કહતાં-વચન વર્ગણાઇં આવી, તિમ કહઈ છઈ.

એહિજ-દ્રવ્યાનુ યોગ વિચારે-ક્રિયા માર્ગમાંહે પણિ-આદિ પ્રવર્તક ભગવત [1]ધ્યાને ભગવંત સમાપત્તિ હુઈ, તેણે કરી-ક્રિયા સાફલ્ય હોઈ. उक्तं च—

अस्मिन् हृदयस्थे सति हृदयस्थस्तत्त्वतो मुनीन्द्र ।
इति हृदयस्थिते च तस्मिन् नियमात्सर्वार्थसिद्धि ॥१॥
चिन्तामणिः परोऽसौ तेनेयं भवति समरसापत्तिः ।
सैवेह योगि-माता निर्वाण-फला [बुधैः] प्रोक्ता ॥ २ ॥

समापत्तिलक्षणं चेदम्—

मणेरिवाभिजातस्य क्षीणवृत्तेरसंशयम् ।
तात्स्थ्यात्तदञ्जनत्वाच्च समापत्तिः प्रकीर्तिता ॥ १ ॥

વચનાનુષ્ઠાનઈં સમાપત્તિપણે પ્રમાણ ચઢી [?] ૨૭૦,

૬

એહથી સવિ જાઈ પાપશ્રેણિ ઉજાણી,
ગુણશ્રેણિ ચઢતાં લહઈ મુગતિ પટરાણી.
ઘન ઘાતિ કર્મનઈં પીલઈ જિમ તિલ ઘાણી,
નિરમલ ગુણ એહથી પામિઆ બહુ ભવિ
પ્રાણી. ૨૭૧.

એહથી સર્વ જે-પાપની શ્રેણિ, તે-ઉજાણી-નાઠી જાઇ. ગુણશ્રેણિ ચઢતાં લહઇ-પામઇ. મુગતિ રૂપ પટરાણી-પ્રતે

---

[1] [illegible]

ઘનઘાતી સકલ કર્મને પીલે, નિજ-ઘાણી તસ પીસાઇ. નિજ-કર્મ ક્ષય થાઇ.

અનેક ક્ષાન્ત્યાદિ નિર્મળ ગુણ પામઇ. ભવિ પ્રાણી-નિર્મળ વીતરાગ વચનનો આસ્થાવંત હે-છે. ૨૭૧.

ખલ જન જો એમાં દ્રેષ ધરઇ અભિમાની.
તો પણિ સજ્જનથી એહની ખ્યાતિ મચાણી.
ગુણ-મણિ-રયણાયર જગિ ઉત્તમ ગુણઠાણી.
જસ દિઇ ગુણિ સજ્જનનઇં સુખ આનંદ
કલ્યાણી. ૨૭૨.

ખલજન-તે-નીચ જન, એહમાં દ્રેષ [illegible], [illegible]

[illegible]—

[illegible]

[illegible]

इति [illegible].

[illegible]

[illegible]

હિવઈ–આગલી ઢાલેં પરંપરાગત માર્ગની પ્રરૂપણા દ્વારે કોણે એ જોડયો ? કેહા આચાર્યની વારે ? તે કહઈ છઈ:—

ઢાલ ૧૭ મી

[હમચડીની–દેશી]

૧

તપ--गच्छ નન્દન–સુર–તરુ,
પ્રકટિઓ હીરવિજય સૂરિંદો.
સકલ સૂરિમાં જે સોભાગી,
જિમ તારામાં ચંદો રે. ૨૭૩. હમચડી.

તપગચ્છ રૂપ જે નંદનવન, તે માંહે સુરતરુ સરિખો પ્રગટયો છે. શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વર. તે કેહવા છે ? સકલ સૂરીશ્વરમાં જે સોભાગી છે–સૌભાગ્યવંત છે.

सुभगाओ सव्वजण–इट्ठो. इतिवचनात्.

જિમ તારાના ગણમાં ચંદ્રમા સોભે, તિમ–સકલ સાધુ સમુદાયમાંહે દેદીપ્યમાન છે.

कस्मात् ?

सूरिमन्त्राराधकत्वात्. ૨૭૩

૨

તાસ પાટિં विजयसेनसूरीसर,
જ્ઞાન રયણનો દરિયો.
માહિ સભામાં જે જસ પામિયો,
વિજયવંત ગુણ ભરિયો રે ૨૭૪, ૯૦

તાસ–પાટે તેહના પટ્ટ પ્રભાકર–શ્રી વિજયસેન સૂરીશ્વર, અચાર્યની શ્રેણિમાં જયશ્રીએ વિરાજમાન, અનેક જ્ઞાનરૂપ, જે રત્ન, તેહને અગાધ સમુદ્ર છે.

શાખિ. ને પાનવ્યાસ. તેમની સભામાંહે વાદવિવાદ કરતાં. જયવાદ રૂપ જે જસ, તે-પ્રત્યે પામ્યા—વિજયવંત છે. અનેક ગુણે કરી ભર્યા છે. ૨૦૮.

૩

તાસ પાટિ વિજયચંદ્ર સૂરીસર,
મહિમાવંત નિરીહ;
તાસ પાટિ વિજયસિંહ સૂરીસર.
સકલ સૂરિમાં લીહ રે. ૨૦૯. ૯૦

તાસપાટ૦ તેમને પાટે શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરીશ્વર થયા. અનેક વિદ્યાનો ભાજન. વળી મહિમાવંત છે. નિરીહ તે નિસ્પૃહી, તે છે.

તેમને પાટે આચાર્ય શ્રી વિજયસિંહ સૂરીશ્વર થયા. [illegible] પ્રભાવક [illegible] [illegible]—અનેક સિદ્ધાન્ત [illegible] [illegible] છે. ૨૦૯

તે ગુરુના ઉત્તમ ઉદયથી,
ગીતારથ ગુણ [illegible];
તાસ શિષ્ય શ્રી[illegible],
જ્ઞાન [illegible] રે. [illegible]

[illegible]

તેહની જ-હિતશિક્ષા, તેહને-અનુસારે, તેહની-આજ્ઞા માફકપણું, તેણે કરી-એ જ્ઞાન યોગ-તે દ્રવ્યાનુયોગ[1]-એ શાસ્ત્રાભ્યાસ, સાધ્યો-સંપૂર્ણ રૂપે થયો. ૨૭૬.

૫

જસ ઉદ્યમ ઉત્તમ મારગનો.
ભલઈ ભાવથી લહઇ,
જસ મહિમા મહીમાંહે વિદિતો,
તસ ગુણ કેમ ન ગહિઈ રે. ૨૭૭. હ૦

જસ ઉદ્યમ, તે ઉત્તમ માર્ગનો જ ઉદ્યમ, તે કિમ પામિયે ? ભલે ભાવ-તે શુદ્ધાધ્યવસાય રૂપ, તે-લહીયે કહતાં પામિયે.

જસ મહિમા-જેહનો મહિમા, તે મહીમાંહે-પૃથ્વીમાંહે, વિદિતો છે-પ્રસિદ્ધ છે. તસગુણ-તે તેહવા આચાર્ય જે સુગુરુ, તેહના ગુણ કેમ ન કહિયે ?. એતલે-અવશ્ય કહવાઇ જ. ઇતિ પરમાર્થઃ ૨૭૭.

૬

શ્રી કલ્યાણવિજય વડ વાચક,
હીરવિજય ગુરુ સીસો.
ઉદયો જસ ગુણ સંતતિ ગાવઈ,
સુર કિંન્નર નિસ દીસો રે. ૨૭૮. હ૦

શ્રી કલ્યાણ વિજયનામા વડ વાચક-મહોપાધ્યાય વિરુદ પામ્યા છે. શ્રી હીર વિજયસૂરીશ્વરના શિષ્ય જે છે, ઉદયો-જે [illegible] છે જસ ગુણ સંતતિ-તે શ્રેણિ, ગાઈ છે. સુર કિન્નર પ્રમુખ નિસદીસ-રાત્રિ દિવસ ગુણ શ્રેણિ સદા કાલે ગાય છે ૨૭૮.

[1] [illegible] પાલિ[illegible]

ગુરુ શ્રી લાભવિજય વર પંડિત,
તાસ સીસ સોભાગી.
શ્રુત વ્યાકરણાદિક બહુ ગ્રંથિ,
નિત્યઈ જસ મતિ લાગી રે. ૨૭૯. ૯૦

તેહના શિષ્ય પં. શ્રી લાભવિજય વર પંડિત છે-પંડિત પર્ષદામાં મુખ્ય છે. તાસ શિષ્ય-તેહના શિષ્ય મહા સોભાગી છે. શ્રુત વ્યાકરણાદિક બહુ ગ્રંથમાંહિ નિત્ય જેહની મતિ લાગી છે—એટલે-વાચના: પૃચ્છના: પરાવર્તના: અનુપ્રેક્ષા: ધર્મકથા: [illegible] ૨૭૯.

શ્રી ગુરુ જીતવિજય તસ સીસો,
મહિમાવંત મહંતો.
શ્રી નયવિજય નિજ ગુરુ ભ્રાતા,
તાસ સદા ગુણવંતો રે. ૨૮૦. ૯૦

[illegible]

[illegible]

૯

જે ગુરુ સ્વ-પર-સમય-અભ્યાસઈ
બહુ ઉપાય કરી कासी,
સમ્યગ્દર્શન સુરુચિ સુરભિતા,
સુઝ મતિ શુભ ગુણ વાસી રે. ૨૮૧. હ૦

જેણે-ગુરુયેં, સ્વ-સમયઃ તે-જૈનશાસ્ત્ર, પર સમયઃ તે-વેદાન્ત-તર્ક પ્રમુખ, તેહના અભ્યાસાર્થઃ

બહુ ઉપાય કરીને कासीये સ્વશિષ્યને ભણવાને કાજે મૂકયા. તિહાં-ન્યાય વિશારદઃ એહવું વિરુદ પામ્યા.

સમ્યગ્દર્શનની જે સ્વરુચિ, તદ્રૂપ જે સુરભિતા-સુગંધ, જસ સેવાપણું, તેણે મુઝ મતિ-મારી જે મતિ, શુભ ગુણે કરીને વાસી-આસ્તિકય ગુણેં કરી અંગોઅંગ પ્રણમી, તેહની સ્વેચ્છા રુચિ રૂપેઈ છઈ. ૨૮૧.

૧૦

જસ સેવા સુપસાયઈ સહજિં,
ચિંતામણિ મેં લહિઉં.
તસ ગુણ ગાઈ શકું કિમ સઘલા ?
ગાવાનઈ ગહ ગહિઆ રે. ૨૮૨. હ૦

જસ સેવા-તેહની સેવા રૂપ જે સુપસાદ, તેણે કરીને સહજ [illegible] ચિંતામણિ-ચિંતામણિ નામે મહા ન્યાય શાસ્ત્ર, તે લહ્યા-પામ્યો, તસગુણ-તેહ જે મારા ગુરુ, તેહના સંપૂર્ણ ગુણ, એક

નિરૂપણ કરીને હિત ગાઈ સકાઈ ? અને આતુરૂં મન તો ગાવાને
ગહગહી રહ્યું છે,—આતુર થયું છે. ૨૮૨.

૧૧

તે ગુરુની ભગતિ શુભ શકતિ,
વાણી એહ પ્રકાશી.
કવિ જસવિજય ભાખઇ–'' એ ભણિયો,
દિન દિન બહુ અભ્યાસી રે.'' ૨૮૩. ૯૦

તે ગુરુની ભક્તિ—[illegible] ના વડે શુભ ભક્તિ, તે—
આત્માની [illegible], તેમ કરીને એહ વાણી [illegible]
પ્રકાશી—પ્રકટી, વગેરે [illegible]. કવિ જસવિજય ભાખે [illegible]
[illegible] ''એ ભણિયો, [illegible]
દિન દિન [illegible] [illegible]
અભ્યાસી.'' [illegible]

કલશ

૧

[illegible] ગણ-ગણિ કરી જેહ વાણી [illegible].
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

શ્રી નય વિજય વિબુધ ચરણ-
સેવક જસ વિજય બુધ જય કરી. ૨૮૪.[1]

ઇમ-દ્રવ્ય : ગુણ : પર્યાયે : કરીને જે વાણી-દ્રવ્યનું લક્ષણઃ ગુણનું લક્ષણ અને પર્યાયનું લક્ષણઃ તેણે કરીને જે વાણી, વિસ્તારપણો પામી છે,

ગત પાર તે-પ્રાપ્ત પાર, એહવા ગુરુ, તે-કહેવા છે? સંસાર રૂપ સાગર, તેહના-તરણતારણ વિષે, વર કહેતાં-પ્રધાન, તરી સમાન છઇ.

"તરી" એહવો નામ જિહાજનો છઇ.

તેહ-મેં ભાખી, તે-કેહને અર્થે? તે કહે છે-સુજન જે ભલા લોક, સત્સંગતિક૦ આત્મદ્રવ્યે ષટ્ દ્રવ્યના ઉપલક્ષણ ઓલખણહાર, તેહને-રમણિક સુરતરુ-જે કલ્પવૃક્ષ, તેહની-મંજરી સમાન છે.

શ્રી નયવિજય પંડિત-શિષ્ય-ચરણ સેવક સમાન-જસવિજય બુધને જયકરી-જયકારણી-જયની કરણહારી-અવશ્ય જસ-સૌભાગ્યની દાતા છે. એહવી-"भगवद् वाणी चिरं जीयात्" इत्याशीर्वादवचनम्. ૨૮૪.

काव्यम्.

इयमुचितपदार्थोद्भापने श्र्व्यशोभा
बुध-जन हित-हेतुर्भावना-पुण्य-धात्री।

१. इतिश्री द्रव्यगुण-पर्याय-रास., उपाध्याय जसविजय पण्डित कृत संपूर्ण. श्री० इतिश्री द्रव्य-गुण-पर्याय रास संपूर्णः उपाध्याय श्री यशोविजयगणिकृत स्वोपज्ञटबार्थरास. [illegible] ( ) [illegible] ( ) [illegible] १८०० वर्षे, माघ [illegible], वदि ३, [illegible], [illegible] श्रीरस्तु [illegible] पाठि०

अनुदिनमिह एव ध्यानशुंभन्तां
मंगल कमला-रता जैन-वांछितानाः ॥ १ ॥

ઇતિશ્રી ઉપાધ્યાય શ્રી જસવિજયગણિ કૃત
દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો રાસ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૭૮૯ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૮ દિને લિખિ
[illegible]

१. इतिश्री द्रव्य गुण-पर्याय रास-टबार्थ संपूर्णः [illegible]

[illegible]

[પાલિતાણા વાળી પ્રતની પાછળ પ્રાચીન આ ગાથાઓ ટાંકેલી છે, તે અહીં ઉતારી લેવામાં આવેલી છે.]

[1]थूलं थूलं [2]थूलं [3]थूलं सुहुमं च [4]सुहुमं थूलं च ।
[5]सुहुमसुहुमं सुहुमं पुग्गल–द्व्वस्स पज्जाया ॥ १ ॥

कायनाम–इंदीकाए, बंभी, समी, सीखि, आवली, जरकाय ।
पपूदउ कमसो जाव जल–वण–विगला पणिंदिआ चेव ।
दउपूपा पुढवी–दउसम तेउपूपासु कमा ॥ १ ॥ (?)

पपूउदासु वाउ सत्तेण जंवुत्तरेण मानसरं ।
पच्छम गोयमदीवो अइ मग्गमादाहीणे झूसरं ॥२॥ (?)



શ્રી મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ગણિવર વિરચિત—

દ્રવ્ય—ગુણ—પર્યાયના રાસના

છુટા બોલ

૧

૧. વિશ્વ – જગત:–

૧ [illegible] : દ્રવ્ય પર્યાય : રૂપ છે.

અથવા

૨ ઉત્પાદ વ્યય ધ્રૌવ્ય રૂપ છે.

૨. એ ત્રણેય [illegible] પરસ્પર -

૧ ભિન્ન અને ૨ અભિન્ન છે.

૨

૩. દ્રવ્ય :–સ્કંધ : દેશ : અને પ્રદેશ : એમ ત્રણ પ્રકારે છે.

૪. દ્રવ્ય : ગુણ : પર્યાય : એ ત્રણેય [illegible]–

સ્કંધ : દેશ : અને પ્રદેશ : એમ [illegible] પ્રકારે છે

૫. દ્રવ્ય : ગુણ : પર્યાય : એ ત્રણેય ઉત્પાદ , વ્યય : ધ્રૌવ્ય :

રૂપ લક્ષણ વાળા છે

૬ ૧ દ્રવ્ય : [illegible]

[illegible] છે

૭ [illegible] :

[illegible]

૮. ઉર્ધ્વતા પ્રચય સામાન્ય ધર્મ :—

૧ ઓઘ શક્તિ ઉર્ધ્વતા સામાન્ય : ૨ સમુચ્ચય શકિત ઉર્ધ્વતા સામાન્યઃ

૫

૯. કેટલીક પરસ્પર ભિન્નતા :—

૧ દ્રવ્ય તે સામાન્ય છે. ગુણ પર્યાય તે વિશેષ છે,

૨ એક દ્રવ્યમાં—ગુણો અને પર્યાયોઃ અનેક હોય છે.

૩ દ્રવ્યઃ આધાર છે. ગુણોઃ અને પર્યાયોઃ આધેય છે.

૪ ગુણોઃ અને પર્યાયો એકેક ઈન્દ્રિય ગ્રાહ્ય પણ હોય છે. દ્રવ્યઃ બે ઇન્દ્રિયથી પણ ગ્રાહ્ય હોય છે.

૫ દ્રવ્યોના—જીવઃ વિગેરે, અને ગુણોનાઃ જ્ઞાન—વિગેરે, પર્યાયોના દેવાદિઃ નામો છે.

૬ દ્રવ્યો ૭ છે. ગુણોઃ અને પર્યાયોઃ અનંત અનંત છે.

૭ ગુણ અને પર્યાય યુક્ત—દ્રવ્યઃ
સહભાવી ધર્મ—ગુણ
ક્રમ ભાવી ધર્મ—પર્યાયઃ } આમ લક્ષણો પણ ત્રણેયના જુદા જુદા છે.

૧૦ કેટલીક પરસ્પર અભિન્નતાઃ—

૧ ગુણ-ગુણિભાવ અખંડ રહે છે.

૨ અનવસ્થા દોષ લાગતો નથી.

૩ એક દ્રવ્યના અનેક અવસ્થા ભેદો ઘટી શકે છે.

૪ દ્રવ્યમાં ભાર વધતો નથી.

૫ અનેક દ્રવ્યના સમૂહ રૂપ પર્યાય પણ એક તરીકે જણાય છે.

૬ ત્રણેય એક આકારે મળી ગયેલા જણાય છે.

૭ દ્રવ્યમાં કાર્યની ઉત્પત્તિ અભેદથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૧. વેદઃ અવેદઃ અને વેદાવેદના પ્રકાર દર્શાવો:—

[illegible] આવે છે.

[illegible] આવે છે.

[illegible] આવે છે.

૩

૧૨. [illegible]:—

[illegible] અને [illegible]

૧૩. [illegible]

૪

૧૪. [illegible]:—

[illegible]

૧૫ [illegible] —

[illegible]

૧૬. [illegible]

[illegible]

૧૭. [illegible]

[illegible]

૧૮. [illegible]

સત્ સપ્તભંગી:-	ભેદ સપ્તભંગી:-
૧ સ્યાદ્ સત્	૧ સ્યાદ્ ભિન્ન:
૨ સ્યાદ્ અસત્:	૨ સ્યાદ્ અભિન્ન:
૩ સ્યાદ્ સદ્ અસદ્:	૩ સ્યાદ્ ભિન્ન: અભિન્ન:
૪ સ્યાદ્ અવક્તવ્ય	૪ સ્યાદ્ અવક્તવ્ય:
૫ સ્યાદ્ સદ્–અવક્તવ્ય:	૫ સ્યાદ્ ભિન્ન અવક્તવ્ય:
૬ સ્યાદ્ અસદ્–અવક્તવ્ય.	૬ સ્યાદ્અભિન્ન–અવ્યક્તવ્ય.
૭ સ્યાદ્ સદ્-અસદ્-અવ્વક્તવ્ય:	૭ સ્યાદ્ ભિન્ન–અભિન્ન–અવક્તવ્ય:

૮.

૧૯. નયો:—

૧ દ્રવ્યાર્થિક : ૨ પર્યાયાર્થિક :

૧ દ્રવ્યાર્થિક :

૧ મુખ્ય વૃત્તિથી – અભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨ ઉપચાર વૃત્તિથી – ભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨ પર્યાયાર્થિક :

૧ મુખ્ય વૃત્તિથી – ભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨ ઉપચાર વૃત્તિથી – અભેદ પક્ષગ્રાહી.

૨. દિગંબર પ્રક્રિયાથી નયના ભેદો :

૧ તર્ક શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી. ૨ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી.

૧ તર્ક શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી:—

૧ નયો : ૨ ઉપનયો :

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી

૧ નિશ્ચય : ૨ વ્યવહાર

૨ કર્મોપાધિ રહિત નિત્ય :
૩ કર્મોપાધિ સાપેક્ષ નિત્ય :

૩ નૈગમ : ૩

૧ ભૂતનો વર્તમાનમાં આરોપ :
૨ ભાવિનો ભૂતમાં આરોપ
૩ ભૂત અને ભાવિનો વર્તમાનમાં આરોપ

૪ સંગ્રહ : ૨

૧ ઓઘ સંગ્રહ : ૨ વિશેષ સંગ્રહ :

૫ વ્યવહાર : ૨

૧ સામાન્ય સંગ્રહ ભેદક : ૨ વિશેષ સંગ્રહ ભેદક :

૬ ઋજુ સૂત્ર : ૨

૧ સ્થૂલ ઋજુસૂત્ર : ૨ સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્ર :

૭. શબ્દ. ૮. સમભિરૂઢ. એવંભૂત. કુલ ૨૮

૨. ઉપનયો ત્રણ:

૧ સદ્‌ભૂત વ્યવહાર : ૨

૧ શુદ્ધ : ૨ અશુદ્ધ

૨ અસદ્‌ભૂત વ્યવહાર : ૯

૧ દ્રવ્યનો દ્રવ્યમાં ઉપચાર : ૫ પર્યાયનો દ્રવ્યમાં ઉપચાર :
૨ ગુણનો ગુણમાં ઉપચાર : ૬ દ્રવ્યનો ગુણમાં ઉપચાર:
૩ પર્યાયનો પર્યાયમાં ઉપચાર: ૭ દ્રવ્યનો પર્યાયમાં ઉપચાર :
૪ ગુણનો દ્રવ્યમાં ઉપચાર: ૮ પર્યાયનો ગુણમાં ઉપચાર :
૯ ગુણનો પર્યાયમાં ઉપચાર :—

૩ ઉપચરિત અસદ્‌ભૂત વ્યવહાર : ૬

૧ શુદ્ધ ઉપચરિત : ૩

૧ સ્વજાતિ અસદ્‌ભૂત વ્યવહાર

૧ નયના ભેદો :--

૧ દ્રવ્યાર્થિક નયોઃ—　　　૨ પર્યાયાર્થિક નયો :

૧ દ્રવ્યાર્થિક નયોઃ—

૧ તાર્કિક મતેઃ--

૧. નૈગમ·　૨. સંગ્રહ :　૩. વ્યવહાર :

૨ સૈદ્ધાન્તિકમતેઃ--

૧. નૈગમ :　૨ સંગ્રહ :　૩. વ્યવહાર :　૪. ઋજુસૂત્ર :

૨ પર્યાયાર્થિક નયો --

૧ તાર્કિકમતે --

૧. ઋજુસૂત્ર :　૨. શબ્દ.　૩ સમભિરુઢ :　૪ એવંભૂત :

૨ સૈદ્ધાન્તિકમતે·---

૧　શબ્દ　૨ સમભિરૂઢ : ૩. એવંભૂત·

નયોના સંબંધમાં કેટલીક વિશેષ સમજ.

[૧. અર્થ નયો.　　　　　૨ શબ્દ નયો :

૧ અર્થ નયોઃ-૪

૧. નૈગમ :　૨ સંગ્રહ :　૩. વ્યવહાર :　૪. ઋજુસૂત્ર :

૨ શબ્દ નયો :-૫

૧. શબ્દ　૨. સમભિરૂઢ :　૩. એવંભૂત :

સામાન્ય વિશેષ ઉભય સંચારી :- નૈગમ :

સામાન્ય સંચારી નયઃ—સંગ્રહ :

વિશેષ સંચારી નય :—

વ્યવહાર ઋજુસૂત્ર શબ્દ. સમભિરૂઢ· એવંભૂત

ત્રૈકાલિક નય :　નૈગમ : સંગ્રહ : વ્યવહાર.

વર્તમાન કાલિક નયઃ ઋજુસૂત્ર શબ્દ સમભિરૂઢ: એવંભૂત

૧ દ્રવ્યાર્થિક —૩

૧ નૈગમ: ૨ સંગ્રહ: ૩ વ્યવહાર:

૧ નૈગમ:—૩

૧ બે ધર્મની પરસ્પર ગૌણ મુખ્ય ભાવ વિવક્ષા

૨ બે ધર્મિની પરસ્પર ગૌણ મુખ્ય ભાવ વિવક્ષા.

૩ ધર્મ અને ધર્મિની પરસ્પર ગૌણ મુખ્ય ભાવ વિવક્ષા.

૨ સંગ્રહ:—૨

૧. પર સંગ્રહ. ૨ અપર સંગ્રહ.

અર્થ નયો:—

નૈગમ· સંગ્રહ: વ્યવહાર: ઋજુસૂત્ર:

શબ્દ નયો:—

શબ્દ· સમભિરૂઢ: એવંભૂત·

નયાભાસ દર્શનો—

૧ નૈગમ નયાભાસ દર્શન.— **નૈયાયિક: અને વૈશેષિક:**

૨ સંગ્રહ નયાભાસ દર્શન:— **અદ્વૈત દર્શનો અને સાંખ્યદર્શન**

૩ વ્યવહાર નયાભાસ દર્શન·—**ચાર્વાક દર્શન:**

૪ ઋજુસૂત્ર નયાભાસ દર્શન —**બૌદ્ધ દર્શન:**

૫ શબ્દ નયાભાસ દર્શન:— **[શબ્દાદ્વૈત વાદી]**

૬ સમભિરૂઢ નયાભાસ દર્શન·— **[પ્રતિ શબ્દ વ્યુત્પત્તિ વાદી]**

૭ એવંભૂત નયા ભાસ દર્શન :—

નય: ઉપનય ઉપચરિત: સદ્ભૂત: અસદ્ભૂત વિગેરે પ્રકારો આ ભેદમાં સમાતા હોવાથી શ્વેતાંબર પ્રક્રિયાએ જુદા બનાવ્યા નથી. તેમજ—

દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક: એ બે પ્રકારના મૂળનયો વ્હેંચાય.

કેવળથી જોવાના જુદા ભેદ નહિ કે જેને ગણાવ્યા નહોયા છે. તેથી— [illegible]

૨૮ ઉત્પાદઃ વ્યયઃ ધ્રૌવ્યઃ

૧ ઉત્પાદના ભેદો :-

૧ પ્રયોગજનિત   ૨ વિસ્રસાજનિતઃ

૧ પ્રયોગજનિત

૧ સમુદયવાદ   ૨ ઐકત્વિકઃ

૨ વિસ્રસા ઉત્પાદ

૧ સમુદય જનિત   ૨ ઐકત્વિકઃ

૨ વ્યયના ભેદો —

૧ રૂપાન્તર પરિણામ વ્યય   ૨ અર્થાન્તરગમન વ્યય

[સમુદય વિભાગ જન્ય.]

૩ ધ્રૌવ્યના ભેદો :-

૧ [illegible]   ૨ [illegible]

૨૯ દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયઃ ના ભેદો :—

૧ દ્રવ્યના ભેદો :

૧ [illegible]   ૨ [illegible]

૧ [illegible] :

૧ [illegible]   ૨ [illegible]

૨ [illegible] :-

૧ [illegible]   ૨ [illegible]

૩ પ્રદેશના ભેદો:-

૧ લોકાકાશ પ્રદેશો: ૨ અલોકાકાશ પ્રદેશો:

૪ જીવાસ્તિકાયના ભેદો:-

૧ જીવાસ્તિકાય વ્યક્તિ: ૨ જીવાસ્તિકાય સમુદાય

૧ વ્યકિત જીવાસ્તિકાયના ભેદો —

૧ સ્કંધ ૨ દેશ ૩ પ્રદેશ

૨ જીવાસ્તિકાય સમુદાયના ભેદો—

૧ ભેદ: ૨ ભેદ: ૩ ભેદ: ૪ ભેદ ૫ ભેદ. ૬ ભેદ: ૭ ભેદ: ૮ ભેદ: ૯ ભેદ: ૧૦ ભેદ: ૧૧ ભેદ ૧૨ ભેદ: ૧૩ ભેદ: ૧૪ ભેદ: ૧૫ ભેદ:

૩૨ ભેદ: ૫૬૩ ભેદ: વિગેરે–સંખ્યેય: અસંખ્યેય: અનંત:

૧. ચેતન્યવાળા.

૨. સંસારી: અને સિદ્ધ: સયોગી: અને અયોગી:

છદ્મસ્થ: અને કેવળી: જ્ઞાની: અને અજ્ઞાની:

૩ ભવ્ય: અભવ્ય: દુર્ભવ્ય: ત્રસ: સ્થાવર: સિદ્ધ:

સૂક્ષ્મ: બાદર: અરૂપ: સમ્યગ્દૃષ્ટિ: મિશ્રદૃષ્ટિ: મિથ્યાદૃષ્ટિ:

અવિરતિ દેશવિરતિ સર્વવિરતિ:

૪ પુલ્લીંગ સ્ત્રી લિંગ: નપુંસક લિંગ અલિંગ:

૫ ક્રોધી માની: માયી: લોભી અકષાયી:

દેવ: નારક: મનુષ્ય: તિર્યંચ: સિદ્ધ:

૬ એકેન્દ્રિય: દ્વીન્દ્રિય: ત્રીન્દ્રિય: ચતુરિન્દ્રિય: પંચેન્દ્રિય: અનિન્દ્રિય:

૭ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય, અકાય વિગેરે—

૫. પુદ્ગલાસ્તિકાયના ભેદો —

૧ સ્કંધ: ૨ દેશ. ૩ પ્રદેશ. ૪ પરમાણુ:

૧ શબ્દના ભેદો :-

૧ [illegible] ૨ [illegible] ૩ [illegible]

૨ દેશના ભેદો –

૧ [illegible] ૨ [illegible]

[illegible] ૩ [illegible]

૩. ઔપમ્યાદિક [illegible] ભેદો:

૧ નૈસર્ગિક [illegible] ૨ [illegible]

૧ નૈસર્ગિક [illegible]ના ભેદ

૧ વર્તના ૨ ક્રિયા ૩ પરિણામ [illegible]

૧ વર્તના –

૧ [illegible] ૨ [illegible] [illegible]

૨ પરિણામ –

૧ [illegible] ૨ [illegible]

૩ ક્રિયા –

૧ [illegible] [illegible] [illegible]

૪ ૫ [illegible]

[illegible]

[illegible] ભેદ

[illegible]

૨ ગુણના ભેદો :—

૧ સામાન્ય ગુણો: ૨ વિશેષ ગુણો:

૧ સામાન્ય ગુણો

૧ પરસ્પર અવિરોધિ. ૨ પરસ્પર વિરોધિ:

૧ પરસ્પર અવિરોધિ :— **૨ પરસ્પર વિરોધિ:**

૧ અસ્તિત્વ:
૨ વસ્તુત્વ: ૧ ચેતનત્વ:
૩ દ્રવ્યત્વ: ૨ અચેતનત્વ:
૪ પ્રમેયત્વ: ૧ મૂર્તત્વ:
૫ અગુરુલઘુત્વ. ૨ અમૂર્તત્વ:
૬ સપ્રદેશત્વ

૧ પરસ્પર વિરોધિ ગુણોના આશ્રયભૂત દ્રવ્યો:—

જીવોમાં—અચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ શિવાયના—૮
પુદ્ગલોમાં—ચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ શિવાયના—૮
ધર્માસ્તિકાયમાં—ચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ શિવાયના—૮
અધર્માસ્તિકાયમાં—,, ,, ,, ,, ૮
આકાશાસ્તિકાયમાં—,, ,, ,, ,, ૮

૨ પરસ્પર વિરોધી ગુણોના આશ્રયભૂત દ્રવ્યો :—

જીવોમાં—ચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,
પુદ્ગલોમાં—અચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ હોય,
ધર્માસ્તિકાયમાં—અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,
અધર્માસ્તિકાયમાં—અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,
આકાશાસ્તિકાયમાં—અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ હોય,

૨ વિશેષ ગુણો—

૧ જ્ઞાન	૫ વર્ણ.	૯ ગતિહેતુતા.	૧૩ ચેતનત્વ.
૨. દર્શન.	૬ ગંધ.	૧૦ સ્થિતિહેતુતા.	૧૪ અચેતનત્વ.
૩ સુખ.	૭ રસ	૧૧ અવગાહનાહેતુતા	૧૫ મૂર્તત્વ.
૪ વીર્ય.	૮ સ્પર્શ	૧૨. વર્તનાહેતુતા.	૧૬ અમૂર્તત્વ.

સ્વભાવોઃ—

૧૧ સામાન્ય સ્વભાવોઃ—

૧ અસ્તિ સ્વભાવ.
૨ નાસ્તિ સ્વભાવ.
૩ નિત્ય સ્વભાવ.
૪ અનિત્ય સ્વભાવ.
૫ એક સ્વભાવ.
૬ અનેક સ્વભાવ.
૭ ભેદ સ્વભાવ.
૮ અભેદ સ્વભાવ.
૯ ભવ્ય સ્વભાવ.
૧૦ અભવ્ય સ્વભાવ.

૧૧ પારિણામિક સ્વભાવ—જેનું બીજું નામ—પરમભાવ સ્વભાવ.

૧૦ વિશેષ સ્વભાવોઃ—

ચેતનત્વ સ્વભાવ
અચેનતત્વ સ્વભાવ
મૂર્તત્વ સ્વભાવ
અમૂર્તત્વ સ્વભાવ
એક પ્રદેશિત્વ સ્વભાવ
અનેક પ્રદેશિત્વ સ્વભાવ
વિભાવ સ્વભાવ
શુદ્ધ સ્વભાવ
અશુદ્ધ સ્વભાવ
ઉપચરિત સ્વભાવ   કર્મજન્યઃ   સ્વભાવજન્યઃ
(સંસારીને)   (સિદ્ધને)

૩ શુદ્ધ ગુણ વ્યંજન પર્યાયઃ—

પરમાણુના ગુણો.

૪ અશુદ્ધ ગુણ વ્યંજન પર્યાયઃ—

૨ દ્વ્યણુકાદિકના ગુણોઃ

ધર્માસ્તિકાયાદિકમાંઃ—

૧ શુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય—

૧ લોકાકાશમાન સંસ્થાનાકૃતિત્વઃ

૨ અશુદ્ધ દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાયઃ—

૧ લોકવર્તિદ્રવ્યસંયોગત્વઃ

બીજી રીતે પર્યાયના ચાર પ્રકાર—

[નવ ચક્રના અભિપ્રાયથી–]

૧ સજાતીય દ્રવ્ય પર્યાય–દ્વિપ્રદેશાદિક સ્કંધો.

૨ વિજાતીય દ્રવ્ય પર્યાય–આત્મ–પુદ્ગલ સંયોગે–મનુષ્યત્વાદિ પર્યાય.

૩ સ્વભાવ ગુણ પર્યાયઃ–કેવળ જ્ઞાન.

૪ વિભાવ ગુણ પર્યાય–મતિજ્ઞાન વિગેરે.

આ ચાર ભેદ પણ ખરી રીતે તો પ્રાયઃ જાણવા, કેમકેઃ—

પરમાણુરૂપ દ્રવ્યપર્યાય–આ ચારમાં સમાતો નથી. કેમકે–પરમાણુપણાને પણ શાસ્ત્રમાં વિભાગ જાત [ભેદજન્ય.] પર્યાયપણું કહ્યું છે.

સંપૂર્ણ.

ગ્રંથો-ગ્રંથકારો અને મતોની યાદી.

૧ ગ્રંથ-સૂચિ.

સ્યાદ્વાદ અને સર્વજ્ઞતા

["જૈન સત્ય પ્રકાશ." અંક ૭મા ઉપરથી]

લેખક
શ્રીયુત પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ

"જૈનદર્શન બહુ જ ઉંચી કોટીનું દર્શન છે. આનાં મુખ્ય તત્ત્વો વિજ્ઞાન-શાસ્ત્ર [સાયન્સ–Science] ના આધાર ઉપર રચાયેલાં છે. આ મારું કેવળ અનુમાન જ નથી, પણ મારો સંપૂર્ણ અનુભવ પણ છે. જેમ જેમ પદાર્થ વિજ્ઞાન આગળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો પણ સિદ્ધ થતા જાય છે."

—સ્વર્ગસ્થ ડૉ૦ એલ૦ પી૦ ટેસીટરી [ઇટલી]

"જૈનધર્મ એક વૈજ્ઞાનિક ધર્મ છે"

—દરબારી લાલજી

ઉપર જણાવેલા બન્નેય જૈનધર્મના અભ્યાસીઓના અભિપ્રાય કરતાં જૈનધર્મના એક અભ્યાસી તરીકે મારો અભિપ્રાય કંઇક જુદો પડે છે. તે આ લેખમાં વિદ્વાનો સમક્ષ નમ્રતા પૂર્વક રજુ કરવા રજા લઉં છું.

જૈનધર્મને એક સામાન્ય આચાર વિચારવાળો ધર્મ માની લઇ જેઓ તેને જગતનો એક અગત્ય વાળો નથી સમજતા. તેઓને તે બન્નેય લેખકો [illegible] જણાવવા માગે છે કે—"જૈનધર્મ એક સામાન્ય વસ્તુ નથી, પરંતુ તે [illegible] વિજ્ઞાન વિચારો ઉપર રચાયેલું છે." પરંતુ આ સ્વરૂપ પણ [illegible] જૈનધર્મ મટે [illegible] [illegible] કે જૈનધર્મ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રસિદ્ધ [illegible], [illegible] તત્ત્વજ્ઞાનસિદ્ધ છે, તત્ત્વજ્ઞાનમય છે."

[illegible] વિજ્ઞાન શબ્દ નીચે પ્રમાણે જુદા જુદા અર્થમાં [illegible] છે [illegible] નીચે પ્રમાણે—

છતાં "કાન્ટ" વિગેરે ફીલસુફોએ તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસની પા' શાળામાં પાટી ઉપર ધૂળ નાંખી જ છે, એમ કહેવું જ પડશે. અને બીજા પણ અનેક આધુનિક વિદ્વાનો એ દિશામાં પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે.

પ્રાચીન કાળના દર્શનો અને ધર્મ તરફ જોઇશુ, તો તે પણ ગજ' વૈજ્ઞાનિક ધર્મો જણાશે. આગળની ભૂમિકા ઉપર કોઇ ચડેલા જણાતા નથી. એટલુ ખરૂ છે કે કેટલાક ધર્મો સામાન્ય ભૂમિકા કરતાં ઉપરની ભૂમિકા' ઉપર હશે. ત્યારે કેટલાક એક કરતાં વધુ વિજ્ઞાનોના પાયા ઉપર રચાયેલા માલૂમ પડશે.

દાખલા તરીકે.—વેદાંત, "જગતમાં કેવળ એકલું બ્રહ્મ છે—જગત માત્ર બ્રહ્મમયજ છે," એમ કહીને જગતના **એકીકરણનું વિજ્ઞાન** પૂરૂં પાડે છે. ત્યારે **વૈશેષિક દર્શન** વિગેરે **પૃથક્કરણ** સમજાવે છે. **ન્યાયદર્શન પ્રમાણશાસ્ત્રનુ** વિજ્ઞાન સમજાવેછે. ત્યારે **મીમાંસકો શબ્દપ્રમાણના** વિજ્ઞાનને દૃઢ કરે છે. **સાંખ્ય પ્રકૃતિ પુરૂષમાં** જગતને વહેંચેછે. અને **યોગદર્શન** યોગવિદ્યાનુ વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે. **બૌદ્ધદર્શન** જગતની **અનિત્યતા** અને વૈરાગ્ય ભાવનાનુ વિજ્ઞાન પૂરુ પાડે છે. ત્યારે **વેદાન્ત** માત્ર **જગત્ નિત્ય** જ છે, એમ કહીને નિત્યતાનુ વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે ત્યારે **ચાર્વાક સાંસારિક** જીવનનુ વિજ્ઞાન પૂરું પાડે છે. **ઝંદ અવેસ્તા મન વચન કાયાની પવિત્રતા** ઉપર ભાર મૂકે છે ત્યારે **ખ્રિસ્તીધર્મ સહનશીલતા** અને પરદુ:ખભંજન **પરોપકારની નીતિનું** માત્ર જ્ઞાન આપે છે. **કુરાનેશરીફ શ્રદ્ધા** અને **મઝમના** દૃઢ કરે છે.

ચાણક્યનું અર્થશાસ્ત્ર, ચરકનું આરોગ્યશાસ્ત્ર, પાણિનિનુ વ્યાકરણશાસ્ત્ર, મમ્મટનુ કાવ્યપ્રકાશ, ભરતનુ નાટ્યશાસ્ત્ર, વિશ્વકર્માનુ શિલ્પશાસ્ત્ર, એ વિગેરે પણ જુદાં જુદા વિજ્ઞાનો જ છે, એ [illegible] જ [illegible] છે એક વિજ્ઞાનને બીજા વિજ્ઞાનનો કેટલોક આધાર હો' છે એક વિજ્ઞાન સાથે બીજુ વિજ્ઞાન અમુક જાતનો થોડો ઘણો સમ્બ[illegible] [illegible] છે એક વિજ્ઞાનના પેટા વિજ્ઞાનો ઘણા હોય છે. અને [illegible] વિજ્ઞાન [illegible] બીજા [illegible] મોટા વિજ્ઞાનનુ પેટા વિજ્ઞાન હોય છે.

[illegible] કોઇ પણ એવો ધર્મ—કે[illegible] દર્શન, કે એવી [illegible] નથી. કે [illegible]

રીતે, ૭ રીતે, સાત રીતે. આઠ રીતે, નવ રીતે, એમ અનેક રીતે જગત સમજાવ્યું છે. અને તે દરેક રીતમાં પરસ્પર એક-બીજી પદ્ધતિને ગૌણ-મુખ્યભાવ આપેલો છે. ઉપરાંત, ચૈતન્ય વિજ્ઞાન, પ્રાણિ વિજ્ઞાન, પરમાણુ-વિજ્ઞાન, ભૂતલ, ભૂસ્તર, વિગેરે વિજ્ઞાનો, રાજ્યનિતિ, શિલ્પ, જ્યોતિષ, ગણિત, શબ્દશાસ્ત્ર, યોગ, વિગેરે લાખો વિજ્ઞાનો બતાવ્યા છે. તેનો પરસ્પર સંબંધ બતાવી, જીવનમાં ઉપયોગ, અને તત્ત્વજ્ઞાનમા સમન્વય બતાવેલો છે. માટે બહુ જ સારી રીતે અભ્યાસ કરનારને આ દર્શન તત્ત્વજ્ઞાન દર્શન જ લાગશે, જ્યારે બીજું કોઈ પણ દર્શન જ્ઞાન સંગ્રહે વિજ્ઞાનરૂપ ભાસશે. વેદાન્ત એટલે **વેદાનો સાર,** પણ વેદો તત્ત્વજ્ઞાનમય નથી. **મીમાંસકો** પણ માત્ર "વિચારકો જ છે, અર્થાત્ સાંગોપાંગ તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકયા નથી." વિગેરે.

જૈનોના નયો તે તે વિજ્ઞાનના અભિપ્રાયો વ્યક્ત કરે છે. અને જૈનોનું પ્રમાણ તત્ત્વજ્ઞાનદૃષ્ટિનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે. બીજાની પ્રમાણ વ્યવસ્થા કરતાં જૈનોની પ્રમાણ વ્યવસ્થા આ રીતે જુદી પડે છે. આ ઉપરથી જોતાં **વેદાન્ત દર્શન, ન્યાય દર્શન** વિગેરે દર્શન શબ્દો નય દૃષ્ટિથી એકાદ બે કે તેથી વધારે વિજ્ઞાનો સૂચવે છે. ત્યારે સ્યાદ્વાદ શબ્દ તત્ત્વજ્ઞાન સૂચવે છે. સ્યાદ્વાદ શબ્દનો પ્રયોગ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી છે. અને તે દૃષ્ટિથી જ પ્રયોગ થઇ શકે, માટે સ્યાદ્વાદ શબ્દનો પ્રયોગ જ તત્ત્વજ્ઞાનપણું સૂચવે છે.

એ શબ્દ તત્ત્વજ્ઞાનશાસ્ત્રનો પારિભાષિક શબ્દ છે. તત્ત્વજ્ઞાનશાસ્ત્રનેજ નયો હોઈ શકે. બીજા દર્શનો તો એક એક નય રૂપજ છે, એટલે તેમનામાં નય સંબંધિ વિચાર ન હોય, એ સ્વાભાવિક છે. તેઓના પ્રમાણની વ્યાખ્યાઓ પણ એકદેશીય જ હોય છે.

આ ઉપરથી જુદા જુદાં વિજ્ઞાનોના જ્ઞાતાઓ સર્વજ્ઞ ન હોઈ શકે, એ દેખીતું જ છે. અને જ્યાં સુધી જૈનદર્શનને પણ વૈજ્ઞાનિક માનીએ ત્યા સુધી તેના પ્રતિપાદક સર્વજ્ઞ હોઈ જ શકે, એમ કહેલું વધારે પડતું છે. થીયેરીઓ (Theory) ના જ્ઞાતા પોતાના વિજ્ઞાન વિષે થીયેરી (Theory) થી [illegible] કરીકતો સમજાવી શકે ખરા, પણ એટલા પુરતો તેને સર્વજ્ઞ કહી ન [illegible]. [illegible], માન આપવા માટે આલંકારિક ભાષામા તેઓને [illegible] સર્વજ્ઞ [illegible] નથી. જેમ કે-આ સર્વજ્ઞ, કપિલ સર્વજ્ઞ, વિગેરે. અને એટલે [illegible] પણ ખરી કે-પોતાના વિષયના બીજા [illegible], માટે-સર્વજ્ઞ ખરા.

સ્યાદ્વાદને આજે ખગ અર્થમા સમજવો એ સ્યાદ્વાદની પહેલી પૂજા છે. તેમ જ "જેમ જેમ આધુનિક વિજ્ઞાન ખીલતુ જાય છે, તેમ તેમ જૈન સિદ્ધાન્તો સાબિત થતા જાય છે," તે પણ અર્ધ સત્ય કે ખોટું છે. કેમકે એક નક્કી થઇ ગયેલી બાબતને ફરીથી શોધવા માટે શક્તિ, ધન અને સમયનો વ્યય કરવો એ જગતને સત્યથી વંચિત રાખે છે. એટલે કે જગતમાં તેટલું નુકશાન થાય છે, એ દેખીતુ જ છે. એટલે હાલની શોધોથી જૈન સિદ્ધાન્તનાં કેટલાક તત્ત્વો સાબિત થતા હોય, તેટલા ઉપરથી જૈન દર્શનનું તત્ત્વજ્ઞાન-દર્શનનું-માન સચવાતુ નથી. મી. ટેસીટરી એ વાકયો ઉચ્ચારીને જૈનોને પણ હાલના વિજ્ઞાનની ખીલવણીમાં સામેલ કરવાની યુક્તિ વાપરે છે. "પોતાના શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો સાબિત કરવાની લાલચથી પણ જો તેઓ આકર્ષાય તો હાલના વિજ્ઞાનને સારો ટેકો મળે." એ આશયથી જૈન દર્શનના વખાણ કરે છે, બાકી તેમાં કશી ખાસ વિશેષતા નથી. અને એવા વખાણથી આપણે ભોળવાવાનું યે નથી જગતે મિથ્યા પ્રયાસ છોડીને એ [1]સિદ્ધ મતને વળગીને આગળ ચાલવું જોઇએ, તેને બદલે આજની યુરોપીય દુનીયા ભાંગફોડમા પડેલી છે. અને તત્ત્વજ્ઞાન-દર્શનને વળગેલાઓને પણ વિજ્ઞાનની આકર્ષક અને ઉત્તેજક વાતો કરીને તત્ત્વજ્ઞાન. અને તેને અનુસારતા યોગ્ય આર્ય જીવનથી દૂર કરે છે!



१ सिद्धे भो! पयओ णमो जिणमए—

पुक्खरवरदीवड्ढसूत्र

[illegible] સિદ્ધ-મોક્ષ [illegible] તરીકે સાબિત થઈ ચૂકેલ શ્રી જિનમતને પ્રણામ [illegible]

પુદ્ગલમાથી શરીર બંધાય છે. ભાષા મન અને શ્વાસોશ્વાસઃમા પુદ્ગલ દ્રવ્યો ઉપયોગી છે. મરણઃ જીવનઃ સુખઃ દુઃખ પણ તેને લીધે થાય છે.

આ કહ્યા પછી તે દરેકના એટલા બધા પેટા ભેદો સમજાવે છે કે-જ્યા આપણી બુદ્ધિ કામજ ન કરે. દાખલા તરીકે. પાંચ વર્ણ એટલે રંગ તો સમજ્યા. હવે કોઇપણ એક લાલ વિગેરે રંગલઇએ તેનો એક નાનામા નાનો અંશ, તે-વર્ણ પરિચ્છેદ કહેવાય. એવા અમુક રંગના પરિચ્છેદો ભેગા થાય, ત્યારે એક વર્ગણા ગણાય. અને એવી અનંત વર્ગણાનો એક રંગ-સ્પર્ધક થાય એવા વર્ણસ્પર્ધકો જગત્માં અમુક સંખ્યામાં કુલ છે. વ્યવહારમાં તેનો વિચાર જૈન શાસ્ત્રકારો આ પ્રમાણે કરે છેઃ-જગત્મા જેટલી લાલ ચીજો હોય, તેને એકઠી કરો. લાખો કરોડો બલ્કે અનંત એવી લાલ ચીજો આપણને મળી શકશે. દરેક ચીજો એક લાલ રંગની જ ગણાવાની. પરંતુ તે દરેકનો લાલ રંગ પણ એક સરખો હોય જ નહી કોઇમા ઘેરો લાલ હશે, કોઈમાં સામાન્ય લાલ હશે, કોઇમા ખુલતો લાલ હશે, કોઈમાં ઝાંખો લાલ હશે. તેનું કારણ શું? તેનુ કારણ એટલુ જ કે—લાલ વર્ણના સ્પર્ધકોની સંખ્યા ઓછીવત્તી. જેમા લાલવર્ણના ઓછા સ્પર્ધકો હોય, તેમાં લાલાશ કમી હોય, અને વધુ સ્પર્ધકો હોય, તેમા લાલાશ વધારે હોય. એજ પ્રમાણે ગંધ વિગેરે વિષે પણ સમજી શકાય.

આમ કરવાથી, જગત્માની ત્રણેય કાળની તમામ લાલાશનું માપ અને ઓછાવત્તાપણાનુ શાસ્ત્રીય ધોરણ નક્કી કરી આપ્યુ. શુ બાકી રહે છે, કે જેથી તે શોધવા જુદી મહેનત કરવી પડે? હાલનુ વિજ્ઞાન આ પ્રમાણે પોતાની સ્વતંત્ર શક્તિથી સાંગોપાંગ ત્રણેય કાળના રંગનુ તો માપ આપી શકશે જ નહી.

આ પ્રમાણે જ બાકીના બીજા બધા પુદ્ગલ પરિણામો વિષે સમજવું. સંસ્થાન વિષે—વાટલાગોળ, પ્રતરગોળ, સમચોરસ, ઘનચોરસ, ત્રિકોણ, વિગેરે આકૃતિઓની શરૂઆત, પરમાણુને બિંદુ તરીકે ગણીને પરમાણુવૃદ્ધિથી એટલા બધા અસંખ્ય પ્રકાર પાડી બતાવ્યા છે, કે જગત્માની કોઈ પણ આકૃતિ તેની બહાર રહી જતી નથી. તમામ સંભવિત આકૃતિઓનો તેમા સમાવેશ થઇ જાય છે. હવે [illegible] આધુનિક ભૂમિતિ શાસ્ત્રનો તેની આગળ શો હિસાબ?

[illegible] સ્વર, [illegible], [illegible], વિગેરે સામગ્રી [illegible] [illegible] છે, અને એ [illegible] વિપરીત [illegible], તથા [illegible], [illegible] આપે છે, અને [illegible]

અનેક હોય, તે કાંઇ વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાન્તો ગણાતા નથી. એલ્યુમેન્યુમનો, કોલસાનો, વીજળીનો હજાર હજાર રીતે ઉપયોગઃ એતો કારીગરની કરામત છે. ધનઃ સંપત્તિઃ અનુકુળ સાધનો.થી કારીગરો જેવી ધારે તેવી કરામતો બનાવી શકે છે. એમા વૈજ્ઞાનિક આવિષ્કાર શો? છાપામાં રોજ નવા નવા અખતરાઃ પ્રયોગો. ચમત્કારિક વર્ણનોઃ વાચવા છતા અમારા દિલ ઉપર તેથી લેશ માત્ર પણ આશ્ચર્ય થતુ નથી. પરંતુ એજ વાતોને જ્યારે જ્ઞાનિઓના વચનોમા ભવ્ય સ્વરૂપે જોઇએ છીએ, ત્યારે જરૂર આશ્ચર્ય થાય છે, અને તેવા મહાજ્ઞાનિઓ તરફ પૂજ્ય ભાવ પણ જરૂર થાય છે. કેટલાક લોકો જૈન ભૌગોલિક પદાર્થો પ્રાણીઓના આયુષ્યોઃ અને ઉંચાઇઓ ઉપરથી જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપહાસ કરે છે. પરંતુ તે ઉપહાસ કરનારા સમજુ લોકોની દષ્ટિમા સવિશેષ ઉપહસનીય છે, યા તો દયાપાત્ર છે.

કેમકે–વિશ્વરચના કેવા પ્રકારની છે? પ્રાણી જ સૃષ્ટિ કયારની છે? વિશ્વરચનાના એક ભાગ રૂપ ભૂરચના કેવા પ્રકારની ભૂતકાળમા હતી? હાલ કેવી છે? હાથી કરતા દોઢા બમણા ગેંડાની જાતના પ્રાણીઓના હાડકાની શોધ ઉપરથી મોટામાં મોટું પ્રાણી કેવડું હોઇ શકે? દક્ષિણ અમેરિકાથી માંડીને મધ્ય હિંદ સુધિના અર્ધ ચન્દ્રકારના સમુદ્રમાં દબાઇ ગયેલા દેશની શોધઃ વિગેરે ઉપરથી કોઇ પણ બાબતમાં હાલનુ વિજ્ઞાન કોઇ પણ ચોક્કસ ધોરણ ઉપર જ નથી. જ્યા સુધી તે કોઇ પણ ચોક્કસ ધોરણ ઉપર ન આવી શકે, ત્યાં સુધી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિસર વર્ણવાયેલા જૈન શાસ્ત્રના વિધાનો કયા આધારથી કયા માપથી ખોટા ઠરાવવા? વિજ્ઞાન વિષે પ્રસિદ્ધ થતા જુદા જુદા લેખો વાચતા તો કેટલીક એટલી બધી વિચિત્ર વાતો આવે છે કે શાસ્ત્રની વાતો માનવાને કાંઇ પણ આનાકાની કરવાની રહેતી જ નથી. એક તારાનુ અમુક વર્ષે તેજ અહીં આવે છે, એક તારો અમુક કરોડ વર્ષે અમુક પ્રમાણમા આપઘાત કરતો જાય છે. એક પરમાણુ એક રજકણનો અમુક કરોડમો ભાગ છે વિગેરે.

મતલબ કે—આ પણ કરોડો, અબજો અને સંખ્યાત–અસંખ્યાત તથા અનંતથી વાતો કરવી પડે છે

હાલના વૈજ્ઞાનિક વિષે પણ ઉપર ચોટીયુ સમજનારાઓને અર્વાચીન શાસ્ત્રમાન્ય વિજ્ઞાનના પ્રતિપાદક ખગ વર્ણનો વાચીને આશ્ચર્ય થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જૈન ગ્રન્થનો અને ગ્રન્થની ખુબીઓનો ખ્યાલ હોય, તેઓને મન તો એટલામા આશ્ચર્ય થાય તેમ નથી.

જાય છે. ત્યારે ન્હાવામાં કેવી કેવી ચીજો વાપરે છે? અને કેવી રીતે ન્હાય છે? તથા કેવી રીતે તેમને ન્હવરાવવામાં આવે છે? તથા દેવોના સ્નાન, તીર્થંકરોના સ્નાત્ર. એ વાચતા અને તેનો વિચાર કરતાં આપણા મનમાં થાય છે કે—આથી ઉંચી રીતે ન્હાવાનુ જગતમાં સભવિત નથી.

આજ પ્રકારે સુંદરમા સુંદર પુરુષ કેવો હોય, સુદરમા સુંદર સ્ત્રી કેવી હોય, સુદરમા સુદર શરીર કેવુ હોય, સુદરમાં સુદર મોઢું કેવુ હોય, સુદરમા સુંદર મહેલ કેવો હોય સુદરમા સુંદર ચિત્ર કેવુ હોય, સુદરમાં સુદર સગીત કેવુ હોય, સુદરમા સુદર નાટક—નૃત્ય કેવુ હોય? (દાખલા તરીકે સૂર્યાભ દેવના क ख—વિગેરે અક્ષરોના આકારના તથા બીજા અનેક પ્રકારના નૃત્યના વર્ણનના પાનાના પાના ભરેલા છે.) તે દરેક વર્ણનના વ્યવસ્થિત સૂત્રો છે. જેમા તે તે વસ્તુનુ સર્વોત્કૃષ્ટ વર્ણન કરેલુ હોય છે, તેમજ હલકામા હલકી વસ્તુના પણ વર્ણનના જુદા સૂત્રો હોય છે. એ પ્રકારે રચાયેલા સૂત્રોના ટુકડાઓ જ્યા જરૂર પડે ત્યા जहा કહીને જોડી દે છે. એમ કરીને આખા વિશ્વની ઘટનાને વર્ણવવાને સૂત્રાત્મકતા ઉત્પન્ન કરી લીધી છે એમ કરીને સાહિત્યમા જે ખુબી દેખાય છે, તેનો તો વિચાર અહીં નહીં કરીએ પરંતુ વ્યવહારમા આવતા, આવી શકતા, આવી શકે તેવા અનેક પદાર્થો ઘણીજ ભવ્ય ભાષામા બતાવ્યા છે. જેમાના અનેક પ્રકારો આજનુ વિજ્ઞાન પણ વાપરી શકતુ નથી, વાપરી શકશે પણ નહીં

એટલે વ્યવહારુ ઉપયોગ વિષે પણ આ રીતે આપણને જૈન શાસ્ત્રોમાથી અનેક પ્રયોગો મળી શકે તેમ છે. પ્રજાના જેવા દેશ કાળ. અને સ્થિતિ તે પ્રમાણે તેનો તે ઉપયોગ કરી શકે છે.

એ વાત પણ તમારી ખરી માની લઈએ, પરંતુ એ વર્ણન તો શાસ્ત્રોમા છે ને? તેથી શું થાય શું? એવી ચીજો કોઈ બનાવી જાણતુ ન હોય, કોઈને ત્યા મળે નહીં, કોઈ તેનો ઉપયોગ જાણે નહીં, તો શા કામનું?

એ બરાબર છે, તેનો જવાબ પણ આપતા પહેલા એટલુ તો તમારી પાસે કબૂલ કરાવી લેવુ પડશે કે—આમારા પૂર્વ પુરુષોની જાણ બહાર એ વસ્તુઓ નહોતી જ. એટલુ કબુલ કરો, એટલે તમને તમારા એ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા તૈયાર છીએ અને જવાબ એ છે કે—

એવી વસ્તુઓ બનાવવાનો આધાર કારીગરો અને તે તે જાતના મદદગારો ઉપર છે

[illegible] છે કે—આ દેશમા. પરદેશીઓના આવતા [illegible] અજાણ્યા અને બિનજરૂરી દુનિયાના કોઈ પણ

પગભર થતા ગયા. તે તે કારીગર પોતપોતાના ધંધામાં વગર હરીફાઈએ નવું નવું શોધતા ગયા અને જેમ જેમ વકરાનું ક્ષેત્ર તેમને મળતું ગયું, તેમ તેમ તેઓ આગળને આગળ વધતા ગયા. અને સાથે સાથે શોધખોળને નામે આપણી ઘણીખરી કળાઓના હેવાલો ત્યાં પૂરા પાડવામા આવતા ગયા, તેમ તેમ તેઓ આગળ વધતા ગયા. પરંતુ એમને એમ એ દેશોમાં પણ એકાએક મહાન કારીગરો ઉત્પન્ન થતા ગયા છે, એમ સમજવાનું નથી

જેમ સુતાર, લુહાર, સોની, રંગારા, ચિતારા વિગેરે અહીં હતા. તેમજ ત્યા પણ હોય જ, એ સ્વાભાવિક છે. તેમાં પણ ચડતી ઉતરતી હોંશીયારીવાળા હોય, એ પણ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એટલું ચોક્કસ છે કે તેઓ ભારતવર્ષના કારીગરો કરતા તે વખતે ઉતરની શક્તિવાળા હતા પરંતુ તેને પુષ્કળ-અતિપુષ્કળ ઉત્તેજન આપવામા આવ્યુ છતા તેઓ આગળ વધી શકે તેમ નહોતુ, પરંતુ રાજકીય અને બીજી લાગવગ વધારીને અહીંના કારીગરો ઉપર સીધો કે આડકતરો અંકુશ મૂકાતો ગયો. પછી ત્યાના એ ધંધાર્થીઓ પૂરા જોરમાં આવી ગયા. બસ, હવે એક વખત હરીફાઈમા આગળ વધી ગયા પછી ઉપર પ્રમાણે બન્નેય તરફના રાજકીય રક્ષણને લીધે તેઓની પ્રગતિ ખૂબ જ વધી ગઈ વકરા વધતા ગયા. નવાનવા અખતરા થતા ગયા અને તેમાથી વિજ્ઞાન જન્મતુ ગયુ. વિજ્ઞાન માત્ર વિચારમાંજ વધ્યુ હોત અને તે કારીગરો મારફત વ્યવહારૂ ન બનાવ્યુ હોત, તો તે માત્ર સમજવા વાચવા પૂરતુંજ રહેત

આ હરીફાઈમા પડેલા માણસોમાના કેટલાકો જેમ જેમ વધારે બુદ્ધિ ચલાવતા ગયા તેમ તેમ તેના ધ્યાનમા જે નવાનવા અખતરા આવતા ગયા, તેમ તેમ તે લખી રાખતા ગયા તેને માટે પછી રાજ્યે સંસ્થાઓ સ્થાપી આપી. એવા લખાણોનો સગ્રહ વધતો ગયો ઉત્તરોત્તર શોધકો થતા ગયા. કારખાનાઓ થયા. એમ યંત્રવાદ ઉત્પન્ન થયો અનેક દેશમાં ફરતા મુસાફરો નવાનવા અનુભવોનો ઉમેરો તેમા કરતા ગયા આ હાલના વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિનું મૂળ છે. થોડા ઘણા પ્રાચીન વિચારોના વિચારોને વિશેષ પુષ્ટિ આપી સિદ્ધાંત તરીકે નક્કી કર્યાં એટલે વિજ્ઞાન ઊભું થયું.

હિન્દુસ્તાન અને યુરોપની સામાન્ય બુદ્ધિની પ્રજા ભારત અને ચીન જેવી [illegible] સાથે એકદમ હરિફાઈ કરી શકે તેમ હતું જ [illegible] તેઓને ચાલે તેમ હતું જ નહીં. આ હરિફાઈ [illegible] તીવ્ર ભૂખમાંથી યંત્રવાદ ઊભો થઈ ગયો. [illegible] તેની સાથે [illegible] અનેક વસ્તુઓમાં [illegible] શાખા નથી ?

આજ સુધી જે માલ બનાવવા માટે કારખાના વિલાયતમાં હતા તેવોજ માલ બનાવવાના કારખાનાં આ દેશમા કરવા તેમા પરદેશી મુડી, દેશી કાચો માલ, દેશી મજુરી, અને પરદેશી શોધના યંત્રોથી માલ ઉત્પન્ન કરવો. પરંતુ એ માલનુ વકરાનુ ક્ષેત્ર કયાંથી કાઢવુ ? એ માલનુ વકરાનુ ક્ષેત્ર ઉભુ કરવા સ્વદેશી હિલચાલને મોટા પ્રમાણમાં ઉત્તેજન આપવામા આવ્યુ. એટલેત્યાની વધી પડેલી મૂડીને રોકવાનું અહીં ક્ષેત્ર ખડું થઈ ગયુ. ત્યાના કારખાનાઓની જમીન છુટી થઈ, ઘણી મૂડી છુટી થઇ, કામ કરનારા છુટા થયા, જેથી હવે પછીના નવા નવા અખતરાઓ માટે તે બધુ રોકવા માટે તે ગોઠવણ ત્યા થઈ શકે. અને ઉતરતા દરજ્જાના કારીગરો, વધારાની મૂડી, વિગેરે અહી રોકવાની ગોઠવણ પણ થઇ શકી. બેકારીની બૂમ ઉપાડીને ત્યાંના કારીગરો અને મજુરોને અહીં પણ આયાત કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. દેશી લોકો તેના યંત્રોના ધંધામા ભળે તેવી સગવડો થઈ. વ્યવસ્થિત મજુરો મળે માટે મજુર સંઘો સ્થપાય છે. મોટી સંખ્યામા સસ્તા મજુરો મળે માટે સ્ત્રીવર્ગને આર્થિક સ્વતંત્રતાને નામે દેશનાયકો મારફત ઉશ્કેરવામા આવે છે. જેમ જેમ આ દેશની જમીન ઉપર ચાલતા યંત્રોથી ઉત્પન્ન થયેલો માલ બજારમા આવતો જાય, તેમ તેમ સ્વદેશી કહીને પ્રજા "મેઇડ ઇન ઇંડિયા" નો–ઘણીજ દૃષ્ટિઓથી નક્કી કરેલો–માર્કો જોતી જાય ને ખરીદ કરતી જાય,

હવે અહીં કેટલાક કહેશે કે–"તમારી આ કલ્પના ભૂલભરેલી છે. કેમકે દેશના આગેવાનોએ તો **શુદ્ધ સ્વદેશી** માલ વાપરવાની જ ભલામણ કરી છે. આપણા દેશના લોકો એવા અણસમજુ છે, કે મીલનો માલ સ્વદેશી સમજીને ખરીદે છે"

અમારી કલ્પના ભૂલ ભરેલી નથી દેશના આગેવાનો શુદ્ધ સ્વદેશીની ભલામણ કરે, અથવા તમની પાસે એવી ભલામણ કરાવવામા આવે, તોજ શુદ્ધ કે અશુદ્ધ પણ કોઈપણ પ્રકારના સ્વદેશી ઉપરજ પ્રજાનુ મન કેન્દ્રિત થાય. "મોતને વળગવામા આવે તો તાવ આવે" એવી આપણી કહેવત છે, તે અહીં બરાબર લાગુ પડે છે. મુત્સદ્દીઓ દરેક કામ એ રીતેજ કરે છે

અર્થાત્ "પરદેશથી આવતા માલને બદલે આપણે આપણા દેશમા બનેલો શુદ્ધ સ્વદેશીજ માલ વાપરવો જોઈએ" એવી દેશમા ઘોષણા કરતા જાય, તેમ તેમ એક વર્ગ એવો તેમા જાગતો પણ જાય, કે–(એવો વર્ગ ઉત્પન્ન કરવો પણ જોઈએ) જે અમે એ શુદ્ધ સ્વદેશીનો મહિમા પરોવાડે, પરંતુ તે વર્ગ પણ [illegible] શુદ્ધ સ્વદેશી વાપરતો હતો જ નહીં, કેમકે તેમની પણ [illegible] અને માનસ તો વિલાયતી જ હતા. માત્ર તેમનો

પરદેશી વિજ્ઞાનના ભક્ત તેના ગુણ ગાવાનાજ. એ ગુણગાવામાંજ પરદેશી માલ અને પરદેશી યંત્રવાદની અજબ જાહેરાત પડી છે. માલની જાહેરાત કરતાં પણ એ સીધી વધારે સજ્જડ આડકતરી જાહેરાત છે.

"હાલનુ વિજ્ઞાન સુંદર છે, સરસ છે, ઉત્તમ છે, ઉપકારક છે" આ ભાવનાનો એ અર્થ થાય છે કે-તે ખીલવુ જોઈએ. તે કયારે વધે? તેના જોર ઉપર ઉત્પન્ન થતો માલ વધુ પ્રમાણમા ખપે તેમાથી નફો મળે, મૂડી વધે અને તે મૂડી વિજ્ઞાનની વધુ ખીલવટમા રોકાય, તોજ વિજ્ઞાન આગળ ખીલે ને? એમને એમ તો ખીલી શકેજ નહીં આ રીતે હાલના વિજ્ઞાનની જાહેરાત કરનારા પરદેશી સંસ્કૃતિ, માલ, અને કારીગિરીના ઉસ્તાદી પૂર્વક જાહેરાત કરનારા છે આ દેશમાં આવો વર્ગ પોતાને માટે ઉત્પન્ન કરી લેવાનુ માન તો એ કુશળ પરદેશીઓનેજ આપવુ જોઇએ. એવા માણસો જાહેર સભાઓમા, છાપાઓમાં, મ્યુનિસીપાલીટીઓમાં અને અનેક ઠેકાણે માન પામે, એ પણ એટલુજ સ્વાભાવિક છે. આ ઉપરથી દેશનાયકો, સુધારકો, અને હાલનું વિજ્ઞાન, એટલે શુ? "મેઇડ ઈન ઇન્ડિયા" એટલે શુ? તે બરાબર વાચકોના સમજવામાં આવ્યુ હશે. એક ડૉકટર થાય એટલે ત્યાંના દવાના કારખાનાને રોજનો વાર્ષિક પાંચ-પચ્ચીસ હજારનો વકરો, એક મ્યુનિસીપાલીટી એટલે નળ, ગટરો, ઇલેક્ટ્રીકના સામાનના લાખોનો વકરો, પછી પગારો માનપાન આપવા કેમ ભારે પડે!

તમારા પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે-સુધારક ગણાતા વર્ગે-આ દેશની કારીગિરીને મોટો ભોગ લીધો છે. એ વર્ગ કાયમ પ્રજાની વસ્તુ સ્થિતિથી અજાણ રહ્યો છે અને છાપાઓના વલણ ઉપર દોરાયે ગયો છે. કેમકે-તેઓએ શિક્ષણ એવું લીધું છે, અને બહારના સંજોગો પણ તેઓને તેવાજ આશ્રયે રાખવામાં આવેલા છે. દેશનાયક તરીકે ગણાતો વર્ગ પણ વિદેશી કેળવણી પામેલોજ વર્ગ છે. તેને દેશના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન, સાચા અર્થ શાસ્ત્ર, સાચા સમાજ શાસ્ત્ર, સાચા ઇતિહાસ, સાચી ભૂગોળનું જ્ઞાનજ મળ્યું નથી. એટલે એ બાજુજ તેઓને માટે તદ્દન અજાણી છે.

આજે પણ તે લોકોમાના બુદ્ધિમાન માણસો જૈન-બૌદ્ધ અને વૈદિક સાહિત્યમા પ્રવેશ કરે, તેનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરે, અને દેશમા વારસા રૂપે પણ જે છૂટું છવાયું વેરાયેલું પડ્યું છે, તેનોયે મઅલ કરે. ઘણી [illegible] તેમા ઉમેરવામા આવે, તો આધુનિક વિજ્ઞાન કરતાં લાખોગણી [illegible] એવી [illegible] તેમ છે પરંતુ આ તરફ કોઈનુ ધ્યાન જાય તેમ નથી. [illegible] તો તેને માટે કેમ મળે તેમ નથી કેમકે-રાજા મહારાજાઓની મૂડી [illegible] પરદેશી યંત્રવાદ અને કારીગિરીના ઉપયોગમા અને હાલના વિજ્ઞાનની ખીલવટમા [illegible] છે શિખવા-શીખવવાના સ્થાનો પણ નથી. જે છે,

જ્યારે-સ્વદેશી, હાલના શુદ્ધ સ્વદેશી, હાલનું વિજ્ઞાન, દેશ નાયકો, સુધારકો, કેળવાયેલા, એ વિગેરેમાં પરદેશી લાગવગનો આત્મા ગોઠવાયેલો છે.

પ્રાચીન કળાઃ-ખરૂં શુદ્ધ સ્વદેશીઃ ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનઃ-ચાલુ ભારતીય આર્ય જીવનઃ વિગેરેમાં ભારતનો આત્મા છુપાયેલો છે.

શાસ્ત્રોમા જે-ભવ્ય વર્ણનો છે, તેને વ્યવહારમાં જીવન્ત રાખવાનું કાર્ય કારીગરો અને તે તે ધંધાર્થીઓનુ છે. અને તે તે ધંધાર્થીઓ ટકી શકવાનો આધાર પ્રજા તરફના ઉત્તેજન ઉપર છે. વિજ્ઞાનને નામે વ્યવહારમા પોતાના કારીગરો અને ઉદ્યોગોને પ્રગતિમા મૂકવાની યોજના શિવાય બીજો કાઇ પણ અર્થ હાલના વિજ્ઞાનની જાહેરાતમા નથી. વિજ્ઞાનની બાબતમાં ખરી રીતે ભારતના તત્ત્વજ્ઞાનને અને વિજ્ઞાનોને તે કદી પહોંચી શકે તેમ છેજ નહી. પરંતુ માત્ર, વ્યવહારમાં તો વચ્ચે પ્રવેશ કરવાને આજની બધી તૈયારીઓ છે વળી વિજ્ઞાનના મૂળ સિદ્ધાંતો તો બહુજ થોડા હોય છે. પરતુ કેટલીક કારીગરોની વિશિષ્ટતા હોય છે. જેમ કે-લોખંડઃ પદાર્થની સિદ્ધિ થયા પછી, ખાણમાથી તે કેમ મેળવવો, અને તેનો વિવિધ ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો? એ તેના નિષ્ણાત કારીગરો ઉપર આધાર રાખે છે.

પ્રજા જીવનમા-મહાત્માઓ-રાજાઓ, વ્યાપારીઓ, વિચારકો, વિગેરે વર્ગો હોય છે, તેમાનો એક કારીગર વર્ગ પણ હોય છે. તેનુ સ્થાન કાઇ સર્વોત્તમ નથી હોતું. સંશોધકોને જે માન મળે છે, તે માન કારીગરોને નથી પણ મળતુ. પરંતુ આખી પ્રજામાં સૌ સૌને સ્થાને સૌને મહત્ત્વ આપવામાં આવે તોજ વ્યાજબી ગણાય છે, અને દરેક પ્રજામા એમ જ હોય છે. અનેક ધંધાર્થીઓના પોત પોતાના કાર્યોમા વિશિષ્ટતાઓ હોય છે, તેટલા ઉપરથી કાઇ તેઓ પ્રજાનો સર્વોપરિ વર્ગ ગણાતો નથી

વિલાયતી માલ ખરીદ કરાવવાના જમાનામાં ત્યાના કારીગરોની પ્રતિષ્ઠા આ દેશમા ઉત્પન્ન કરવામા આવી હતી. આજે સ્વદેશી માલ ખરીદવાના [illegible] જમાનો ઉત્પન્ન કરવામા, તથા તે દેશના વિજ્ઞાનને પ્રતિષ્ઠા આપવામા [illegible] આ દેશનો અમુક વર્ગ [illegible]મા વિજ્ઞાનનો ભક્ત રહે, એટલે [illegible], વિજ્ઞાનને [illegible] અનેક વસ્તુઓનો વકરો ચાલુ રહે જ વળી વિ[illegible] અને મનાવે જ ઉત્તેજન છે. અર્વાચીની પ્રજાની મતા, [illegible], [illegible] વિજ્ઞાનને મહત્ત્વ વિગેરે બધુ જ પોતાના સ્વાર્થ, તેમ તેમ [illegible]

[illegible] વિજ્ઞાનને ઉત્તેજન આપવાના આ દેશના પ્રજાની [illegible]. તેઓ તેઓને [illegible] નથી.

કે—જ્યારે અદ્દ્ભુત શોધખોળથી ભરેલું વિજ્ઞાન કુદરતી રીતે ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યું છે, આપણે તેની સામે ટકી શક્યા નથી, ટકી શકીએ તેમ નથી, તો પછી તેના લાભથી વંચિત રહેવું એ કેટલી મૂર્ખતા છે?

એ વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સામે આપણે પ્રથમથીજ કાંઇ પણ કરી શક્યા નથી. અને જાપાન વિગેરે તેની મદદથી અસાધારણ પ્રગતિ કરી રહેલ છે. તો પછી આપણા બાપના કુવામાં બુડી મરવાનો જ વિચાર રાખીશું તો શું બૂડી મર્યા વિના રહીશું? માટે જો આપણે આપણી પ્રજાનો ઉદ્ધાર ચાહતા હોઇએ, તો આપણે પણ હાલના વિજ્ઞાનનો સ્વીકાર કર્યે જ છુટકો છે, તેમજ તેણે પણ આપણા જીવનમાં ઘણી રીતે પાકેપાયે પ્રવેશ કરેલ છે, તે કોઇ રીતે હવે નીકળી શકે તેમ નથી. ગમે તેટલા ધમપછાડા કરવામા આવે, પણ તમારૂ કાંઇ પણ હવે વળે તેમ નથી, શાહમૃગને શીકારી મારવા આવે, ત્યારે બચાવ માટે રેતીના ઢગલામાં માથું ઘાલે, તે શી રીતે બચી શકે? "અમારૂ સારૂ છે," "અમારૂ જુનુ સુંદર હતુ," "ઘણુ ઉત્તમ છે" "તેમાં ઘણી અદ્દ્ભુતતા છે." એવા એવાં ગાણાં ગાવાથી હવે શુ વળવાનું છે? તમો પોતે પણ જીવનની ઘણી ખરી જરૂરીઆતો હાલના વિજ્ઞાનની મદદથી પૂરી કરો છો. એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. તો પછી તેની સામે બખાળા કાઢવા અને—"એ ખોટું, એ ખોટુ" એમ બોલ્યા કરવુ એમા ડહાપણનો કયાં અંશ છે? તે સમજી શકાતુ નથી. વધારે સ્પષ્ટ ભાષામા કહીએ, તો એ મૂર્ખાઓનો જ પ્રલાપ છે તે શિવાય બીજુ કાંઇ પણ નથી."

તમારા આ શબ્દો તમોએ પોતે ઉપજાવી કાઢેલા નથી, પરંતુ આધુનિક વિજ્ઞાનની આ દેશમા પ્રતિષ્ઠા ઉત્પન્ન કરવાને પ્રયત્ન કરનારા વર્ગે કોલેજોમા, વર્તમાન પત્રોમા, જાહેર ભાષણોમા, પાઠ્ય પુસ્તકોમા, આજ સુધી ફેલાવ્યે રાખેલ દલીલોની ધીરે ધીરે થયેલી એક સામટી અસરને પરિણામે તમે આમ બોલી રહ્યા છો. તમારા આ દરેક શબ્દો ઉછીના લેવાયેલા છે. સ્વયં વિચાર શક્તિથી જન્મેલા નથી. એ પ્રચાર કરનારા પ્રચાર કરે, તેની સામે અમારે કાંઈ પણ કહેવાનું હોય જ નહીં, તેનો જવાબ પણ આપવાનો હોય નહીં પરંતુ અમારા ભાઈઓ ઉપર તેની અસર થઈ રહી છે, એટલે તેમના જે કોઇ નિખાલસ દિલના હોય, તેની ખાતર માટે અમારે જવાબ આપવો પડે છે પરંતુ જેઓ તેમા રૂઢ વિચારના અને મન [illegible] [illegible] આ [illegible] હોય છે, તેને માટે કાંઈ પણ [illegible] [illegible] થાય છે

લીનો છાપો એ તો માત્ર પ્રાથમિક શરૂઆત હતી. પરંતુ એશિયામાં લડાઇના ખીજે નાંખીને સામસામી યુરોપવાસીઓએ મદદ કરીને, તે તે કાળી પ્રજાઓની સત્તાઓ ખોખરી કરી નાખ્યા પછી હાથમા આવે, તે વ્હેંચી લેવાતી છુપી યુક્તિરૂપે ઇટલી, જર્મન, પ્રજાસંઘથી છુટા પડેલ છે, છુટા પડાવી દીધેલ છે, અને પ્રજાસંઘ ખાલી ધુંધવાટ કરીને બેસી રહે છે. વખત જતા જાપાન, ઇટલી વિગેરેના પૃષ્ઠબળથી, અને ચીન, ઇંગ્લાડ વિગેરેના પૃષ્ઠબળથી થોડું ઘણું જોર કરશે. પરંતુ આખર એ બન્નેય એશીયાના રાષ્ટ્રોને યુરોપનાજ મુત્સદ્દીઓના હાથમા રમવાનુ રહ્યું. એ આગ સળગતી સળગતી ભારતમાં પણ કોઇ જુદાજ રૂપે કદાચ આવે, તો ભારતની પ્રજામાં જે કાંઇ સ્વતંત્રતા, જીવનની સ્વતંત્રતા ટકી છે, તેના ઉપર ફટકો લાગશે. આ દેશમા રાજા તરીકે, જાગીરદાર તરીકે, ધર્મગુરુઓ તરીકે કે ધનિક મહૃગૃસ્થો તરીકે થોડા ઘણા જે હિંદુ પ્રજાજનો સત્તામાં ટકી રહેવા પામ્યા છે, તેના ઉપર ફટકો કદાચ લાગે. એ બધુ પાર પડયા પછી પ્રજાસંઘ ઇટલી વિગેરેને શાંત કરે. અને પાછા યુરોપીય રાષ્ટ્રોને ભેગા મેળવી લે. પરંતુ એવી ધમાચકડીમા કાળી પ્રજાના રાષ્ટ્રો ખોખરા થયા હોય, તે મજબૂત નજ થાય. અને એકની યા બીજાની કોઇપણ યુરોપીય રાષ્ટ્રની જ સત્તા આજ કરતા કેટલેક વધુ અંશે એ દેશોમા સ્થાપિત થઇ ચૂકી હોય, પછી તે ઇટલીની કે જર્મનીની, કે–રૂશિયાની કે ફ્રાન્સની કે ઇંગ્લાડની હોય. માત્ર પ્રજાસંઘના ગૌરાંગ આગેવાનોને એટલુ જ જોવાનુ હોય કે–" યુરોપીય રાષ્ટ્રોની એકંદર સત્તા આગળ વધી કે નહીં ? " ગુરુઓ, રાજાઓ, જાગીરદારો, અને ધનિકોની સત્તા તોડવા પરદેશીઓએજ કોમ્યુનિસ્ટોને છૂટે રહીને ગોઠવ્યા છે, તે એ મારફત એ ચાર સત્તા તુટ્યા પછી, તે સત્તાઓ કોમ્યુનિસ્ટોના હાથમા રહેવાની નથી એ સ્પષ્ટ છે એ સત્તા પરદેશીઓનાજ હાથમાં આવવાની. પણ જ્યાં સુધી એ કામ પૂરૂં ન થાય ત્યા સુધી અથડામણી ચાલવા દેવાની અને પરદેશીઓએ તટસ્થ ભાવે બેઠા બેઠા જોવાનુ. સત્તાઓ તુટ્યા પછી માત્ર સત્તા સ્થાપિત કરવાનુંજ કામ બાકી રહે

ચીનની અંદર તો રાજાની સત્તા અને પ્રજાસત્તાક એ બે ભાગ તો આજ સુધીના પરિચયથી પાડી દીધેલા છેજ. છતાં એ દેશની પ્રજા સ્વતંત્ર રહી છે હવે તેને ખોખરી કરવા જાપાનને ઉશ્કેર્યા વિના કેમ ચાલે ? અને ઇંગ્લાડ ને દરેકને સમતોલ રાખવાની પોલીસી બહાર પાડનારૂં રહ્યું, એટલે હાર્ને મંચી ઉશ્કેરણા કેમ આપે ? આ સ્થિતિમા–ઇટલી વિગેરેને આ કાર્ય કરવા. દેશમા તેમને હરકત આવે નહી. એટલે ચીનને ઇગ્લેંડ વિગેરેનું રાજ્ય

સંશોધકો પણ આ વાત સમજે છે. પરંતુ હાલમા વ્યાપારી હરીફાઇ વિગેરે કારણોથી તેમા આગળને આગળ તેઓ વધ્યે જ જાય છે અને દુનિયાની બીજી પ્રજાઓ ઉપર પોતાની સરસાઇ વધાર્યે જાય છે. જો છેવટ સુધી તેઓ એમને એમ ચાલુ રાખે, તો અંદરને અંદર કાપાકાપી ચાલે. આ વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પરોપકાર બુદ્ધિમાથી જન્મેલ નથી, પરંતુ પ્રજાકીય સ્વાર્થમાંથી જન્મેલ છે. એ બાબતમાં યુરોપના પણ મી. ગ્રેગ તથા ટૉલસ્ટોય અમારા વિચારને સમ્મત છે. એટલે આ વિજ્ઞાન નિર્મૂળ છે, અને શુભ છેડાવાળુ જ નથી, માત્ર કામચલાઉ અને ક્ષણિક છે. એટલે અમુક વખત પછી તેને બંધ થયા વિના ચાલે તેમ છેજ નહી.

અલબત્ત, વચલા કાળમાં દુનિયાની ગોરી પ્રજાઓને વસવાટ માટે-ખેતી માટે-ઘણા દેશો અપાવી દેશે. આ ભૂમિમા પણ જેમ તેઓએ બીજા ટાપુઓમા સસ્થાનો સ્થાપેલા છે, તેમ સંસ્થાન સ્થાપશે આ દેશના ઘણા લોકો કદાચ તેઓના હાથ નીચે ચાલ્યા ગયા હશે. છતા-આ દેશના તત્ત્વજ્ઞાનમાથી જન્મેલો સમ્યગ્દર્શન· સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યક્‌ચારિત્રનો માર્ગ ચાલતો જ હશે. આજે એ લોકો-**કેળવણી અને ઉદ્યોગ** એ બે શબ્દો મારફત પ્રજાઓને આકર્યે છે. પરંતુ તેમાં સ્વાર્થ પડેલો છે-એટલે તે બહાર આવી જતાં તેના ઉપર પ્રજાઓનો વિશ્વાસ રહેશે જ નહી આ બધો ધોધાટ બંધ પડતા, ત્રણ રત્ન અને તેને અનુસરીને ગોઠવાયેલુ તત્ત્વજ્ઞાન અને બીજા વિજ્ઞાનો તે વખતે પણ જરૂરત રહેલા જોવામા આવશે, અને એ રીતે તે અબાધ્ય છે. એમ વધારે સ્પષ્ટ સાબિત થઇ ચૂકશે

હાલનુ વિજ્ઞાન પ્રજામા લોકપ્રિય કરવા માટે અનેક ચીજોરૂપે પ્રજાના ઉપયોગમા આવતુ દેખાય છે, પરંતુ તેનો આખર ઉપયોગ લડાઇઓ અને લશ્કરી તત્ત્વોમા છે. જ્યા સુધી પ્રજાઓના કેટલાક તત્ત્વો હાથમા ન આવ્યા હોય, ત્યા સુધી જીવનની સગવડ માટે એ વપરાય છે પછી તરતજ લશ્કરી સ્વરૂપમા એના ઝપાટે પ્રજાઓનો [illegible] કાઢી શકે છે હરિફાઇ વિના કોઇ પણ ક્ષેત્રમા વિરામ ન થાય અને વૈજ્ઞાનિક લડાઇઓ એ હરિફાઇનું ક્ષેત્ર છે, ગમે તેવુ મજબૂત મશીન કે સાધન, સામો હરિફ તોડી નાંખે એટલે તે નકામુ સાબિત થાય એટલે નબળાવાળો સામાનુ અનુકરણ કરીને તેના કરતા સરસ બનાવવાની મહેનત કરે આજે ડૉક્ટરો મહાન જંતુઓની શોધો કરે છે [illegible] ત્યા સુધી શંકા બનાતી હતી કે-"[illegible] મેલેરીઆ-ટીબ વિગેરે રોગના જંતુઓ કેમ [illegible]"

શોધ્યુ છે, તેના કરતાં બીજું નથી જ? ઘણું છે. પરંતુ તદ્દન સ્વતંત્ર વિચાર અને સાધનો ગોઠવવાની જાપાન પાસે એ શક્તિ નથી. યુરોપના રાષ્ટ્રો પોતાના વિજ્ઞાનને ભારત અને ચીન જેવા દેશોમા પ્રતિષ્ઠા આપવાને જાપાનને વખાણે છે, અને વિજ્ઞાનમાં આગળ વધવા દે છે; પરંતુ જ્યારે આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોની હરિફાઇ થવાની તે વખતે જાપાન સ્વતત્ત્વ કેટલુ ટકાવી રહેશે કે ટકાવી રહેલ હશે? તે વખતે ખરી કસોટી છે. આજના વખાણથી અને ભવિષ્યમા ક્ષયકર આજની દેખીતી ઉન્નતિથી જાપાનની પ્રજાએ રાજી થવા જેવુ લાગતું નથી. એ જ સ્થિતિ, તુર્કની અત્યારની ઇસ્લામનીતિ વિષે પણ સમજવાની છે.

જે પ્રજાઓ આધુનિક વિજ્ઞાનને રસ્તે ચડી નથી, તેમની સાથે જુદી જાતની લડાઇઓ લડવી પડે, અને વિજ્ઞાનને રસ્તે ચડેલ સાથે વૈજ્ઞાનિક સાધનોથી લડાઇ ચાલે છે. એ હરિફાઇમાં આજ કરતાં પણ કાળી પ્રજાઓ અંદરખાનેથી વધારે ખોખરી થઇ જવાની એ વખત પણ એક વખત આવશે. માટે આધુનિક વિજ્ઞાનને રસ્તે નહીં ચડેલી શ્યામ પ્રજા ફાટે તુટે કપડે પણ આખર લાખો કાળ જીવત રહેશે. કારણ કે–

લશ્કરી દોરથી મારી મારીને પ્રજાને કેટલીકને મારી શકાય? તેમજ જુલમથી સસ્કાર પણ કેટલાક બદલી શકાય? ગમે તેમ કરે, તો પણ કાઇને કાંઇ રહી જ જાય. આમ આખર થાકતા થાકતાં જે કાંઇ રહી જશે, એજ ભારતનો વિજય, ભારતના તત્ત્વજ્ઞાનનો વિજય. ભારતની સંસ્કૃતિનો વિજય આ બધી ધમાલ વચ્ચે અને પછી પણ જે કાંઇ થોડો ઘણો વર્ગ પણ ભારતીય જીવન પ્રમાણે જીવનો રહેશે, એજ તેનો વિજય છે.

માત્ર આમા ધીરજની ઘણી જ આવશ્યકતા રહેશે. ખરી ધીરજ રાખી શકશે તેજ વિજયી થશે. બાકી આધુનિક વિજ્ઞાનને જેઓ ટેકો આપી રહ્યા છે. તેઓ આ દેશના લોકોનો પ્રજાદ્રોહ, દેશદ્રોહ, સંસ્કૃતિદ્રોહ, ધર્મદ્રોહ, કરે છે તેમાં સંશયને અવકાશ નથી.

અનિવાર્ય સંજોગોમા ઉપયોગ કરવો એ જુદી વાત છે, અને હાર્દિક આદર માનવું, એ જુદી વાત છે.

૧. આ સંસ્કૃતિ પ્રમાણે જીવવું એ આદર્શ હોય, છતાં કોઇ કોઇ વિદેશી વૈજ્ઞાનિક વસ્તુનો ઉપયોગ ન છુટકે કે દેખાદેખીથી કરવો પડે, તે નુકસાન તો કરેજ છે, પરંતુ એટલુ નુકશાન તેથી નથી, થતું કે જેટલુ–

૨. "આર્ય સંસ્કૃતિમા હવે કાંઇ રહ્યું નથી. અથવા તેને તોડવા પ્રયત્ન કરે." અને આધુનિક વિજ્ઞાન વિષે મનમાં પરમ આદર રાખવો. વગેરેથી જે નુકસાન થાય છે. એ નુકશાન વધી જાય તેમ હોય છે.

પણ તેઓ પ્રતિષ્ઠા પૂર્વક જગત્મા જીવી રહ્યા છે, તેજ તેમની ખરી નોધ છે. પ્રધાનો અને દેશનાયકોને વશ કરવા જેટલા મુશ્કેલ નથી, તેટલા આર્યસંસ્કૃતિ પ્રમાણે જીવનારાઓને જીતવા મુશ્કેલ છે પરદેશીઓનુ ધ્યાન તેમના ઉપરજ હોય છે. બાકી પોતે ઉભા કરેલા સોગઠાઓને તો કયા બેસાડવા અને કયાથી ઉઠાવવા એ હસ્તગત વાત છે. કેમકે તેઓ વાસ્તવિક રીતે ગુલામ જ હોય છે. આઝાદીઃ સ્વતંત્રતા ની બૂમો પાડયા કરે, અને દેશમા ઘુમ્યા કરે પરદેશી તંત્ર પ્રજામાં કાયદા કાનુનોથી વધુને વધુ મજબૂત બન્યે જાય, ને પ્રજા આઝાદીની ખોટી ધુનમા રહ્યે જાય, તેના જેવી સત્તા આગળ વધારનાતી પરદેશીઓને બીજી મજા કઈ?

આર્ય સંસ્કૃતિમા માનનાર વર્ગને ખસેડીને કોંગ્રેસમેનોને પ્રધાન બનાવવાનો હેતુ આ ઉપરથી બરાબર સમજાશે. અને ત્યારપછી આ દેશમાં વસવાટ કરી રહેલા પરદેશી પ્રજાજનોને તેજ સ્થાનો સુખેથી આપી શકાય, અને તેઓ ધારાસભાઓનો કબજો કરે, એટલે અહીં પાર્લામેન્ટ અને સંપૂર્ણ–પરદેશી–પ્રજાકીય સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય. સારાંશ કે=ભારતીય પ્રજા ભારતીય સસ્કૃતિ પ્રમાણે જીવનારી છે, અને રહેવાની, તેને પલટવાના અનેક પ્રયોગોમા કોંગ્રેસ વિગેરેનુ સ્થાન છે. આર્યસસ્કૃતિની સામે જેમ પરદેશીઓ છે, તેમજ કોન્ગ્રેસવાદીઓ છે. બન્નેય તોડવામા એક સામટા સામેલ છે. કોન્ગ્રેસમેનો તોડી રહે, એટલે તેઓ તો ઘેર બેસે, પરંતુ સત્તા તેનો લાભ લે તોડવા ખાતર બળ કરવા માટે તેઓને પરદેશીઓ બળવાન અને કૃત્રિમ સત્તાધીશ બનાવે. એ સ્વાભાવિક છે. એ રીતે સત્તાધીશ બનાવાયેલા દેશીઓ, તે આજના પ્રધાનો

જ્યા સુધી પરદેશી પ્રગતિવાદનુ જોર દુનિયા ઉપર રહેશે, ત્યા સુધી આમ ચાલ્યા કરશે. પરંતુ પ્રાચીન ભારતના મહાત્માઓના પ્રતાપથી ત્રણ રત્નને આરાધનાર એકાદ બે પણ આખર સુધી નીકળ્યા કરશે, એટલે તેનો વિજય જ છે

માટે જૈન તત્વજ્ઞાન ત્રણેય કાળ માટે મહા અબાધ્ય જ છે. કેમકે તેનો રત્નત્રયમય જીવન માર્ગ અબાધ્ય છે તેમા શંકાને સ્થાન છેજ નહીં જુદા જુદા કાળક્રમે જુદા જુદા મગજના માણસો જુદી જુદી શોધો અને પોતાના વિજ્ઞાનો [illegible]. કરે છે, પરંતુ વખત જતા એ અદશ્ય થાય છે, અને મૂળ તત્વજ્ઞાન જગત્મા ચાલુ રહે છે. જૈન દર્શનના ઇતિહાસની સાથે વખતોવખત ઘણા વૈજ્ઞાનિકો પોતપોતાની અસરો મૂકતા ગયા છે. તેમ આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો પણ થોડી ઘણી પોતાની મૂકતા જશે. અને એ [illegible]. પરિણામે [illegible] વસ્તુ જ કાયમ રહેશે

જયની આગળ સંસ્થાનિક શબ્દ મૂકી રાખ્યો છે, તેનો તેમજ તેના
અર્થનો, અને તેના પરિણામનો પણ ખ્યાલ નથી. અસ્તુ.

આ દેશ ને આજ સુધી તાબાનું રાજ્ય ગણવામા આવ્યુ, તેનું કારણ
માત્ર આ દેશની પ્રજા ઉપર અંકુશ મૂકવામા અને તેમના જીવનનો પલટો
આણવામા અહીંની સંસ્કૃતિ–જેને શ્રી મુન્શી પ્રણાલિકાવાદ કહે છે,–તેનુ
મોટુ નડતર છે. અને સંસ્કૃતિનુ કેન્દ્ર ધર્મો છે. અને ધર્મોમાં જૈન ધર્મ
અને તેમા પણ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સઘ બહુજ મજબૂત જડરૂપે છે.

એક વખત એવો હતો કે ધર્મોમા જરા પણ હાથ નાંખવાથી પરદેશી
પ્રજા અહીંની પ્રજાનો વિશ્વાસ ગુમાવે તેમ હતુ. જેથી તેઓને તાત્કાલીન
રાજ્યનીતિને અનુસરીને જાહેર કરવુ પડેલ છે કે–"અમો કોઈના ધર્મોમા હાથ
ઘાલીશુ નહીં. સૌને પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાની છુટ રહેશે." અને
આજે પણ બહારથી એ નીતિનુ પાલન બરાબર કરવામા આવે છે.

આમ જાહેર કરવા છતાંયે ધર્મોમા આડકતરો પણ હાથ ઘાલ્યા
વિના એ પ્રજા રહીજ નથી બહુજ ધીરજથી, ખુબીપૂર્વક, દુરદેશીપણાથી,
વિશાળ કાર્યક્રમની યોજનાથી, જેના ભાવિ પરિણામ વિષે તત્કાળ કશી
કલ્પના ન કરી શકાય તેવી રીતે હાથ ઘાલવામા આવેલ છે, તેમા સંશયને
અવકાશ નથી.

કારણકે–સંસ્કૃતિનુ કેન્દ્ર તોડ્યા વિના સંસ્કૃતિ મરે નહીં, અને મૂળ
સંસ્કૃતિ તોડ્યા વિના સીવીલાઇઝની સંસ્કૃતિનુ સ્થાન જમાવી શકાય
નહીં, અને તેના વિના યુરોપની પ્રગતિ થઇ શકે નહીં. યુરોપની કે ગોરાગ
પ્રજાની વિરોધને વિશેષ પ્રગતિ કરવી હોય, તો સીવીલાઇઝની સંસ્કૃતિને
આગળ વધારવી જોઇએ. અને તેને આગળ વધારવા હરીફ સંસ્કૃતિને
ખસેડવી જોઇએ અને તેને ખસેડવા તેના મૂળ મથકો પણ તોડવા જોઇએ

તોજ યુરોપ પ્રગતિ કરી શકે, એ સ્વાભાવિક છે. તે રચનાત્મક
યોજનાઓ મારફત કરવા માટે સૌથી પહેલા અહીં કેળવણીનું ધોરણ
બદલવામા આવ્યુ ૧૮૧૩ મા ખ્રીસ્તી ધર્મના પ્રચારને પાર્લામેન્ટે કાયદો
કરીને છુટ આપી આર્યસમાજ વિગેરે, મૂળ સુત્રનાથી ખસી ગયેલા વર્ગો
ઉભા થવા, તેને આડકતરો રાજ્યાશ્રય મળ્યો. અને તેણે એકે ઝપાટે "વેદ
સિવાય, ભારતીય બુદ્ધિથી રચાયેલા તમામ સાહિત્યોને જાહેરમા ખોટુ
ઠરાવ્યુ, અને મહા પાપ કર્યું આ દેશમા થઇ ગયેલા લાખો મહા
પુરુષો ની બુદ્ધિનું અપમાન થયુ એ રીતે પ્રાચીનને બદલે પોતાની શાળા
કે વિદ્યાલય વગુ નહી વિદ્યાના પુસ્તકોના પ્રચારને જગ્યા મળી. જુઓ
કરેલ છે !

"ધર્મોમાં સડો પેઠો છે" એવી વાતો અહીંના લોકો મારફત ફેલાવાતી જાય છે. તેમ તેમ તે તે ધર્મોના બળને તોડવાનો માર્ગ મળે છે.

અને **બંધુભાવની** ભાવનાથી ઉદારતા બનાવાય, અને તે તે ધર્મવાળાઓને આકર્ષી પણ શકાય, બંધુ બનાવી શકાય. બંધુથી જુદા ખાવાનું કેમ બને? ભેગા ખાવાપીવાનું થાય, એટલે હિંદુઓ તો-જેને વટલાવું માને છે-તે રીતે બંધુભાવની ભાવનાથી તેઓ સહેજે વટલાતા જાય. એમ લોહીની અને સંસ્કારની શુદ્ધિ જાળવવામાં ઢીલા થતા બેટી અને રોટી વ્યવહારમા પણ ઢીલા થાય એમ સામાન્ય સિદ્ધાંતના સ્વીકાર માત્રથી ખ્રીસ્તી સંસ્થાઓ તેઓને ખ્રીસ્તી ધર્મના મેંબરો માની લે. અને સંખ્યાની વૃદ્ધિમા ગણે.

૮૯૩ માં ભરવામાં આવેલી પ્રથમ **વિશ્વધર્મ પરિષદ્** જો કે અમેરિકામાં ભરાઇ છે, પરંતુ તેમાં ઇંગ્લાંડનો મુખ્ય હાથ છે. તે કેટલાક પુરાવાથી નક્કી થાય છે. ઇંગ્લૅંડનું રાષ્ટ્ર ભારતમા બે રીતે કામ કરી શકે છે. ૧ તો વિશ્વધર્મ પરિષદ્ વિગેરે વ્યાપક સસ્થાદ્વારા પ્રજાનો લોકમત **એક વિશ્વધર્મ** તરફ કેળવે છે. અને ૨ અહીંના લોકોમા લાગવગ, કાયદા, વિગેરેથી વિશ્વધર્મને અનુકૂળ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવા તે તે ધર્મોમા સંસ્થાઓ સ્થાપે છે, આડકતરૂં ઉત્તેજન આપે છે, તેવા તેવા માણસોનો સુધારક વર્ગ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેને ઉત્તેજે છે મૂળ વર્ગને પણ હાથમા રાખીને પોતાને માટેનો માર્ગ સરળ થાય તેવા માર્ગ ઉપર લઈ જઈ શકે છે. સારાંશ કે-અંદરથી અને બહારથી એમ બન્નેય રીતે કામ કરી શકે છે.

પ્રથમ તો તે પરિષદ્‌ના ચૅરમૅન રેવરંડ (ખ્રીસ્તી પાદરી) છે. એ સભા કોણે ગોઠવી? કયા કયા ધર્મના ગુરુઓએ મળીને એ સંસ્થા ગોઠવી? તેમને ચૅરમૅન કોણે નીમ્યા? એ બધું અંધારામા છે. પૂજ્ય **આત્મારામજી મહારાજને** મેંબર થવાનું આમંત્રણ આવે છે, તેથી તેઓ ઉપરના પ્રશ્નો વગર પૂછ્યે મેંબર થઇ જાય છે શ્રી જૈન શાસનને તન, મન, સર્વસ્વ અર્પી ચૂકેલા એ મહાત્મા એ સંસ્થાના મેંબર શી રીતે થવાને પ્રેરાયા? તેઓ જૈન મુનિ તરીકે ન ધર્મ વિચારના સમજી શકતું નથી તેઓ પ્રતિનિધિ મોકલે છે. પણ તે [illegible] મા પણ મુંબઇમા સુધારક વર્ગ અને ચુસ્ત વર્ગને માગમારી [illegible] [illegible] તે [illegible] વર્ગના આગેવાન **સુરતના** વતની **રતનચંદ માસ્તર** [illegible] જૈન ગ્રૅજ્યુએટ હતા. **જૈન એસોસીએશનમા** પણ તે [illegible] હતા. [illegible] એટલે કે આપણી સમાજમાં સુધારાના [illegible] પ્રજાને તેના બનેને ઘણા ઉપયોગી હતા. જેથી [illegible] સુધીના અમલદારોમાં તેમનું માન બહુ

એ થીઓસોફીસ્ટોના બે ત્રણ સિદ્ધાંતો પણ લગભગ એવાજ જણાયા છે.

૧ બંધુભાવ ફેલાવવો.

૨ વિજ્ઞાનની મદદથી ધર્મોનુ સંશોધન કરવું

૩ સદાચારમા પ્રજાને જાગ્રત્ કરવી. વ્હેમો ટાળવા વિગેરે.

તે દરમ્યાન ફ્રીમેશન વિગેરે ઘણી સંસ્થાઓ, કલબો, સોસાયટીઓ, વગેરે ખ્રિસ્તી સંસ્થાઓ આ દેશમા સ્થપાયેલી છે. તેઓ ધીમે ધીમે એ કામ શરૂ રાખે છે.

૧૮૫૭ ના બળવા પછી મૂકેલી ગજદારી સ્કીમને રદ કરી ફેડરેશન નામની નવી સ્કીમનો અમલ કરવા પ્રજા પાસેજ તેની માંગણી કરાવવા અસહકારની હીલચાલને બહારથી દબાવવાના પગલા ભરીને વેગ આપવામાં આવ્યો, ત્યારે એક શંકરાચાર્યને પણ પકડવામાં આવ્યા હતા. અને તે અરસામાં એક હોમ મેંબર સાહેબ એવું બોલ્યા પણ હતા કે–"દેશના સામાન્ય હિતની વચ્ચે ધર્મ આડે આવશે તો ભગવા કપડાનું માન રહેશે નહી." લગભગ આવા તેમના શબ્દો હતા. ત્યારથી ધીમેધીમે કંઈક પ્રત્યક્ષ રીતે વિશ્વધર્મ પરિષદ્ને ટેકો અને અહીંના ધર્મો તરફ આડકતરૂં દબાણ શરૂ થયેલ જોવામાં આવે છે.

૧૯૩૩મા ચિકાગોમા બીજી વિશ્વધર્મ પરિષદ્ થાય છે, તે પહેલાં ઇગ્લાં-ડથી ઇગ્લાંડના વડાપ્રધાન મેકડોનલ્ડ સાહેબ અમેરિકામાં થોડા દિવસ ગયા હતા. તે વખતે મારૂં અનુમાન ચોક્કસ હતું કે "હિંદ માટેની કોઈ વિચિત્ર યોજના માટે ગયા હશે"

પહેલી ગોળમેજીના ભાષણમાં પણ "ધર્મના ઝઘડા બંધ પડો." એવુ એક તેમનુ સૂચક વાકય પણ પ્રાયઃ હતુ એમ યાદ આવે છે.

અહી શ્વેતામ્બર મુનિઓની સત્તા તોડવા માટેની હીલચાલ-દીક્ષા પ્રકરણના નામ નીચે શરૂ હતી. નામદાર ગાયકવાડ સરકારને મળવા જૈન આચાર્યો તથા મુનિઓ જાય છે. તેવામાં તેમને અતિ અગત્યના કામ માટે ઇગ્લાંડ જવું પડે છે. અને તે અગત્યનુ કામ તે બીજું કાંઇ નહીં-પણ અમેરિકામા ચિકાગોની વિશ્વધર્મ પરિષદ્ તેમને હાથે ખુલી મૂકાવવાની હતી.

કોઈ ધર્મગુરુ નહીં, ને એક રાજ્યકર્તા ધર્મપરિષદ્ ખુલી મૂકે, એ આશ્ચર્ય ઘટના નથી ? છે, પણ બીજી રીતે નથીજ. નામદાર ગાયકવાડ સરકારને નાન-પણથી તેવું શિક્ષણ અપાયું છે. પરિષદ્ ખુલ્લી મૂકતાં તેઓશ્રી સામાન્ય રીતે વેદાન્તની સ્તુતિ કરે છે. જૈનોની અહિંસા પર જોકે જૈનોના નામ નિર્દેશ વિના પણ કટાક્ષ કરે છે અને ખ્રિસ્તી ધર્મ તથા તેના પ્રચારકોની પ્રશંસા કરે છે.

છે ? કોની વધુ લાગવગ છે ? કોને કઇ લાગવગ વધુ આપવાથી તેના કેટલાક અનુયાયિઓ આપણને વિશ્વધર્મ પરિષદ્દના કાર્યમાં મદદ કરે ? કોણ કોણ એવા માણસો છે ? સામો પક્ષ કેવો બળવાન છે ? અને તેમાં કોણ કોણ મજબૂત માણસો છે ? બીજા હાથ ઉપર તેમને પણ કેવી રીતે રાજી રાખવાથી વિઘ્નરૂપ ન થઇ શકે ? વિઘ્નરૂપ થવા જતા તેમના આર્થિક ધાર્મિક વિગેરે હક્કોની ચિંતા તેને કેમ ઉભી થાય ? વિગેરે વ્યવહાર પ્રશ્નોની બાબતોનુ તેને વધારે સંગીન જ્ઞાન હોવાનો સભવ છે.

નામદાર ગાયકવાડ સરકાર જેવા સત્તાધીશ રાજાની લાગવગથી પરિષદ્દના ધ્યેયોનો વધારે સારી રીતે પ્રચાર કરી શકાય, વળી જૈન ધર્મનુ કેન્દ્ર ગુજરાત, તેમા સત્તા નામદાર ગાયકવાડ સરકારની. તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે જૈનોને દબાવ્યા પછી ઉછરતી પ્રજામા સર્વધર્મના જ્ઞાનનો ફેલાવો નિશાળો મારફત કરવાને લાગવગવાળું દેશી રાજ્યજ જોઇએ. બ્રીટીશ સરકાર એકદમ એવી શરૂઆત કરી શકે નહી. ધારાસભામા પસાર કરાવવું પડે. વિશાળ લોકમત કેળવાયા વિના હાલ તુરતમા એમ બની શકે નહીં. નામદાર ગાયકવાડ સરકાર પોતાની નિશાળોમા એ શિક્ષણ પ્રચારવાનું લગભગ વચન આપી ચુકયા જેવું છે. અને અહીં આવ્યા પછી તુરતજ **જગતના વિદ્યમાન ધર્મો** નામના ખ્રિસ્તી પાદરીના પુસ્તકનું ભાષાન્તર પણ બહાર પડાવી દીધુ છે!

એ ખ્રીસ્તી પાદરીએ વિચિત્ર મૂળ પુસ્તક લખ્યું છે. ડોળ જાણે દરેક ધર્મનું તત્ત્વ સમજાવવાનો કરેલ છે. અને સર્વધર્મ તરફ સમભાવ બતાવતા હોય એવો દેખાવ કરેલો છે. જે ધર્મ સહેલાઇથી તોડી શકાય તેવા છે, તેનો તો તેણે ઉલ્લેખજ કર્યો નથી. પણ જે તોડવા મુશ્કેલીવાળા છે, તેવા અગ્યાર ધર્મોના વખાણ કરી તેના તત્ત્વો સમજાવ્યા છે, અને ગુણદોષની મીમાંસા કરી છે. પરંતુ આખર-સંખ્યા, વિશ્વધર્મને લાયકના ગુણો, વિગેરે તત્ત્વોથી-

૧ ખ્રીસ્તી ધર્મજ વિશ્વધર્મ થવાને લાયક છે.

૨ ઇસુખ્રીસ્ત એજ એક સર્વગુણ સપન્ન દેવ છે.

આ બે તત્ત્વોને ખૂબ સ્થિર કરેલ છે.

પ્રસ્તાવનામા જગત્માં એક ધર્મ હોય તો સારૂં. પછી ગમે તે હોય, તેની સામે કેમ ભલે વાંધો ન હોય, તેમ તટસ્થના બનાવી છે અ પ્રસ્તાવના કારે દેવી મથુએ **શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી**ની દ્વાત્રિંશિકામાંનો **સર્વાસિન્ધવ**- એ શ્લોક ટાંક્યો છે એટલે કે-"એક મહાધર્મમાં બીજા ધર્મોરૂપી સર્વ નદીઓ આવી મળે છે" તે મહાધર્મ કયો ? આ ય લેખકને મહાધર્મ—નગીર ખ્રીસ્તીધર્મ અભિપ્રેત છે, લેખકાગને સ્યાદ્વાદમય તત્ત્વજ્ઞાન

હવે ભારતમાં પ્રભુ મહાવીરે સ્થાપેલો પરંપરાનો સંઘ, અને યુરોપનો ઋષભ મહાવીર સંઘ બન્નેની અથડામણી ચાલુ રહેવાનીજ એ સંઘ નવા જૈનો દાખલ કર્યે જશે, સંખ્યા વધારશે. અને જૈનોની મોટી સંખ્યા લઈને ભવિષ્યમાં વિશ્વધર્મ પરિષદ્‌મા જશે અને ત્યા બહુમતીમા હાગીને આવશે. ને ખ્રીસ્તી વિશ્વધર્મ તરીકે દુનિયાના જૈનોને પણ બંધનકર્તા થાય, તેવી રીતે સ્વીકાર કરતા આવશે. ને પછી અહીંના સંઘનો વાક કાઢશે કે–"તમોએ જૈનોની સંખ્યા વધારી નહીં, એટલે અમારે હારી જવુ પડયુ. જૈનોની જેમ એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થ મી. જેરામદાસ નામ ધરીને હિંદુ થયા છે. મી. ધર્મપાલ (ઇટાલીના ગૃહસ્થ છે) જે બૌદ્ધ આચાર્ય થયા છે યુરોપના ગૃહસ્થો તે તે ધર્મમા પેસીને તે તે ધર્મને નવું સ્વરૂપ આપીને તે તે ધર્મનો પ્રચાર કરશે જુનુ સ્વરૂપ આપોઆપ તુટેજ, અને નવું સ્વરૂપ જમાનાને એટલે ખ્રીસ્તી ભાવનાને, વિજ્ઞાનને, કૃત્રિમ બંધુભાવનાને અને માત્રનીતિમય જીવનનેજ અનુકૂળ ઘડના જશે. તેમ તેમ ખ્રીસ્તી ધર્મનું વિશ્વધર્મ તરીકેનું કાર્ય વધારે સફળ થાય, એ સહજ જ છે.

દરેક ધર્મવાળાના મુખ્ય પુરુષોની આતરિક ઇચ્છા ન છતા, તે તે ધર્મમા દાખલ થયેલ વિદેશી હિતચિંતકો તે તે ધર્મના થોડા સુધારકોની સહાયથી વધુને વધુ પોતપોતાનો ધર્મ ફેલાવના પ્રયત્ન કરશે. અને તેથી ખ્રીસ્તી ધર્મવાળાઓને પણ એ લક્ષ રહેવાનો જ. તે તે ધર્મમાંથી ખ્રીસ્તીમા કેમ ખેચાઇ આવે, તેને માટે તે તે ધર્મનો અભ્યાસ કરનારા, તેમાંજ તદનુકૂળ રહીને પ્રચાર કરનારા, કયા તત્ત્વ ઉપર વધારે ભાર મૂકવાથી તે ધર્મોવાળા ધીરે ધીરે મૂળ ચૂસ્તતા ઉપરથી ખસશે ? વિગેરે પ્રકારની ગોઠવણ કરી લીધી છે એટલે દરેક ધર્મવાળા પોતપોતાની સખ્યા વધારવાની ધમાચકડીમાં પડે, અને પછી એ કાર્ય બધ કરવામા આવે. કેમકે "જગત્‌મા વિશ્વધર્મ એકજ જોઇએ." એ ભાવનાજ ધમાચકડી બંધ પાડી દેશે. અને "તે માટે કયો ધર્મ લાયક છે ?" એ પ્રશ્ન પછી આવીજ રીતે નવી હીલચાલનુ અગ બની જતા–ધમાધમી બધ પડતા–ખ્રીસ્તી ધર્મમા મોટી સખ્યા ચાલી ગયેલી માલૂમ પડશે બીજા ધર્મમાથી તે તે બીજા ધર્મોમા થોડા થોડા કે ઘણા કામચલાઉ દાખલ થયા હોય, પરતુ તે તે ધર્મોના ચૂસ્ત લોકો ખ્રીસ્તીમા કે બીજા જેમાં જેમ. દાખલ થઇ ગયા હોય, તે બધુ ઢીલું થતા દરેક ધર્મોમા ખગ ચુસ્ત લોકો બહુજ ઓછા રહે, એ સ્વાભાવિક છે. લાગવગ, બેકારી, પૈસાની છુટ, [illegible], પ્રચારની યુક્તિ, બનેળા સાધનો, જાહેરસભાઓ વિગેરેથી ખ્રીસ્તી [illegible] [illegible] વધી જાય, એ સ્વાભાવિક છે રાજામહારાજાઓ, મોટા

"બીજા ધર્મોમાં પણ સત્યના અંશો હોયછે. માટે તેને પણ સાંભળવા જોઇએ" એ જાતની ગીતાર્થો માટે શાસ્ત્રમાં છુટ છે. પણ બાળજીવો માટે તો "બીજા ધર્મવાળા સાથે પરિચય ન કરવો, તેની વાતચીત ન સાંભળવી. તેનો ઉપદેશ ન સાંભળવો." વિગેરે નિષેધોને સમ્યક્ત્વ શુદ્ધિ કહેલ છે. એમ કહેવામાં સંકુચિતતા નથી, પણ બાળજીવોનુ હિત છે. બાળજીવો સારાસાર જુદો પાડી શકતા નથી. માટે તેમને ચેતવવામાં આવે છે.

"બધા ધર્મોવાળાનુ સાભળવું" એવા ઉપદેશકો હાલમાં બધે ફરે છે. તે મૂળ તો વિશ્વધર્મ પરિષદ્નું પ્રચારકાર્ય છે. સર્વનું સાંભળવાની વૃત્તિ સામાન્ય પ્રજામા ઉત્પન્ન કરવાથી તેની ચુસ્તતા રહેતી નથી, અને એ રીતે ભવિષ્યકાળમા ખ્રીસ્તી વક્તાઓને સાંભળનારો મોટો શ્રોતાગણ ઉત્પન્ન કરી આપવાની જાહેરાત થાય છે એ રીતે ભવિષ્યમાં મોટો શ્રોતાગણ મળી ગયા પછી એ લોકો એકજ વખતના ઉપદેશથી સંખ્યાબંધ લોકોને ખ્રીસ્તી કરી શકશે.

બીજુ, હમણા સો વર્ષ પહેલાં રક્તપીતીઆઓની સેવા કરનાર ખ્રીસ્તી પાદરીના હાડકાં મોટા ઠાઠથી યુરોપની મધ્યમાં થઇને ઇંગ્લંડ લાવવામાં આવ્યા અને તેને મોટું અસાધારણ માન આપવામાં આવ્યું. આ ઉપરથી, તથા ઇંગ્લેડના હાલના બંને રાજાઓએ પણ પોતાની ધર્મ વિશેની પ્રતિજ્ઞા હાલમાં જેવા જોરથી કરી છે, તેવા જોરથી અગાઉ જોવામા આવેલ નથી આ બધા ઉપરથી ઇંગ્લંડની રાજનીતિ "હવે સીધી રીતે ધર્મ તરફ વળી હોય," તેમ જોવાય છે.

"તીર્થંકર પ્રભુ વિગેરે મહા ભાવવૈદ્યોના હાડકાંઓ વિગેરેની દેવો પૂજા કરતા હતા" એમ આપણા શાસ્ત્રમાં આવે છે, તેની આ હરીફાઇ છે. એટલે "રોગીની સેવા કરનારાઓ અને એવા લોકસેવાના કામ કરનારા ખરા મહાત્માઓ છે માટે તેઓ પણ પૂર્વના ભારતીય મહાત્માઓની તુલનાના છે, અથવા તેથી વધારે છે." એવો ભાવ ઉત્પન્ન કરીને લોકપ્રિય કરવાની યુક્તિ છે અને મહારથી અમો અમારા ધર્મના મહાત્માઓને સ્વાભાવિક રીતે માન આપીએ છીએ. એવો ભાવ પણ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. આમ બેવડી રીતે લાભ લેવામાં આવેલુ છે.

જો કે—તીર્થંકર પરમાત્માઓ વિગેરે ભાવ વૈદ્યો હતાં અને તેઓને અનેક રીતે જગત્ કલ્યાણકર આધ્યાત્મિક જીવન બતાવ્યું છે. ત્યારે "આ જ્ઞાન કે અધ્યાત્મિક જીવન, એ તો નવરાનુ જીવન છે. લોકસેવા એજ ધર્મગુરુઓનુ ખરું કામ છે," એ ભાવના ઉત્પન્ન કરવામા પણ ભારતના ત્યાગી વર્ગની આડકતરી નિંદા જ છે. અને "પરભવ કે પુનર્જન્મને

જો સમ્યક્ત્વ જેવી કોઇપણ વસ્તુ હોય તો તે ગુણની તેવા કામથી મહામલીનતા થાય છે, અને જો સમકિત જેવી વસ્તુ ન હોય તો પછી કાંઇ પણ વાંધો નથી. અને જો હોય તો એ પરિષદોને ટેકો આપવામાં વીતરાગ ધર્મ, વીતરાગ ધર્મના ધર્મીઓ, અને તેના સંઘનો લોપ કરવા બરાબરછે.

જ્ઞાતિઓની લોહીની પવિત્રતા જળવાશે નહી, તોપણ એજ પરિણામ છે. જ્ઞાતિઓની મૂળ પોલીસી કરતાં જુદીજ રીતે કામો કરવાને માટે પોરવાડ સમ્મેલન, ઓસવાળ સમ્મેલન વિગેરે પ્રથમ તો હિતની વાતો કરીને મંડળો ભરાવા લાગ્યા છે. તે પણ સુધારાને અનુસરી ઠરાવો કરશે. તે ઠરાવો જો કે કોઈ માનશે નહીં. પણ એકાદ એવા મુદ્દા માટે કેટલોક લોકમત કેળવાઇ ગયો હશે, કે–સરકાર કોઇ એવો કાયદો કરે, તેમાં એ લોકો ટેકો આપવાના, અને જ્ઞાતિના મૂળ આગેવાનો આંખો ચોળીને બેશી રહેવાના, અને કાયદો "અમુક જ્ઞાતિના અમુક માણસોની સહાનુભૂતિથી" ઠોકાઇ જવાનો. જેમ કોન્ફરન્સની જૈન સંઘમાં ખાસ કશી અસર ન પડી હોય, પણ રાજ્યસત્તાએ દીક્ષાનો કાયદો કરવામાં તેની મદદ લઇ લીધી. જો કે એ કામ પુરતો જ તેનો જન્મ હતો. હવે વિશ્વધર્મના વિચારો ફેલાવવામાં તેનો, યુવક સંઘ, કોંગ્રેસના પ્રધાનો વિગેરેનો ઉપયોગ થશે, અને તે પ્રમાણે થઈ રહ્યો છે. માટે જ્ઞાતિઓની પવિત્રતા ટકાવી રાખવામાં સંઘની પણ રક્ષા છે. આવા સમ્મેલનો જ્ઞાતિઓને ફટકો મારશે. ધર્મના સૂક્ષ્મ તત્ત્વો સમજનારા પરદેશથી આવશે, પાળનારા આવશે, અભ્યાસીઓ આવશે. પણ તમારૂં રહસ્ય સમજવા અને તેના ઉપર કયાંથી ઘા કરી શકાશે, તેનો અભ્યાસ કરવા. પ્રો. ગ્લાઝેનાપનું પુસ્તક **જૈનીઝમ** પણ આજ દૃષ્ટિથી લખેલું છે. "ક્યાં ક્યાં જૈનોનું બળવાન પાસું છે? ક્યાં નબળું પાસું છે? આપણને મદદ કરનાર કોણ કોણ જૈનો છે?" વિગેરે પોતાના રાષ્ટ્રીય હિતના મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખીને એ લખવામાં આવેલુ છે.

વળી એક બીજો સો પાનાનો નિબંધ લખીને તેણે છેવટે સાબિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે કે "જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મનું એક સ્વરૂપ છે, અને સો વર્ષમાં તે પોતાના મૂળ ધર્મમાં ભળી જશે."

જગત્ના વિદ્યમાન ધર્મોના પુસ્તકમાં પણ એ ધ્વનિ મૂકેલ છે.

[illegible] નારીમાના અમદાવાદના ભાષણમાં પણ એ ધ્વનિ છે.

હમણા એક જૈનેતર વિદ્વાનના ભાષણમાં પણ "જૈનોને પૂજારી વગેરે હિંદુ [illegible] છે, માટે જૈન ધર્મને મૂળ હિંદુ ધર્મમાં ભળી જવું જોઈએ" એ ધ્વનિને [illegible]ની સમાજના જૈન પત્રના અગ્રલેખના [illegible].

માટે ખુલ્લો રાખવો. મદદની સંસ્થાઓ ખોલાવી તેઓને પુરૂષાર્થ કરતાં આડે આવવું નહીં જોઇએ.

૧૧. દરેક ધર્મોના ધર્મગુરૂઓ સાથે આ બાબતનો સહકાર સાધી તેમને આ તત્વો સમજવી તેમના ધર્મો ટકાવવાના પણ માર્ગો બતાવવા અને પરસ્પર સહાયક થવું.

૧૨. **ગીતાર્થપરંપરાપ્રાપ્ત સામાચારી** ઉપર રુચિધારક અને તેના પાલક ધર્મગુરૂઓના માર્ગમા વિઘ્નભૂત થતા કાયદા કાનુનો ન થાય, તેવા પ્રયત્નો કરવા. એજ અબાધ્ય જૈનશાસન છે, અને તે જ સદા જગતનું અનન્ય શરણ છે.

૧૩. રીતસર પ્રતિનિધિત્વવાળી ભારતની જગતશેઠની સંસ્થાને ઢાંકી દેવા બીનકાયદેસર પ્રતિનિધિત્વથી પરદેશીઓએ ઉત્પન્ન કરેલી અને આગળ વધવા દીધેલી કોંગ્રેસ વિગેરે સંસ્થાઓના કાર્યોમાં ટેકો ન આપવો જોઇએ.

૧૪. બ્રોટીશ સરકારની રાજ્ય વ્યવસ્થાનો વિરોધ ન કરવો. પણ આપણા જીવનમા પ્રવેશ કરનારી યોજનાથી સાવચેત રહેવું.

૧૫. દુનિયામાં સીધી કે આડકતરી રીતે જગત્ કલ્યાણકર જૈન શાસનને નુકશાન કરનાર કયાય પણ કોઈપણ તત્ત્વ ઉત્પન્ન થાય, તે જાણવાની સાવચેતી રાખવી, અને તે વધુ પ્રસરે નહીં તેને માટે પ્રયત્નો કરવા.

૧૬. બેકારીમાં પણ ધર્મ ધૈર્ય ન છોડવાની સ્વધર્મીબંધુઓને ધીરજ આપવી, ને મક્કમ બનાવવા.

૧૭. સમાજવાદ, સામ્યવાદ, કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ વિગેરે તત્ત્વો આખર તો ગોરી પ્રજાને આગળ વધારનાર છે. માટે તેઓથી પણ તટસ્થ રહેવુ.

૧૮. કોઈ પક્ષ સાથે વિરોધ ન કરવો પાલવે, તો ન કરવો, પરંતુ ધર્મ-હાનિકર મનકામમા તો પૂરો સયમ રાખવો.

૧૯. આપણા માર્ગભૂલેલા કેટલાક યુવકો અને દેશ નાયકો તરીકે ગણાતા દેશબંધુઓ અને ધર્મબંધુઓને દેશહિત, પ્રજાહિત, ઐતિહાસિક, આર્થિક, રાષ્ટ્રીય, શારીરિક, ધાર્મિક, સામાજિક, વિગેરે સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓથી સત્ય સમજાવવા ખાસ પ્રયત્ન કરવો.

૨૦. [illegible] પ્રતિનિધિ [illegible] પાડીને એક ધર્મગુરુ તરફના દરેક [illegible] કેન્દ્ર કરવું [illegible] જરૂર છે

૨૧. [illegible] અને [illegible] એમનો આ ધર્મ [illegible] પ્રતિનિધિ [illegible] આપો, માટે તેથી દૂર રહેવું જોઇએ

પૃષ્ઠ ૭.

જે દ્રવ્યત્વ: ગુણત્વ: અને પર્યાયત્વ: વડે કરીને અરિહંતોને જાણે છે, તે આત્માને ઓળખે છે, અને ખરેખર, તેનો મોહ નાશ પામે છે. ૧.૮૦

પૃષ્ઠ ૮.

એક ગીતાર્થ વિહાર: અને બીજો ગીતાર્થ નિશ્રાનો વિહાર: એ બે શિવાય ત્રીજો વિહાર જિનેશ્વર પરમાત્માઓએ સમ્મત ગણેલો જ નથી. ૨-૩૦

પૃષ્ઠ ૯.

આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે વર્તવાની ઇચ્છાવાળા પ્રમાદી જ્ઞાનીને પણ જેવો તેવો પણ જે ધર્મયોગ હોય છે, તેનુંજ નામ ઇચ્છાયોગ કહેવાય છે. ૮

નિર્ધનીઓ ધન પામે, એટલે આખા જગત્‌ને તણખલાને તોલે ગણે છે.

પૃષ્ઠ ૧૧.

ગુણ: અને પર્યાય: જેને હોય, તે દ્રવ્ય. ૫-૩૭

પૃષ્ઠ ૧૬.

અસત્‌ની વિદ્યમાનતા નથી હોતી. ૨-૧૬

છેલ્લાની પહેલા પુદ્‌ગલપરાવર્તોનો કાળ સંસારનો બાલ્યકાળ કહ્યો છે. અને છેલ્લુ પુદ્‌ગલ પરાવર્તન ધર્મનો યાવનકાળ છે. અને તે, તે તે પ્રકારે વિચિત્ર વિચિત્ર ભેદોવાળો હોય છે. ૪-૧૯

આદિમાં અને અંતમા જે ન હોય, વર્તમાનમાં પણ તે તેમજ હોય, (અર્થાત્‌–ન જ હોય)

પૃષ્ઠ ૧૮.

પરિગમન: પર્યાય. અનેકકરણ: ગુણ: એ સમાનાર્થક શબ્દો છે, તોપણ ગુણ એમ જુદો કહેવાતો નથી, કારણ કે–દેશના પર્યાયનયની કહી છે.

પૃષ્ઠ ૧૯.

પ્રભુએ–દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક: એ બે નયો નક્કી કર્યા છે. જો ગુણ નય પણ હોત, તો ગુણાર્થિક નય પણ કહેવો જોઈએ.

અને ભગવાને તે તે સુત્રોમા ગૌતમાદિ મુનિઓની આગળ પર્યાય-સંજ્ઞા નક્કી કરી છે, તેથી પર્યાયોનુ વ્યાખ્યાન કર્યું છે.

ગુણપર્યાય: ગુણપર્યાયો

એક ગણું [illegible].

આગમમાં વર્ણન આવે છે:–"એકગુણો, દશગુણો, અનંતગુણો, ઇત્યાદિ પરિણામ છે. માટે ગુણ [illegible] કહેવો જોઈએ."

એ પ્રમાણે અર્થપર્યાયમાં સાત પ્રકારનો વચન માર્ગ હોય છે. અને વ્યંજન પર્યાયમાં સવિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ હોય છે.

તેથી એ રીતે-

એક વિષયમાં પોતપોતાના અનેક નયોનો ગુંચવાડો જણાય, ત્યારે સ્યાત્કાર જોડીને જેટલા તેના નયો હોય, તે સર્વ નયોના સર્વ અર્થપ્રકારોના સમૂહાલંબન જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરનારો એક ભાંગો ગણવો ઈષ્ટ છે, જેમ-વ્યંજન પર્યાય સ્થળે બે ભાંગા ગણીએ છીએ, તેમ.

અને જો "દરેક ઠેકાણે સપ્તભંગીનો જ નિયમ લગાડવોજ જોઇએ" એજ સમાધાનનો માર્ગ હોય તો,

ચાલણીના ન્યાયેકરીને-

તેટલા સર્વ નયોના નિષેધનો બોધક બીજો પણ ભાંગો સમજવો. અને એજ આધાર ઉપર તેજ જાતના બીજા પણ પાંચ ભાગા ગોઠવી લેવા.

કેમકે-એજ રીતે-આકાંક્ષાની શાતિ થાય, તેવી રીતે સર્વ ભંગો ઘટી શકે છે. અને અમને એ યોગ્ય લાગે છે.

પૃષ્ઠ ૪૨.

પૃષ્ઠ ૪ ની ગાથાનો અર્થ જુઓ.

પૃષ્ઠ ૪૩.

ગંગામાં માછલા અને રબારીનો વાડો છે.

પૃષ્ઠ ૪૮.

એક બોધવાળા શબ્દ પ્રમાણમા અર્થ સંબંધી એક બોધ હોય છે (?)

પૃષ્ઠ ૪૬.

ઉલુકે (વૈશેષિક દર્શનવાળાએ) બે નયો વડે પોતાનુ શાસ્ત્ર ખીલવ્યું છે, તો પણ તે મિથ્યાત્વ છે. કેમકે-

પૃષ્ઠ ૪૭.

ને અન્નેય પોતપોતાના વિષયોમાં સ્વતંત્ર હોવાથી પરસ્પર નિરપેક્ષ છે. પોતાનો અર્થ ગ્રહણ કરે, પણ બીજાને હઠાવે નહીં. તે સુનય. એ સુનયનું લક્ષણ છે. પોતાનો અર્થ ગ્રહણ કરે, અને બીજાને હઠાવે, તે દુર્નય, એ દુર્નયનુ લક્ષણ છે.

પૃષ્ઠ ૪૮.

કર્મની ઉપાધિ વગરનો શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય છે.

કંઇક રાંધાયું છે, કંઇક રંધાય છું.

પૃષ્ઠ ૫૯.

સર્વ દ્રવ્યો વિરોધ વગરના છે.

સર્વે જીવો વિરોધ વગરના છે.

જીવઃ અજીવઃ દ્રવ્ય છે

જીવોઃ—સંસારિ અને સિદ્ધ છે.

કિનારો કિનારીઃ તટઃ

પાણીઃ પાણી

પૃષ્ઠ ૬૧.

નયો સાથે નજીકનો સંબંધ રાખે, તે ઉપનયો.

પૃષ્ઠ ૬૩.

ઘડાનું રૂપઃ ઘડાની રતાશઃ ઘડાનો સ્વભાવઃ માટી વડે ઘડો બનાવ્યો.

પૃષ્ઠ ૬૪.

દ્રવ્યમાં ગુણનો ઉપચારઃ દ્રવ્યમા પર્યાયનો ઉપચારઃ ગુણમાં દ્રવ્યનો ઉપચારઃ

પૃષ્ઠ ૬૫.

પર્યાયમાં દ્રવ્યનો ઉપચારઃ ગુણમાં પર્યાયનો ઉપચારઃ પર્યાયમાં ગુણનો ઉપચારઃ

પૃષ્ઠ ૬૬.

મતિજ્ઞાન મૂર્તિમાન્ છે—

પોતાની જાતિના અંશમા આ સદ્ભુત કેમ નથી? એ પ્રશ્ન હોય, તો જવાબમાં કહીએ છીએ કે—એમ નથી. કેમકે—ઉપચરિત વિષયના સંબંધનો અનુભવ વિજાતીય અંશની માફક થાય છે.

પૃષ્ઠ ૬૭.

જીવનું મતિજ્ઞાન.

પૃષ્ઠ ૭૧.

તે કે [illegible] પાડાને ડામ થની જાય, તેમા આપણને તો કાંઇ પણ [illegible] નથી, પરન્તુ, તે અયોગ્યવર્તનના જોનારને મનમાં દુઃખનો થાય જ. [illegible] છે, અને "[illegible]" એ બીજી આજ્ઞા છે.

પૃષ્ઠ ૭૨

[illegible] થવાથી આ બીજો [illegible] નથી થાય છે. [illegible] છે.

નવ નયો છે.

પૃષ્ઠ ૭૮.

દ્રવ્યાર્થતાએ: પર્યાયાર્થતાએ: દ્રવ્યાર્થતા પ્રદેશાર્થતાએ.

પૃષ્ઠ ૭૯.

જેમાં ઉપચાર વધારે પ્રમાણમાં હોય, જેના વિષયો ઘણા જ બહોળા પ્રમાણમા છે, લગભગ લૌકિક જેવો છે, તે વ્યવહાર નય.

" પોતાને અને બીજાના વિષે ઉપયોગાત્મક જ્ઞાન તે પ્રમાણ. '

પૃષ્ઠ ૮૦.

તત્ત્વાર્થને ગ્રહણ કરનારો નિશ્ચય નય છે. અને લોક સમ્મત અર્થને ગ્રહણ કરનારો વ્યવહાર નય છે.

પૃષ્ઠ ૮૧.

સમાધિ=પુત્ર, ધૈય=વજ્ર, સમતા=ઇંદ્રાણી., જ્ઞાન=મહાવિમાન, આ બધો મુનિનો ઇંદ્ર વૈભવ છે શ્રી પુંડરીકાધ્યયનનો અર્થ પણ આ પ્રમાણે સમજવો.

આત્મા નથી.

આત્મા સામાયિક છે. આત્મા સામાયિકનો અર્થ છે.

અનેક દ્રવ્યો છે. અનેક જીવો છે.

નિશ્ચયનયથી પાંચ વર્ણનો ભમરો છે, વ્યવહાર નયે કાળા રંગનો છે.
આયુ એટલે ઘી

પર્વત બળે છે કુંડુ ઝવે છે.

પૃષ્ઠ ૮૩.

ઉત્પન્ન થાય, વ્યય પામે: અને ધ્રુવ રહે.

દીવાથી માંડીને આકાશ સુધી સરખા સ્વભાવવાળી વસ્તુ સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તને ક્ષતિ કરતી નથી. તેમાની " કોઇ નિત્યજ છે, અને કોઇ અનિત્ય જ છે " આ પ્રતાપો તમારી આજ્ઞાના વિરોધિઓના છે.

પૃષ્ઠ ૮૫.

સત્તાનો નાશ ન થવો તે નિત્ય.

પૃષ્ઠ ૮૬.

કથંચિત્ ઉત્પન્ન થાય છે, કથંચિત્ નાશ પામે છે. અને કથંચિત ધ્રુવ રહે છે

" उपन्ने इ वा " [illegible] वा શબ્દ [illegible] છે, અને તે [illegible] માટે જ [illegible]

પૃષ્ઠ ૮૮

[illegible]

કેવળજ્ઞાન બે પ્રકારે કહેલા છે.

૧ ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન. ૨ સિદ્ધકેવળજ્ઞાન.

પૃષ્ઠ ૯૭

એક સમયમાં એક દ્રવ્યના ઘણા ઉત્પાદો થાય છે, અને ઉત્પાદ જેટલાજ નાશો થાય છે અને ઉત્સર્ગથી સ્થિતિપણ ચોક્કસ હોયજ છે.

ઉત્પાદ બે પ્રકારે છે પ્રયોગજ અને વિસ્રસાજ. તેમા પ્રયોગજ સમુદયવાદ અને તે અપારશુદ્ધ છે.

પૃષ્ઠ ૯૮.

સ્વાભાવિક પણ સમુદયકૃત અને ઐકત્વિક એ બે પ્રકારે છે. કેટલાક–

બીજા દ્રવ્યના સંયોગે કરી નવા દ્રવ્યનો ઉત્પાદક કહે છે, એવી રીતે વિભાગથી દ્રવ્યનો ઉત્પાદ નથી માનતા. તે ઉત્પાદ અર્થમાં અકુશળ છે.

એક અણુ અને દ્વયણુકવડે કરીને જે ત્રીજું દ્રવ્ય બને, તે ત્ર્યણુક નામનું દ્રવ્ય કહેવાય, એજ પ્રકારે ત્ર્યણુકમાથી કોઇ પણ અણુ જુદો પડે, તો એક " અણુ " નામનુ દ્રવ્ય ગણાય અને એક દ્વયણુક નામનુ દ્રવ્ય ગણાય, એ સહજ છે.

પૃષ્ઠ ૯૯

(ઐકત્વિક). આકાશાદિક ત્રણને ઉત્પાદાદિ બીજા દ્રવ્ય નિમિત્તક નિયમે અથવા અનિયમે હોય છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૦.

પરિણામ એટલે સર્વથા એક સ્વરૂપે રહેવાનુ નહીં, તેમજ સર્વથા નાશ પામવાનુ પણ નહીં. પરંતુ રૂપાન્તર પામવું, એ પ્રકારે પરિણામનો અર્થ તેના વાદીઓને માન્ય છે.

સત્પર્યાયનો નાશ અને અસત્ પર્યાયની ઉત્પત્તિ આ રીતે પર્યાય નયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યનો પરિણામ કહ્યો છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૧

વ્યયને માટે પણ એજ વિધિ છે કે—

[illegible]નિત્યમાં તે બે પ્રકારે છે. સમુદય વિભાગ માત્ર અને અર્થાન્તર ગમન.

પૃષ્ઠ ૧૦૪.

[illegible] દાનાદિક ક્રિયાઓ સફળ થાય છે. અને જેથી એ દાનાદિક ક્રિયાઓ [illegible] આપનારી થાય છે, અને [illegible] થાય છે. સુંદર [illegible] ન [illegible] અગ્નિ એટલે પ્રદીપ્ત, [illegible] કરીને [illegible], તે—[illegible]-કાય.

પૃષ્ઠ ૧૧૧.

"ભગવન્! કેટલા દ્રવ્યો કહ્યા છે?"

"ગૌતમ! છ દ્રવ્યો કહ્યા છે ધર્માસ્તિકાયથી માંડીને અદ્ધાસમય સુધી

પૃષ્ઠ ૧૧૨.

તે ગાથા આ પ્રમાણે છે-

દ્રવ્યનો વર્તનાદિરૂપ જે પર્યાય, તે કાલ

અથવા જે કાળનો હેમંતત્વાદિ ધર્મ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે કાળ સંબંધી ધર્મ, તે કાળધર્મ.

આકાશ અવગહના માટે છે, અને તેથી જુદી નહીં એવી દિશાની દ્રવ્ય તરીકે ગણના નકામી છે. એ પ્રકારે અનુચ્છેદથી તે એ પણ છે. તે એ શિવાયનું બીજુ કહેવામા આવેલ છે (?)

તેથી કાલશ્ચેત્યેક એ સુત્ર દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાને ગૌણ રાખીને મૂકવામાં આવેલુ છે. એમ સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારવું.

પૃષ્ઠ ૧૧૩

દ્રવ્ય સંગ્રહમાં

રત્નોના ઢગલાની માફક અસંખ્ય કાળાણુ દ્રવ્યો છે.

તે પાઠ આ પ્રમાણે છે-

લોકાકાશના પ્રદેશોમા પદાર્થોના પરિવર્તન માટે મુખ્ય જુદા જુદા જે કાલાણુઓ છે, તે કાળ કહેવાય છે.

પૃષ્ઠ ૧૧૫

છ જ દ્રવ્યો છે.

પૃષ્ઠ ૧૧૬

"કાળ મુખ્ય છે" એટલે કે-એનો-અનાદિકાળથી અપ્રદેશત્વ વ્યવહારનો નિયામક ઉપચારનો વિષય છે.

આચાર્યો-જેઓ "મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જ કાળ દ્રવ્ય છે." એમ કહે છે, તેઓને પણ-મનુષ્ય ક્ષેત્ર યુક્ત આકાશાદિમા કાળ દ્રવ્યોનો જ ઉપચાર કરીને જ કામ લેવુ પડશે બીજો આધાર નથી,"

આ ચર્ચા પણ દિશામાત્ર જ અહીં કરી છે.

રસ-રૂપ-ગંધ રહિત: અવ્યક્ત ચેતના ગુણવાળો; શબ્દરહિત: અનુમાનથી જાણી શકાય તેવો: અને અગોચર આકારવાળો જીવને સમજવો.

પૃષ્ઠ ૧૧૮

સહભાવી [illegible] ધર્મો તે ગુણો.

અને ક્રમભાવી [illegible] ધર્મો તે પર્યાયો

"દ્રવ્ય [illegible], તો [illegible] ની માફક તેમાં વધારો ઘટાડો [illegible]." એ [illegible] નકામો છે. [illegible] અને [illegible] મ-

૭ લક્ષણવાળા પદાર્થોના લક્ષણો પણ ૭ જ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, એ વાત કોણ ન કબુલ કરે ?

જ્ઞાનઃ દર્શનઃ ચારિત્રઃ તપઃ વીર્યઃ અને ઉપયોગઃ એ જીવનું લક્ષણ છે.

શબ્દઃ અંધકારઃ ઉદ્યોત. પ્રભા છાયાઃ આતપઃ

તથા વર્ણઃ ગંધ રસઃ સ્પર્શઃ એ પુદ્‌ગલોનું લક્ષણ છે. ૨

એ જે લક્ષણો બતાવેલા છે, તે તો સ્વભાવ લક્ષણ અને વિભાવ લક્ષણનું પરસ્પર આંતરીયકત્વ સમજાવવા માટે બતાવેલા છે.

એ વિદ્વાનોએ ખાસ વિચારવું.

પૃષ્ઠ ૧૨૪.

વ્યંજકની અપેક્ષા રાખનારા પરાપેક્ષી ગુણો છે, પણ તે નથી એમ નથી. શરાવ અને કપૂરના ગંધમાં આ જાતની વિચિત્રતા દેખાય છે જ.

પૃષ્ઠ ૧૨૫

તદ્‌ભાવાવ્યયં નિત્યમ્ એ સૂત્ર છે.

પ્રધ્વંસાભાવનું પ્રતિયોગીપણું, તે નિત્યપણું : એ નિત્યત્વનું લક્ષણ પણ આમાંજ સમાય છે. તેના લક્ષણની વ્યવસ્થા પણ કોઈ એક સ્વરૂપથીજ માત્ર કરવામાં આવેલી છે, માટે.

ઘડા રૂપે માટી નાશ પામી એવી પ્રતીતિ થાય છે, માટે.

પૃષ્ઠ ૧૨૮

આ દ્રવ્ય, આ ગુણ, આ પર્યાય.

અહીં પ્રવચન-સારની ગાથા—

પ્રવિભક્ત પ્રદેશત્વ તે પૃથક્ત્વઃ એવું શ્રી વીર પરમાત્માનું ફરમાન છે. અને—

અન્યત્વ એટલે સંજ્ઞાઃ સંખ્યા લક્ષણઃ પ્રયોજન વિગેરે ભેદરૂપ અતદ્‌ભાવ, તદ્‌ભાવ પણ ન થતું એક કેમ હોઈ શકે ? ૨-૧૪.

[અર્થાત્ દ્રવ્યોમાં પ્રવિભક્ત પ્રદેશત્વ હોવાથી પૃથક્ત્વ છે. પરંતુ એક દ્રવ્યગત ધર્મોમાં ગુણ, પર્યાય વસ્તુઃ સંજ્ઞા વિગેરેમાં પરસ્પર ભેદ છે. માટે એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ભેદ છતાં દરેક ધર્મો પરસ્પર ભિન્ન ભિન્ન છે. તેને અન્યત્વ સંજ્ઞા શાસ્ત્રમાં આપેલી છે. તે પરસ્પર એક રૂપ થઈ જતા નથી.]

પૃષ્ઠ ૧૨૯.

[illegible] છે. [illegible] બીજાને અવકાશ આપે છે. હંમેશાં માથે [illegible] છે, [illegible] ([illegible]) [illegible] પોતાનો સ્વભાવ છોડતાં જ નથી.

પૃષ્ઠ ૧૩૦.

[illegible]—

જુદા પાડીને વિચારીએ, ત્યારે અભેદસ્વભાવ છે. જેમ "ઘીનો ઘડો" સારોપ અને સાધ્યવસાનના નિરુદ્ધાર્થપણા માટે આ પ્રકાર ભેદ સમજવો.

સારોપ, અને સાધ્યવસાન, એ બેનુ પ્રયોજન તો ગમે તે નિમિત્તને લીધે સિદ્ધ થાય છે, છતા તે બન્નેય સ્વભાવ ભેદના સાધક નથી.

આ પરમાર્થ સમજવો.

પૃષ્ઠ ૧૪૧.

" આ શરીર આવશ્યક જાહે છે." એવો જેથી વ્યવહાર થાય છે, " ઘી બળે છે, " ની માફક. માટે જ–

" આ જડ છે, " " આ અચેતન છે. "

એમ કહેવાથી હુ મને જાણુતો નથી. એવી પ્રતીતિ થતી હોવાથી વિલક્ષણ અજ્ઞાનસિદ્ધિ વેદાન્તીઓ માને છે, તે ખોટી ઠરે છે, કેમકે તે-સદ્‌ભૂત વ્યવહાર નયથી ગ્રહણ કરી શકાય એવા અચેતન સ્વભાવે કરીને જ સિદ્ધ થાય છે.

પૃષ્ઠ ૧૪૨

માટે જ—

આ આત્મા દેખાય છે, આ આત્માને હુ જોઉ છુ

શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામી અને વાસુપૂજ્ય સ્વામીઃ એ બન્નેય તીર્થંકર પરમાત્માઓ લાલ રંગના છે.

પૃષ્ઠ ૧૪૩

' આરોપ કરવામા નિમિત્તનો આધાર લેવો પડે છે, નિમિત્તને ધ્યાનમાં લીધા વિના આરોપ કરી શકાતો નથી " એ ન્યાયનો આશ્રય લેવામાં આવેલ છે, એવો ભાવાર્થ સમજવો.

" ઔદારિકાદિવર્ગણાથી બનેલા શરીરથી જ્ઞાનઘન અને અસંખ્ય પ્રદેશી આત્મા જુદો જ છે "

અહીં ગાથા—

અન્યોન્ય મળી ગયેલા પદાર્થોમાંથી " આ " અને " તે " એમ જુદા પાડવાનુ યોગ્ય નથી. જેમ–દુધઃ અને પાણીઃ વિશેષ પ્રયોગ વિના જુદા સમજી શકાતા નથી.

પૃષ્ઠ ૧૪૪

" અન્યોન્ય મળી જવામાં જરા પણ ફરક ન હોવા છતાં [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] અનુભવ કરી શકાય છે. "

એ [illegible] પ્રમાણે [illegible]

" [illegible] પુદ્ગલ અને જીવને માનેલા છે. "

પૃષ્ઠ ૧૫૯.

ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલો કર્મોનો ક્ષય મંડૂકના ચુર્ણ જેવો છે. અને [આજ્ઞાયુક્ત] જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો કર્મનો ક્ષય બળી ગયેલા મંડુક ચુર્ણ જેવો હોય છે.

કોઇપણ વખતે બંધ વડે આક્રમણ કરાતો નથી

ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ કહ્યુ છે કે--

દોરા સાથેની સોય કચરામાં પડી ગઇ હોય, તો પણ તે ખોવાતી નથી, એમ જીવ પણ શાસ્ત્રયુક્ત હોય, તો સંસારમાં રખડવા છતા આખરે નિસ્તાર પામે છે--

પૃષ્ઠ ૧૬૦.

શ્રી બૃહદ્કલ્પની ગાથા આ પ્રમાણે છે.

શુ ગીતાર્થ ચાર પ્રકારના કેવળી છે?

જાણનાર? ઉપદેશનાર? અને અનંતકાયનુ વર્જન કરવાથી રાગ અને દ્વેષમાં પણ સરખા હોય છે? (?)

પૃષ્ઠ ૧૬૩

અરે લક્ષ્મણ! પંપા સરોવરમાં પેલો ધર્મિષ્ઠ બગલો જીવો ઉપરની દયાથી ધીમે ધીમે કેવા પગલાં ભરે છે, તે તુ જોતો ખરો.

હે રાજન! જાણે કે સહવાસીઓમા સહજ ને સહવાસી જેવો જે છે. તને ગુપ્ત વાત પૂછુ છુ કે મને જેણે માળા વિનાનો કરી નાખ્યો, તે તે છે?

માટે તે પુરૂષને સમજ વગરનો સમજવો જોઇએ. એ ભાવાર્થ છે.

પૃષ્ઠ ૧૬૪.

આત્માર્થનું સાધન કરવામાં મંદ સમજવા. એ પરમાર્થ છે.

પૃષ્ઠ ૧૬૫

ગચ્છાચારનું વચન આ પ્રમાણે છે.

અગીતાર્થ અને કુશીલનો સંગ મન વચન કાયાથી તજુ છુ. જેમ માર્ગમાં ચોર વિઘ્નરૂપે થાય છે (તેમ ધર્મમાર્ગમાં તે વિઘ્નરૂપ છે.)

પૃષ્ઠ ૧૬૬

ગીતાર્થના વચને કરીને હળાહળ ઝેર પીવુ સારૂં, પરંતુ અગીતાર્થના વચને કરીને અમૃતપણ ન પીવુ જોઇએ

પૃષ્ઠ ૧૬૭.

શાસ્ત્રને અનુસાર પ્રમાણે વર્તવાની ઇચ્છા હોવા છતા જે પ્રમાદી એવા જ્ઞાનીનો [illegible] વિકલતાને [illegible] જોવામાં આવે છે, તેને ઇચ્છાયોગ કહેવાય છે એ પ્રમાણે લલિતવિસ્તરામાં ઇચ્છાયોગનું લક્ષણ છે.

તાગવા અને છેતરવા માટે લાકડાનું અને ભયંકર કોણે બનાવેલ છે. (દારુણા એટલે ભયંકર અને લાકડામાંથી) એ લુચ્ચાનુ લક્ષણ છે.

પૃષ્ઠ ૧૭૪.

"સૌભાગ્ય નામ કર્મના ઉદયથી માણસ સર્વ લોકોને વ્હાલો લાગે છે" એ શાસ્ત્ર વચનથી.

શાથી?

સૂરિમંત્રના આરાધક હોવાથી.

પૃષ્ઠ ૧૭૫

ગીત=મહાપુરૂષોએ કહેલ. તેને બરાબર સમજે, તે ગીતાર્થો. ગીત એટલે અહીં શાસ્ત્રાભ્યાસ સમજવો.

પૃષ્ઠ ૧૭૭.

જ્ઞાનાદિગુણો વડે યુક્ત હોય, તે મહાપુરૂષો કહેવાય.

એક ગુરૂના શિષ્ય હોવાથી.

પૃષ્ઠ ૧૮૦.

"શ્રી ભગવાનની વાણી બહુ લાંબા કાળ સુધી જયવંતીવર્તો" એ આશીર્વાદ વચન છે.

ઉચિત પદાર્થોનું વ્યાખ્યાન કરતી વખતે જેની ખુબી સાંભળવા યોગ્ય છે એવી આ જ્ઞાની લોકોને હિતકારી ભાવનારૂપી ફુલવાડી છે

તેમાનાજ ધ્યાનરૂપી ઉત્તમ ફુલો વડે જિનેશ્વર પરમાત્માની વાણીરૂપી દેવના ચરણોની પૂજા રોજ રોજ હો!

પૃષ્ઠ ૨

ઇંદ્રોની શ્રેણીઓ વડે નમસ્કાર કરાયેલા તત્ત્વાર્થની દેશના આપનારા શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને આ દ્રવ્યગુણ પર્યાયના રાસ નામના પ્રબંધની લોક ભાષામાં જ નાની વ્યાખ્યા રૂપ (ટબાર્થ) કરૂં છું

[કોઈ કોઈ સ્થળે વખતને અભાવે કે પુસ્તકને અભાવે ગ્રન્થો જોવામાં અવેલ નથી. અને તેથી જેનો અર્થ બરાબર કરવામા નથી આવેલો ત્યા (?) ચિન્હ મૂકવામા આવેલ છે.]

મૂળ પ્રતમાં, જિનોક્તિ. પછી નીચે પ્રમાણે લખેલું છે. તે રહી જવાથી અહીં આપેલ છે.

र सुरेन्द्र-[illegible]-मुखे (?) [illegible] [[illegible]] [illegible]
[illegible] [पूर्णाहनम]
[illegible] श्री [illegible]

ભાસઇ છઈ, અપાયઇ-વિશેષ રૂપ ભાસઈ છઇ, પૂર્ણોપયોગઇ-સંપૂર્ણ વસ્તુગ્રહ થાઈ છઈ ૨.

દ્રવ્યભાવઃ જે-ગુણપર્યાયાધારતાભિવ્યઙ્ગ્યજાતિવિશેષ, તે-દ્રવ્યત્વ "એ જાતિરૂપઃ માટિઈ-ગુણ ન હોઈ." એહવી-નૈયાયિકાદિવાસનાઇં આશઙ્કા ન કરવી, જે માટઈ-"सहभुवो गुणाः, क्रमभुवः पर्यायाः" એહવી જ જૈનશાસ્ત્ર વ્યવસ્થા છઈ.

"द्रव्यत्वं चेद् गुणः स्यात्, रूपादिवदुत्कर्षापकर्षभागि स्यात्" इति तु कुचोद्यम्, एकत्वादिसंख्यायां परमतेऽपि व्यभिचारेण, तथाव्याप्त्यभावादेव निरसनीयम् । ३.

પ્રમાણઇં પરિચ્છેદ્ય જેરૂપ-પ્રમાવિષયત્વ તે-પ્રમેયત્વ કહિઇ. તે પણિ-કથંચિત્ અનુગત સર્વ સાધારણ ગુણ છઇ, પરંપરા સંબંધઇં-પ્રમાત્વાજ્ઞાનેઇં પણિ પ્રમેયવ્યવહાર થાઈ છઈ. તે માટિં-પ્રમેયત્વ ગુણ સ્વરૂપથી અનુગત છઇ ૪.

અગુરુલઘુત્વ ગુણઃ સૂક્ષ્મ-આજ્ઞાગ્રાહ્ય છઈ.

"सूक्ष्मं जिनोदितं तत्त्वं हेतुभिर्नैव हन्यते ।
आज्ञासिद्धं तु तद् ग्राह्यं, नान्यथावादिनो जिनाः ॥ १ ॥"

"अगुरुलघुपर्यायाः सूक्ष्मा अवाग्गोचराः ।" પ. ૧૮૨

૨

પ્રદેશત્વઃ અવિભાગી પુદ્ગલ-
ક્ષેત્રભાવ જે વ્યાપિઉ જી.
ચેતનતાઃ અનુભૂતિ, અચેતનભાવઃ
અનનુભવ થાપિઓ જી.

[illegible] प्रमाणज्ञान इति गर्भापाद्

મૂરતતાઃ રૂપાદિકસંગતિ,

અમૂર્તતાઃ તદભાવો જી.

દસ સામાન્ય ગુણા, પ્રત્યેકઇં

આઠઃ આઠઃ એ ભાવો જી. ૧૮૩.

અવિભાગી પુદ્‌ગલ યાવત ક્ષેત્રઈ રહઇ, તાવત્‌ક્ષેત્રવ્યાપી-પણું, તે–પ્રદેશત્વગુણ. ૬.

ચેતનત્વઃ તે આત્માનો અનુભવ રૂપ ગુણ કહિઈં. જેહથી–“ अहं सुखदुःखादि चेतये: ” એ વ્યવહાર થાઈ છઈ. જેહથી–જાતિઃ વૃદ્ધિ ભગ્ન–ક્ષત–સંરોહણાદિઃ જીવન–ધર્મ હોઇ છઇ ૭.

એહથી વિપરીત અચેતનત્વ–અજીવમાત્રનો ગુણ છઈ ૮.

મૂર્તતાગુણ–રૂપાદિસંનિવેશાભિવ્યંગ્ય પુદ્‌ગલદ્રવ્યમાત્ર–વૃત્તિ છઇ ૯.

અમૂર્તતાગુણઃ મૂર્તત્વાભાવસમનિયત છઇ ૧૦.

“ अचेतनत्वामूर्तत्वयोश्चेतनत्वमूर्तत्वाभावरूपत्वान्न गुणत्वम् ” इति नाशङ्कनीयम्, अचेतनामूर्तद्रव्यवृत्तिकार्यजनकतावच्छेदकत्वेन, व्यवहारविशेषनियामकत्वेन च. तयोरपि पृथग्गुणत्वात्। नञः पर्युदासार्थकत्वात्, नञ्पदवाच्यतायाश्च ‘अनुष्णाशीतस्पर्शः’ इत्यादौ व्यभिचारेण, परेषामप्यभावत्वानियामकत्वाद्, “ भावान्तरमभावो हि, कयाचित्तु व्यपेक्षया। ” इति नयाश्रयणेन दोषाभावाच्च. इति

એ ૧૦ સામાન્ય ગુણ છઈ, મૂર્તત્વ અમૂર્તત્વઃ ચેતનત્વઃ અચેતનત્વઃ પરસ્પર પરિહારઈં રહઈ; તે માટઈં–પ્રત્યેકઈં–એક એક દ્રવ્યનઈં વિષઈં ૮. ૮. પામિઈ ઇમ–ભાવો–વિચારી રહો.[1] ૧૮૩.

પાઠા૦ ૧ આતમ સિદ્ધિ કરીને જાણો પરિહર

૩

જ્ઞાન: દૃષ્ટિ: સુખ: વીર્ય: ફરસ: રસ:
ગંધ: વર્ણ: એ જાણો જી.
ગતિ:-થિતિ:-અવગાહન:-વર્તના:-
હેતુભાવ: મનિ આણો જી.
ચેતનતાદિક: ચ્યારઇ ભેલાવિ,
વિશેષગુણ: એ સોલઇં જી.
ષટ પુદ્ગલ-આતમનઇં, તીનહ
અન્ય દ્રવ્યનઇં ટોલઇં જી. ૧૮૪.

જ્ઞાન: દર્શન: સુખ: વીર્ય: એ ૪ આત્માના, સ્પર્શ: રસ: ગંધ: વર્ણ: એ ૪ પુદ્ગલના વિશેષગુણ. શુદ્ધ દ્રવ્યઇં-અવિકૃત રૂપ: એ-અવશિષ્ટ રહઇં, તેમાટિં-એ ગુણ કહિયા. વિકૃતસ્વરૂપ તે-પર્યાયમાં ભલઇં. એ-વિશેષ જાણવો. ૮. ગતિહેતુતા ૧: સ્થિતિહેતુતા ૨: અવગાહનાહેતુતા ૩: વર્તનાહેતુતા ૪. એ ૪:-ધર્માસ્તિકાય: અધર્માસ્તિકાય: આકાશાસ્તિકાય: કાલ દ્રવ્યના પ્રત્યેકિં વિશેષગુણ. ૧૨ ગુણમાં ચેતનત્વ: અચેતનત્વ: મૂર્તત્વ અમૂર્તત્વ: એ ૪: ગુણ ભેલિઇં, તિવારઇં-૧૬ વિશેષગુણ થાઇં. તેમાંહિ-પુદ્ગલ દ્રવ્યનઇં-વર્ણ. ગંધ: રસ સ્પર્શ: મૂર્તત્વ: અચેતનત્વ: એ ૬ હોઇં. આત્મ દ્રવ્યનઇં-જ્ઞાન: દર્શન: સુખ: વીર્ય: અમૂર્તત્વ: અચેતનત્વ: એ ૬ હોઇ. બીજા દ્રવ્યનઇં ટોલઇં-[illegible] ૬. ગુણ હોઇં, એક-નિજગુણ: ૨.-અચેતનત્વ અમૂર્તત્વ: ૩-[illegible]. ૧૮૪.

ચેતનત્વાદિ ૪ઃ સામાન્યગુણમાંહિં પણિ કહિયા, અનઈં-વિ-
શેષ-ગુણમાંહિં પણિ કહિયાઃ તિહાં-સ્યૂં કારણ? તે-કહઈ છઈ-

૪

ચેતનતાદિક ચ્યારઃ સ્વજાતિ
ગુણ સામાન્યઃ કહાઈ જી.
વિશેષ ગુણઃ પરજાતિ અપેક્ષા
ગ્રહતાં ચિત્તિ સુહાઈ જી.
વિશેષ ગુણ છઈ સૂત્રઈં ભાષિઆ,
બહુસ્વભાવ આધારો જી.
અર્થ તેહ કિમ ગણિઆ જાઈ,
એહ થૂલ વ્યવહારો જી. ૧૮૫.

ચેતનત્વાદિ ૪.– સ્વજાત્યપેક્ષાઇં – અનુગત વ્યવહાર કરઈ છઈ. તે માટઇં-સામાન્યગુણ કહિઇં. પરજાતિની અપેક્ષાઇંઃ- ચેતનત્વાદિક અચેતનત્વાદિક દ્રવ્યથી સ્વાશ્રયવ્યાવૃત્તિ કરઇં છઇં, તે માટિં-વિશેષ ગુણ કહિઇં. "परापरसामान्यवत् सामान्यविशेषगुणत्वमेषाम्" इति भावः।

"જ્ઞાન દર્શન સુખ વીર્ય એ-૪. આત્મવિશેષગુણ, સ્પર્શ રસ ગંધ વર્ણ એ-૪. પુદ્ગલ વિશેષગુણ." એ જે-કહિઇં, તે-સ્થૂલ-વ્યવહારઇં જાણવું. જે માટિં "अष्टौ निजगुणाः, एकस्मिन् निजादिगुणाः, एकगुणकालकादयः पुद्गला अनन्ताः" इत्यादि સૂત્રાર્થ-વિચારણાઇં વિશેષગુણ અનંતા થાઈં. તે ૪ સંખ્યાઇં કિમ ગણી સકઇં?

પાઠાo ૧. નિજગુણ લક્ષણાધાન

तस्माद्–"धर्मास्तिकायादीनां गतिस्थित्यवगाहनावर्त्तनाहेतुत्वोपयोगग्रहणाख्याः षडेव, अस्तित्वादयः सामान्यगुणास्तु विवक्षयाऽपरिमिताः" इत्येव न्याय्यम्, "षण्णां लक्षणवतां लक्षणानि षडेव" इति हि को न श्रद्दधीत ? ।

नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा ।
वोरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ १ ॥
सद्दंधकारउज्जोआ, पभा छाया तहेव य ।
वण्णरसगंधफासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ २ ॥

इत्यादि तु–स्वभावविभावलक्षणयोरन्योन्यनान्तरीयकत्वप्रतिपादनाय"इत्यादि पण्डितैर्विचारणीयम् ॥ १८५.

५

ધર્મ અપેક્ષાઇં ઈહાં અલગા
સ્વભાવ ગુણથી ભાખ્યાં જી.
નિજ નિજ રૂપમુખ્યતા લેઈ,
ગુણ સ્વભાવ કરી દાખ્યા જી.
અસ્તિ સ્વભાવઃ તિહાં નિજ રૂપઇં,
ભાવરૂપતા દેખો જી.
પર અભાવ પરિ નિજ ભાવઇં,
પણિ અરથ અનુભવી લેખો જી. ૧૮૬.

[illegible] ધર્મમાત્રની વિવક્ષા કરીનઇં ઈહાં–સ્વભાવ ગુણથી અલગા પણિ ભાખ્યા, નિજ નિજ ૬૦ [illegible]
[illegible]

આપ–આપણા રૂપની મુખ્યતા લેઇ. અનુવૃત્તિ સંબંધ માત્ર અનુસરીનઇં સ્વભાવ છઇં, તે જ–ગુણ કરી દાખ્યા–દેખાડયા.

તે માટિ–ગુણવિભાગ કહીનઇં, સ્વભાવવિભાગ કહિઇ છઇં:–

તિહાં–પ્રથમ–અસ્તિસ્વભાવઃ તે–નિજરૂપઇ–સ્વ–દ્રવ્યઃક્ષેત્રઃ કાલઃભાવઃ સ્વરૂપઇં, ભાવરૂપેના દેખો. જિમ–પર અભાવઇં નાસ્તિત્વસ્વભાવ અનુભવિઇં છઇં, તિમ–નિજભાવઇં અસ્તિત્વસ્વભાવ પણિ અનુભવિઇં છઇં: તે માટિ–અસ્તિસ્વભાવ લેખઇ છઇં. ૧૮૬.

૬

નહિં તો–સકલશૂન્યતા હોવઇં.
નાસ્તિભાવ પરભાવઇં જી.
પરભાવઇં પણિ સત્તા કહતાં,
એક રૂપ સવિ પાવઇં જી.
સત્તા જેમ અસત્તા ન ફુરઇં,
વ્યંજક અમિલન વશથી જી.
છતો શરાવગંધ નવિ ભાસઇં,
જિમ વિણુ નીર ફરસથી જી. ૧૮૭.

જો–અસ્તિસ્વભાવ ન માનિઇં. તો–પરભાવાપેક્ષાઇં જિમ–નાસ્તિતા, તિમ સ્વભાવાપેક્ષાઇં પણિ નાસ્તિતા થતાં, સકલશૂન્યતા થાઇં તે માટિ–સ્વદ્રવ્યાદિપેક્ષાઇં અસ્તિસ્વભાવ સર્વથા માનવો. ૧.

પાઠા૦ ૧ [illegible] –પ્રતિ [illegible] ભા૦

પરભાવઇ–પરદ્રવ્યાદ્યપેક્ષાઇઃ નાસ્તિસ્વભાવ કહિઇં. પરભાવઇઃ પણિ–સત્તા–અસ્તિ સ્વભાવ કહતાં–સર્વ સર્વસ્વરુપઇં અસ્તિ થયુ; તિવારિં–જગ એકરૂપ થાઇ. તે તો–સકલશાસ્ત્રવ્યવહારવિરૂદ્ધ છઇ, તે માટિ–પરાપેક્ષાઇં નાસ્તિસ્વભાવ છઇ. ૨

"સત્તાઃ તે-સ્વભાવઇં વસ્તુમાંહિં જણાઇ છઇ, તેમાટિં–સત્ય છઇ. અસત્તાઃ તે–સ્વજ્ઞાનઇં પરમુખનિરીક્ષણ કરઇ છઇ, તેમાટિં–કલ્પનાજ્ઞાનવિષયપણઇં અસત્ય છઇ." એહવું–બૌદ્ધ મત છઇ, તે ખંડવાનઇં કહઇ છઇ—

સત્તાની પરિં તત્કાલ અસત્તા જ નથી સ્ફુરતી, તે-વ્યંજક અણમિલ્યાના વશથી. પણિ–તુચ્છપણા થકી નહીં; જિમ–છતોઇ શરાવનો ગંધ નીરસ્પર્શ વિના જણાઇં નહીં, एतावता–અસત્ય નહી. કેટલાઇક–વસ્તુના ગુણ સ્વભાવઇં જ જણાઇં છઇ; કેટલાઇક–પ્રતિનિયતવ્યંજકવ્યઙ્ગ્ય છઇ; એ વસ્તુવૈચિત્ર્ય છઇં. પણિ–એકઇની તુચ્છતા કહિંઇ, તો–ઘણો વ્યવહાર વિલોપાઇં. उक्तं चास्माभिर्भाषारहस्यप्रकरणे—

ते हुंति परावेक्खा, वंजयमुहदंसिणो त्ति* ण य तुच्छा।
दिट्ठमिणं वेचित्तं, सरावकप्पूरगंधाणं ॥ १ ॥ इति ॥ १८७.

૭

નિજ નાના પર્યાયઇં "તેહ જ
દ્રવ્ય એહ" ઈમ કહિઇં જી.
નિત્ય સ્વભાવ અનિત્ય સ્વભાવઇં,
પજ્જયપરિણતિ લહીઇં જી.
છતી વસ્તુનઇં રૂપાંતરથી નાશઇં,
દ્વિવિધા ભાસઇં જી,

* પ્ર: [illegible] त्ति तदर्शनयम्.

વિશેષનઇં સામાન્યરૂપથી,

થૂલત્થંતર નાશઇં જી. ૧૮૮.

નિજ દ્ર૦ આપણા, જે-ક્રમભાવી નાના પર્યાયઃ શ્યામત્વ' રક્તત્વાદિકઃ, તે-ભેદક છઇં. તોહે હુતઇં, પણિ-"એ દ્રવ્ય તેહ જ, જે-પૂર્વિં અનુભવિઉં હુતું." એ જ્ઞાન, જેહથી થાઇં છઇ, તે નિત્ય-સ્વભાવ કહિઇં.

"तद्भावाव्ययं नित्यम् ५. ३०." इति सूत्रम्, "ध्वंसाप्रतियोगित्वं नित्यत्वम्" इत्यस्याप्यत्रैव पर्यवसानम्, केनचिद् रूपेणैव तल्लक्षणव्यवस्थितेः ॥ ३.

અનિત્ય-સ્વભાવઃ પર્યાય પરિણતિ લહિઇં. જેણઇ રૂપઇં-ઉત્પાદ' વ્યય' છઇં, તેણઇ-અનિત્ય સ્વભાવ છઇ. છતી વસ્તુનઇ રૂપાંતરથી-પર્યાયવિશેષથી નાશ છઇ, તેણઇ કરી-એ દ્વિવિધા-"આ રૂપઇં-નિત્ય' આ રૂપઇં-અનિત્યઃ" એ વૈચિત્રી ભાસઇ છઇં. વિશેષનઇઃ સામાન્ય રૂપથી અન્વયેઇં નિત્યતા, જિમ-ઘટ નાશઇં, પણિ-મૃદ્દ્રવ્યાનુવૃત્તિ. તથા-સામાન્યનઇંઃ મૃદાદિકનઇં પણિ-સ્થૂલાર્થાન્તર-ઘટાદિક નાશઇં અનિત્યતા, "घटरूपेण मृन्नष्टा" इतिप्रतीतेः । ૧૮૮.

૮

જો નિત્યતા ન છઇં તો,

અન્વય વિના ન કારય હોવઇં જી,

કારયકાલે અછતૂં કારણ,

પરિણતિરૂપ વિગોવઇ જી.

પાઠાં૦ ૧ [illegible] तर्कणायाम्. [illegible] નિત્યના ભા૦ [illegible] નિત્યતા પાલિ૦

અનિત્યતા જો નહીં સર્વથા,
અર્થક્રિયા તો ન ઘટઇ જી,
દલનિ કારયરૂપ પરિણતિ,
અનુત્પન્ન તો વિઘટઇ જી. ૧૮૯.

જો-નિત્યતા નથી, અનઇ-એકાંતક્ષણિક જ સ્વલક્ષણ છઇ, તો-કારણના અન્વય વિના કાર્ય ન નીપજઇ.જે માટિં-કારણક્ષણ કાર્યક્ષણોત્પત્તિકાલઇં નિર્હેતુકનાશ અનુભવતો અછતો છઇ, તે-કાર્યક્ષણપરિણતિ કિમ કરઇ? અછતોઇં કારણક્ષણ કાર્યક્ષણ કરઇં, તો ચિરનષ્ટકારણથીઃ અથવા-અનુત્પન્ન કારણથીઃ કાર્ય નીપનું જોઇઇ. ઇમ તો-કાર્યકારણભાવની વિડંબના થાઇ. "અવ્યવહિત જ કારણક્ષણ કાર્યક્ષણ કરઇં" ઇમ કહિઇં, તોઇ-રૂપાલોકમનસ્કારાદિકનઇં વિષઇંઃ ઉપાદાન આલોકાદિકનઇં વિષઇઃ નિમિત્તે, એ-વ્યવસ્થા કિમ ઘટઇ? જે માટઇ-અન્વયવિના શકિતમાત્રઇં ઉપાદાનના નિમિત્તમાંહિ પણિં કહી[2] સકાઇં, તે માટઇ-ઉપાદાન તે અન્વયી માનવું અન્વયિપણું: તે જ-નિત્યસ્વભાવ.

તિવારઇં જો-સર્વથા નિત્યસ્વભાવ માનિઇં, અનઇ-અનિત્ય સ્વભાવ સર્વથા ન માનિઇં તો-અર્થ-ક્રિયા ન ઘટઇ. જે માટઇ-દલનઇં-કારણનઇં, કાર્યરૂપતાપરિણતિ-કથંચિત્ ઉત્પન્નપણું જ આવ્યું, સર્વથા અનુત્પન્નપણું વિઘટિઉં. અનઇં જો ઇમ કહિઇં-"કારણ તે-નિત્ય જ, તદ્વૃત્તિ કાર્યઃ તે-અનિત્ય જ." તો-કાર્યકારણનઇં અભેદસંબંધ કિમ ઘટઇ? ભેદસંબંધ માનિઇં, તો-તત્સંબંધાન્તરાદિગવેષણાઇં અનવસ્થા થાઇ. તેમાટિં-કથંચિત અનિત્યસ્વભાવ [illegible] . ૧૮૯.

[illegible] નથી. પાઠાં૦ ભા૦ ૨. નિમિત્તમાં નથી
[illegible] પાઠાં૦ નથી

૯

સ્વભાવનઈં એકાધારત્વઈં
એક સ્વભાવ વિલાસો જી,
અનેક દ્રવ્ય-પ્રવાહ એહનઈં.
અનેક સ્વભાવ પ્રકાશો જી.
વિણુ એકતા વિશેષ ન લહિઈં,
સામાન્યનઈં અભાવઈં જી,
અનેકત્વ વિણુ સત્તા ન ઘટઈ.
તિમ જ વિશેષ અભાવિં જી. ૧૯૦.

સ્વભાવ-જે સદ્ભાવી ધર્મ, તેહનઈં-આધારત્વઈં, એકસ્વભાવઃ જિમ-રૂપઃ રસ ગંધ સ્પર્શ નો આધાર ઘટાદિઃ એક કહિઈં. નાનાધર્માધારત્વઈં એક સ્વભાવતા નાનાક્ષણાનુગતત્વઈં નિત્યસ્વભાવતા એ વિશેષ જાણવો. ૫.

મૃદાદિક દ્રવ્યનો સ્થાસ કોશ કુશૂલાદિક અનેક દ્રવ્ય પ્રવાહ છઈં. તેણઈં-અનેક સ્વભાવ પ્રકાસઈં પર્યાયપણિં આદિદ્રવ્ય કહિઈં. નિશ્ચઈં-આકાશાદિદ્રવ્યમાંહિં પણિ-ઘટાકાશાદિભેદઈં: એ [અ]નેકત્વ સ્વભાવ દુર્લભ નથી.

એકસ્વભાવ વિના, સામાન્યાભાવઈં, વિશેષ ન પામિઈં. વિશેષાભાવઈં અનેકસ્વભાવ વિના સત્તા પણિ ન ઘટઈ. તેમાટિં-એકાનેક સ્વભાવ માન્યા જોઈ[illegible] ૧૯૦

પાઠાં૦ ૧ તિમ [illegible]
[illegible] પાઠિ

૧૦

ગુણ-ગુણિનઇં સંજ્ઞાઃસંખ્યાદિકભેદઇં
ભેદસ્વભાવોઃ જી,
અભેદવૃત્તિ સુલક્ષણ ધારી હોઇ
અભેદ સ્વભાવોઃ જી.
ભેદ વિના એકત્વ સર્વનિં તેણેં,
વ્યવહાર વિરોધો જી.
વિણ અભેદ કિમ નિરાધારનો,
ગુણપજજવનો બોધો જી. ૧૯૧.

ગુણ-ગુણિનઇઃ પર્યાય-પર્યાયિનઇં કારક-કારકિનઇં, સંજ્ઞા સંખ્યાઃલક્ષણાદિકઃભેદઇ કરી, ભેદ સ્વભાવઃ જાણવો. અભેદની જે-વૃત્તિ, તે-લક્ષણવંત અભેદ સ્વભાવ જાણવો.

ભેદસ્વભાવ ન માનિઇં, તો-સર્વ દ્રવ્યઃ ગુણ પર્યાયઃ નઇં એક પણુ હોઇ. તેણઇં કરી-" इदं द्रव्यम्, अयं गुण, अयं पर्याय " એ વ્યવહારનો વિરોધ હોઇ. અનઇં-અભેદ સ્વભાવ ન કહિઇં, તો-નિરાધાર ગુણ-પર્યાયનો બોધ ન થયો જોઇઇ. આધાર-આધેયનો અભેદ વિના બીજો સંબંધ જ ન ઘટઇં.

अत्र-प्रवचनसारगाथा—
पविभत्तपदेसत्तं पुधत्तमिदि सासणं हि वीरस्स ।
अण्णत्तमतब्भावो ण तब्भवं होदि कधमेगं ॥ २. १४. ॥
॥ इति ॥ ७. ८. १९१.

૧૧

શક્તિ અવસ્થિત નિજરૂપાન્તર
ભવનિ ભવ્ય-સ્વભાવો: જી.
ત્રિહું કાલિં મિલતા પરભાવિં
અભવન અભવ્ય-સ્વભાવો: જી.
શૂન્યભાવ વિણુ ભવ્ય સ્વભાવિં
કટ કાર્યનઈં યોગઈં જી.
અભવ્યભાવ વિણુ દ્રવ્યાન્તરતા
થાઈં દ્રવ્ય સંયોગઈં જી. ૧૯૨.

અનેક કાર્યકગુણશક્તિક જે-અવસ્થિત દ્રવ્ય છઈ, તેહનઈં-ક્રમિક વિશેષાન્તરાવિર્ભાવઈં અભિવ્યંગ્ય-ભવ્ય સ્વભાવ: કહિઈં. ત્રિહું કાલિં-પર દ્રવ્યમાંહિ મિલતાં પણિ-પરસ્વભાવઈં ન પરિણમઇ, તે-અભવ્યસ્વભાવ કહિઈં.

अन्नोन्नं पविसंता देंता ओगासमण्णमण्णस्स ।
मेलंता विय णिच्च सगसगभावं ण विजहंति ॥ १ ॥

ભવ્ય સ્વભાવ વિના, ખોટા કાર્યનઈં યોગઈં શૂન્યપણું થાઈ. પરભાવઈં ન હોઈ, અનઈં-સ્વભાવઈં-ન હોઈ. તિવારે-ન હોઈ જ. અનઈં-અભવ્ય સ્વભાવ ન માનિઈં. તો-દ્રવ્યનઈં સંયોગઈં દ્રવ્યાંતરપણું પણ જોઈઈ. જે માટિ-ધર્માધર્માદિકનઈં જીવ-પુદ્ગલાદિકનઈં એકાવગાહનાવગાઢ કારણઈં કાર્યસંકર, અભવ્યસ્વભાવઈં જ ન થાઈ. [illegible] પણિ અભવ્યસ્વ-સ્વભાવગર્ભ જ છઈ.

પાઠાં૦ [illegible] પાઠિ૦ હર્ષ૦

" आत्मादेः स्वद्रव्यनन्तकार्यजननशक्तिर्भव्यता, तत्तत्सहकारिसमवधानेन तत्तत्कार्योपधायकताशक्तिश्च तथाभव्यता, तथाभव्यतयैवानतिप्रसङ्ग " इति तु हरिभद्राचार्याः । ९. १० १९२.

१२

પરમભાવ પારિણામિકભાવ:

પ્રધાનતાઈં લીજઈં જી.

એ વિણુ મુખ્યરૂપ કિમ દ્રવ્યઈં

પ્રસિદ્ધ રીતિં દીજઈં જી ?

એ સામાન્ય સ્વભાવ ઇગ્યારહ,

સકલ દ્રવ્યનઈં ધારો જી.

આગમ અર્થ વિચારીનઇં જગિ,

સુજસ-વાદ વિસ્તારો જી. ૧૯૩.

સ્વલક્ષણભૂત પારિણામિકભાવ, પ્રધાનતાઈં પરમભાવ-સ્વભાવ કહિઈં. જિમ-જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા.

એ પરમભાવ સ્વભાવ ન કહિઈં, તો-દ્રવ્યનઈં વિષઈં, પ્રસિદ્ધ રૂપ કિમ દીજઈ ? અનંતધર્માત્મક વસ્તુનઈં એક ધર્મપ્રધાનઈં [illegible] તેહ જ-પરમભાવનું લક્ષણ. ૧૧.

એ-૧૧ સામાન્ય સ્વભાવ સર્વ દ્રવ્યનઈં ધારવા.

એહવ આગમ અર્થ વિચારીનઈં જગમાંહિ સુયશ વિસ્તારો. ૧૯૩

[illegible]

[illegible]

ઢાલ ૧૨ મી.

[જી હો સંભવ નામ સુહામણું—એ દેશી]

૧

જી હો ચેતનભાવઃ તે ચેતના,

લાલા ઉલટ અચેતન ભાવઃ

જી હો ચેતનતા વિણ જીવનઈં,

લાલા થાઈ કર્મ અભાવ. ૧૯૪

ચતુરનર ધારો અર્થ વિચાર.

જેહથી ચેતનપણાનો વ્યવહાર થાઈ, તે ચેતન સ્વભાવઃ, તેહથી-ઉલટો, તે-અચેતન સ્વભાવઃ જો-જીવનઈં ચેતનસ્વભાવ ન કહિઈં, તો-રાગદ્વેષચેતનારૂપકારણ વિના જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો અભાવ થાઇ.

यत उक्तम्—

स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् ।

रागद्वेषक्लिन्नस्य कर्मबन्धो भवत्येवम् ॥ १ ॥ इति । १९४.

૨

જી હો જો ચેતનતા સર્વથા.

લાલા વિના અચેતનભાવ

જી હો ધ્યાન-ધ્યેયઃ ગુરુ-શિષ્યઃની.

લાલા સી ખપ શુદ્ધ સ્વભાવ? ૧૯૫. ચતુ૦

જો-જીવનઈં સર્વથા ચેતનસ્વભાવ કહિઈં, અચેતન સ્વભાવ ન કહિઈં, તો-અચેતન કર્મનો-કર્મદ્રવ્યોપશ્લેષજનિતચેતનાવિકાર વિના શુદ્ધ સિદ્ધ સદૃશપણું થાઇં, તિવારઈં-ધ્યાન-ધ્યેયઃ ગુરુ-શિષ્યઃની સી ખપ થાઈ? સર્વ શાસ્ત્રવ્યવહાર ઇમ ફોક થઇ જાઈં. શુદ્ધનઇં અવિદ્યાનિવૃત્તઇ પણિં સ્યો ઉપકાર થાઇ? તે માટઈં-"अलवणा यवागू" इति वत् "અચેતન આત્મા" ઇમ પણિ કથંચિત્ કહિઇં. ૧૯૫.

૩

જી હો મૂર્તભાવઃ મૂરતિ ધરઈં,

લાલા ઉલટ અમૂર્તસ્વભાવઃ

જી હો મૂર્તતા ન જીવનઈં,

લાલા તો સંસાર અભાવ. ૧૯૬. ચતુ૦,

મૂર્ત્તિ ક૦ રૂપઃ રસ ગંધ સ્પર્શાદિઃ સન્નિવેશઃ તે-જેહથી ધરિઈં, તે-મૂર્ત સ્વભાવઃ તેહથી વિપરીત તે-અમૂર્તસ્વભાવઃ જો-જીવનઇં કથચિત્ મૂર્તતાસ્વભાવ નહીં, તો-શરીરાદિ સંબંધ વિનાઃ ગત્યન્તરસંક્રમ વિના સંસારનો અભાવ થાઇં. ૧૯૬.

૪

જી હો અમૂર્તતા વિણુ સર્વથા

લાલા મોક્ષ ઘટઈ નહીં તાસ.

જી હો એક પ્રદેશ સ્વભાવતાઃ

લાલા અખંડ બંધ નિવાસ. ૧૯૭ ચતુર૦

અનઈં જો-લોકદૃષ્ટવ્યવહારઈં મૂર્તસ્વભાવ જ આત્માનઇ માનિઈં, તો-મૂર્તઃ તે-હેતુસહસ્રઈં પણિ અમૂર્ત ન હોઈ, તિવારઈં-મોક્ષ ન ઘટઈ. તે માટઇ-મૂર્તત્વસંવલિતજીવનઇ પણિં અંતરંગ અમૂર્તસ્વભાવ માનવો.

એક પ્રદેશ સ્વભાવઃ તે-ને કહિઈ, જે-એકત્વપરિણતિ અખંડાકાર બંધ ક૦ સન્નિવેશ, તેહનો-નિવાસ-ભાજનપણું. ૧૯૭.

૫

જી હો અનેકપ્રદેશ સ્વભાવતાઃ

લાલા ભિન્ન પ્રદેશ સ્વભાવ.

જી હો જો નહીં એક પ્રદેશતા,

લાલા ભેદ હુઇ બહુભાવ. ૧૯૮ ચતુર૦

અનેક પ્રદેશ સ્વભાવઃ તે કહિઇ, જે-ભિન્ન પ્રદેશયોગઇ તથા-ભિન્નપ્રદેશકલ્પનાઈં અનેક પ્રદેશ-વ્યવહાર-યોગ્યપણું.

જો-એક પ્રદેશ સ્વભાવ ન હોઇ, તો-અસંખ્યાત પ્રદેશાદિયોગઈં બહુ વચન પ્રવૃત્તિં-"એક ધર્માસ્તિકાય" એ વ્યવહાર ન હોઈ. "ઘણા ધર્માસ્તિકાય" ઇત્યાદિક થયું જોઈઈ ૧૯૮.

૬

જી હો કિમ સકંપ નિઃકંપતા?

લાલા જો ન અનેક પ્રદેશ.

જી હો અણુ સંગતિ પણિ કિમ ઘટઇં

લાલા દેશ-સકલ આદેશ? ૧૯૯ ચતુર૦